

Küçük Ayasofya Camii İmam-Hatibi Mahmut Peşteli'nin ödüllü bir ebru çalışması

DİN VE HAYAT

TDV - İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ
DERGİSİ
SAYI: 3 - YIL: 2009

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL
ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE
YAYIN YÖNETMENİ
(SORUMLU)
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Kadriye AVCI ERDEMLİ

EDİTÖR
Kerime CESUR
kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ
Abdülkerim YATĞIN
Davut ÖZGÜL
Emine ARSLAN
E. Betül ÇAKIRCA
Kadir ÖZTÜRK
Kâmil BÜYÜKÇER
Kerime CESUR
Mehmet YÜKSEL
Tuğba YALÇIN
Uğur YILMAZ

TASHİH
Dr. A. Cüneyt KÖKSAL

FOTOĞRAF
Gezgin Kültür Dergisi Arşivi

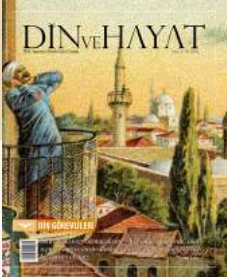
KAPAK
Liebig Kartları Dardanel Serisi
Önder KAYA Arşivi

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Ostim Örnek San. Sit. 1. Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31

ISSN: 1308-9595

DAĞITIM
Osman SARIKÖSE
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1.Şb.
Klodfarer Cad. No:14/1 Divanyolu
Eminönü/İSTANBUL
Tel:(0212)5184604-Faks:(0212)518 8307

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir.

EDİTÖRDEN

Allah'ın Adıyla

DİN ve HAYAT, çoğunluğu din görevlilerinden oluşan bir grubun özverili çalışmaları sonunda ulaşıyor size. Bu anlamda "Din Görevlileri" ana temalı bir dosya hazırlamak kendimizden konuşmak demek olacaktı, öyle de oldu. Bir yandan görevin kudsîyetinden ve öneminden bahsedilecek, bir yandan başarı dolu hizmetler ve başarılı görevliler baş tacı edilecek, diğer yandan da eksiklerimiz, kusurlarımız dile getirilecekti. Zira insanın olduğu yerde hata ve kusur kaçınılmazdır. Bununla birlikte "Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz"; "İlim kendin bilmektir" gibi sözler bunların farkında olabilmenin erdemini, hata ve kusurların telafisinin imkânını anlatır. Taltifin mutluluğu yanında, haklı eleştirilerin de kendimizi bilmek adına faydasını hatırdan çıkarmamalı, gönül koymamalıyız.

Elinizdeki sayının faydalı bir çalışma olması için, dosyanın hazırlanma sürecinde hocalarımızın fikirlerine müracaat ettik. Bir hocamızın şöyle bir tavsiyesi oldu: "Din Görevlileri Haftası'nda Din Görevlileri için hazırlanacak bir dosyanın kusurlarımızdan ziyade başarılarımızı içermesi gerekir. Çünkü dâmâda kusuru, düğün gecesi söylenmez. Nasıl ki Öğretmenler Günü onlar için taltif günü ise bizim için de bu hafta öyle olmalıdır." Nezâketle yazılmış bazı eleştirel tespitlere de yer vermekle birlikte, bu öneriye büyük ölçüde uyduk. Hafta "Din Görevlileri ve Camiler Haftası" olmakla birlikte bir kaç istisna hariç "cami"yi başka bir sayıya bırakarak bize ait bir haftada bize ait bir sayı çıkarmak istedik. Çünkü ikisi birden bir sayıya sığmayacak kadar geniş. Sayımızda neler var, göz atalım: Örneğimiz Peygamberimiz'in nasıl bir imam olduğu ve dini nasıl anlattığıyla başladık dosyamıza. Kendimizi tanımladık, Osmanlılarda imamların mahallelerdeki işlevlerini irdeledik. Ahmet Muhtar Büyükçınar, İlhan Tok gibi din hizmetinde öncü olan büyüklerimizle konuştuk. Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetlerini ifâsındaki rolü ve din görevlilerimizin sorunları üzerine faydalı bir söyleşi gerçekleştirdik. Müftü Yardımcımız ve Yayın Koordinatörümüz Kadriye Avcı Erdemli ile yaptığımız söyleşinin konusu ise kadın bakış açısı ile hanımların din hizmetleri oldu. Mustafa Asım Köksal'dan yıllar önce kaleme alınmış ama hâlâ geçerliliğini koruyan alıntı yazımız, cezaevi hizmetlerini, sinemada dindar profilini anlatan ve arşiv temelli yazılarımız, bu sayımızın dikkat çeken başlıklarından bazıları.

Faydalı bir sayı olmasını diliyorum.

Emeği geçen herkese teşekkürler...

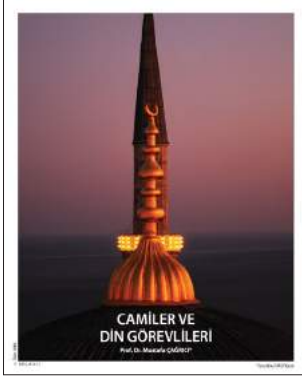
Saygılarımla
Kerime Cesur

Zencefilm
media

Görsel Konsept Tasarım,
Uygulama Zencefilm / Halit Ömer Camcı
Sanat Yönetmeni: Ali Bıyıklı
Tel: 0212 533 35 58

4 CAMİLER VE DİN GÖREVLİLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞIRICI

22 SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

39 GÖNENLİ HOCA (1901-1991)

Recep AKAKUŞ

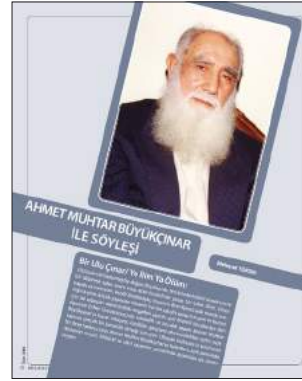
64 İSLAMİYETTE DİN ADAMI YOKTUR İDDASINA CEVAP

Mustafa Asım KÖKSAL

82 SÖYLEŞİ

Ahmet Muhtar BÜYÜKÇINAR

104 SİNEMA

Ali Murat GÜVEN

10 HZ. PEYGAMBER NASIL BİR İMAMDİ
Dr. Casim AVCI

16 OSMANLI DÖNEMİNDE MAHALLE İMAMLARI
Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ

30 DİN GÖREVLİLERİMİZ
Uğur YILMAZ

34 DİN HİZMETLERİNDE ÜSLUP VE TAVİR
Fatma BAYRAM

42 MÜEZZİNLİK
Doç Dr. İsmail Lütfü ÇAKAN

44 TÜRK TOPLUMUNUN DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NA BAKIŞI
Doç Dr. Kemalettin TAŞ

49 DİN GÖREVLİLERİMİZLE KONUŞTUK

56 BALKANLAR'DADİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREVLİLERİ
Doç. Dr. Muhammed ARUÇI

59 AFRİKA'DA DİN HİZMETİ GÖNÜL İŞİ
Doç. Dr. Ahmet KAVAS

70 KADRIYE AVCI ERDEMLİ İLE SÖYLEŞİ

76 DİN GÖREVLİSİNİN KURUM İÇİ VE KURUM DIŞI SAYGINLIĞININ SAĞLANMASI
Ahmet OKUTAN

80 DOÇ. DR. ŞADİ EREN İLE SÖYLEŞİ

86 PARMAKLIKLAR ARKASINDA DİN HİZMETİ: CEZAEVİ DİN HİZMETLERİNİN DÜNYA, BUGÜNÜ
Müstakim ARICI

90 İLHANTOK İLE SÖYLEŞİ

94 HEPİMİZ DİN GÖREVLİSİYİZ!
Ahmet Turan ALKAN

96 CAMİDE ÇOCUK
Abdulkerim YATĞIN

100 İNGİLTERE'DE DİN EĞİTİMİ
Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN

110 OSMANLILARDA VÂİZLİK*
Tuğba YALÇIN

114 ŞEYHÜLİSLÂMLIK BELGELERİ İŞİĞİNDA OSMANLI DEVLETİ'NINON ŞEYHÜLİSLÂMİ MEHMET NURİ MEDENİ EFENDİ
Ayhan IŞIK

117 KİTAPLARDA DİN GÖREVLİLERİ VE CAMİLER
Kamil BÜYÜKER

CAMİLER VE DİN GÖREVLİLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI*

*İstanbul Müftüsü

□ Ekim ayının ilk haftası Diyanet teşkilatında “Camiler ve Din Görevlileri Haftası” olarak kutlanmaktadır. Dergimizin son sayısı da bu haftayla ilgilidir. Ben de bu yazımda camilerimiz ve din görevlilerimizle ilgili duygu, düşünce ve tespitlerimi sunmaya çalışacağım.

İslâm'ın ilk yıllarında mescitler -Türkçe'mizdeki yaygın deyiimiyle camiler- hem müslümanların Allah'a kulluk görevlerini yaptıkları özel mekanlar hem Resûl-i Ekrem Efendimizin, Sahabîler dediğimiz ilk müslümanlara yüce dinimizin esaslarını, Müslümanlık ve insanlık değerlerini öğrettiği ilk eğitim kurumları hem de yine Resûlullah ve arkadaşlarının toplumsal meseleleri müzakere ettikleri sosyal kurumlardı.

Yüce Allah, İsrâ Sûresi'nin birinci âyetinde Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan, “çevresini (Kudüs'ü ve Filistin arazisini) mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ” diye söz etmektedir. Kudüs'ün ve Filistin arazisinin mübarek yani kutsal kılınması, bu caminin, Mescid-i Aksâ'nın yüzü suyu hürmetindedir.

Kezâ Allah Teâlâ, Mekke'deki Mescid-i Haram'dan da “âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki ev” şeklinde söz etmekte ve böylece Mekke'nin kutsal bir mekan olmasının da orada Mescid-i Harâm'ın inşa edilmiş bulunmasından kaynaklandığını bildirmektedir.

Resûlullah, Medine'ye ayak bastığı zaman inşa ettiği ilk bina Mescid-i Nebî olmuştur. Şu halde Medine'nin mübarek ve mukaddes bir şehir olmasının bir sebebi, Peygamber şehri olması ve onun Ravza-i Mutahhara'sının orada bulunması, diğer bir sebebi de Mescid-i Nebî'nin orada inşa edilmiş olmasıdır.

Bütün İslâm tarihi boyunca müslüman fatihler, hükümdarlar ülkeleri, şehirleri fethettikleri zaman, gerçekleştirdikleri ilk idealleri, oralara camiler yapmak olmuş; böylece oralardaki varlıklarını ve hükümlerliklerini bu muhteşem eserlerle ebedileştirmişlerdir.

Bizim medeniyetimiz cami medeniyeti... Yahya Kemal'in “Süleymaniye'de Bayram Sabahı”nı okumuşuzdur elbet! Ama bir daha okuyalım ve Süleymaniye'nin ve Süleymaniye gibi daha binlerce caminin, bizim medeniyetimizdeki cismi kadar, maddesi kadar, muhteşem mânasını bir kere daha yüreğimizde hissedelim.

“Artarak gönlümün aydınlığı her sâniyede
Bir mehâbetli sabâh oldu Süleymâniye'de
Kendi gök kubbemiz altında bu bayram sâati
Dokuz asırda bütün halkı, bütün memleketi,
Yer yer aksettiriyor mâvi manzaradan
Kalkıyor tozlu zaman perdesi her ân aradan.

.....

Tanrı'nın mâbedi her bir taraftan doluyor
Bu saatlerde Süleymâniye târîh oluyor.
Büyük Allâh'ı anarken bir ağızdan herkes,
Nice bin dalgalı tekbir oluyor tek bir ses.
Ulu mâbedde karıştım vatanın birliğine
Çok şükür Tanrı'ya, gördüm bu sâatte yine
Yaşayanlarla berâber bulunan ervâhı.
Doludur gönlüm bu bayram sabahı.”

Bizim medeniyetimizde câmiler, elbette öncelikle birer ibadet yeridir. Ama hepsi o kadar değil... Bizim medeniyetimizde camiler, beşerî âlemlerle ilâhî âlem arasında

Bizim medeniyetimizde camisiz yerler, ruhsuz bedenler gibidir. Camiler, yeryüzü bedeninin ruhları, canlarıdır. Camiler mekânla imanın birleştiği yerlerdir. Camiler, lâhûtiyet ile nâsûtiyetin, Allah ile kulların ruhta ve mânada bulunduğu yerlerdir.

ruhanî birlikteliğin yaşandığı, ruhlarımızı ve iradelerimizi Allah'a teslim ettiğimiz kutsal mekânlardır.

Bizim medeniyetimizde câmiler, aynı zamanda sanatta güzelliğin ve zarafetin, yönetimde ihtişam ve azamet, insan ilişkilerinde inceliğin, özverinin, birlik ve beraberliğin, dostluk, kardeşlik ve dayanışmanın tecelli ettiği yerlerdir.

Bizim medeniyetimizde camiler, dinî ve millî değerlerimizin, edep ve ahlâkımızın hem öğretildiği hem de en zarif bir şekilde örneklerinin sergilendiği, uygulandığı birer eğitim merkezidir. Babalar küçücük çocuklarının ellerinden tutup camilere götürür ve orada onlara ihtişamın, nezaketin, sukûtun, vakarın, tertip ve düzenin, Hakka ve halka saygının örneklerini gösterir ve derinden yaşatır, tattırırlar. Bunlar, hepimizin çocukluğumuzdan bugünü-müze taşıdığımız tatlı hatıralarımız, deneyimlerimizdir.

Hulasa, üzerinde yaşadığımız yerin “bizim yerimiz” olmasının en büyük alameti, orada yükselen kubbeler, minareler, orada gök kubbeyi inleyen ezanlar olmuştur.

“O ezanlar ki şehâdetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumda benim inlemeli.”

Bizim medeniyetimizde camisiz yerler, ruhsuz bedenler gibidir. Camiler, yeryüzü bedeninin ruhları, canlarıdır. Camiler mekânla imanın birleştiği yerlerdir. Camiler, lâhûtiyet ile nâsûtiyetin, Allah ile kulların ruhta ve mânada bulunduğu yerlerdir.

Onun içindir ki ecdadımız, sanatta ulaştığı ustalığın zirvesini hep camiye saklamış, büyük bir gurur ve vecd ile cami mimarisinde ifade etmişlerdir. En güzel taş işçiliğimiz, en güzel mermer, ağaç, sedef ve çini işlemlerimiz, halılarımız, şamdanlarımız, saatlerimiz, rahlelerimiz, hat örneklerimiz... hepsi camide buluşmuştur. Böylece inançlarımızla, duygularımızla, sevgilerimizle bütün ruhumuzu camilerde adeta cismaniyete çevirmiştir.

Tevbe suresinin 18. âyetinde Yüce Rabbimiz, “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve âhiret gününe ina-

nan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’a derin bir saygıyla bağlı olan kimseler yapıp yaşatırlar” buyuruyor ve onlara hidayeti müjdeliyor. Kanaatimce buradaki “hidayet”, sadece din konusunda doğru yolu bulmayı değil, aynı zamanda dünya hayatındaki başarıların sırlarını da içermektedir. Ecdadın fethettikleri ülkelerde varlıklarını öncelikle yaptıkları camilerle ebedileştirme istekleri, öyle sanıyorum ki, dünyevî başarılarının, topyekün varlık sebeplerinin temeline camiye koyma niyet ve iradelerinin bir ifadesidir.

Kanaatime göre, bütün kültürel yozlaşmalara rağmen, bilhassa okumuş kesimlerdeki manevi savrulmalara,

kimlik sapmalarına rağmen, bizim halkımızın ruh derinliklerinde, -ifade ettiğim- aynı bilinç yaşamaktadır. Bu bilincin bir sonucu olarak, bugün de vatandaşlarımızın hayır yapmak istediklerinde akıllarına ilk gelen hizmet, cami yapımı olmaktadır. Hepimiz biliyoruz ki, camilerin ülkemize ve mil-

Medine’nin mübarek ve mukaddes bir şehir olmasının bir sebebi, Peygamber şehri olması ve onun Ravza-i Mutahhara’sının orada bulunması, diğer bir sebebi de Mescid-i Nebi’nin orada inşa edilmiş olmasıdır.

letimize kazandırılmasında, yalnız varlıklı olanların değil, aynı zamanda, “az veren candan” misali, ekmeğinden keserek bu mâbedlerde birer tuğlasının bulunmasını gönülden arzulayanların da payı vardır.

Atalarımız, camiye verdikleri, -yukarıda arzutmeye çalıştığım- değeri hem bilgide hem de terbiyede, edep ve ahlâkta; imamıyla, hatibiyle, müezziniyle, vaiziyle cami görevlilerine de verirdi. Çünkü cami görevlisi sadece rutin cami hizmetleriyle yetinmez; aynı zamanda kendisini, mahallesinin, köyünün eğitiminden, ahlâkından, sosyal barış ve huzurundan, dayanışmasından, yardımlaşmasından da sorumlu görürdü... Ve bu sayede onun saygınlığı, dirayeti tartışmasız kabul edilirdi.

İzninizle bir çocukluk hatıramı arzedeğim: “Osmanlı kadını” dedikleri türden bir anneannem vardı. Duldu. Bir tek oğlu, gelini ve yetmiş kız torunları vardı. Annem beni yakın köydeki dayımın yanına vermişti. O köyün imamından Kur’an-ı Kerim okuyordum. Normal zamanlarda eve dayımın dışında bir tek erkek girerdi: Köyün imamı... Sabah erken vakitte anneannem ekmek pişirirken imam gelir, ocak başına otururdu. Anneannem yufka arasına peynir koyarak dürüm yapar, bir bana verir, bir de hoca efendiye ikram ederdi. Bu arada hoca efendi ile sohbet edilirdi. Çünkü hoca efendi o yaşlı kadının dert ortağıydı. Çünkü o hoca efendi, imamın görevinin camiden çıktıktan sonra da devam ettiğini biliyor, insanların sevinçlerini ve kederlerini paylaşıyordu. O ve onun gibileri, köylerinin veya mahallelerinin hem imamı hem müftisi hem de yerine göre öğretmeniydi, kadısıydı, hakimiydi; anlaşmazlıkları hallü faslede, dertlere derman olurdu.

Bazı örnekleri hala yaşasa da, itiraf etmeliyim ki, o hoca efendilerin sayısı bir dönemden sonra hayli azaldı. Bunun, din adamlarının dışında sebepleri de var, bu doğru. Ama kabul edelim ki, biz din görevlileri de o hoca efendi kimliğini yeterince koruyamadık. Diyanet camiası bugün eskisiyle kıyaslanamayacak kadar gelişti, güçlendi, teşkilatlandı. Ama –tabir caizse– ruhumuz bedenimiz kadar gelişemedi.

Bir tarihte, ülke dışından din eğitimi almak için gelen soydaş ve dindeşlarımızın çocuklarına yurt temin etmek için boş durumda binaları olan bir derneğin yöneticilerini ziyaret ettim. Ama sebebini anlamakta güçlük çektiğim tuhaf bir isteksizlikle karşı-

laştım. Binalarını böylesine hayırlı bir hizmet için bir türlü vermek istemiyorlardı. Sonunda içlerinden biri, ağzından kaçırdığı bir sözle bu merakımı giderdi: “Ya Diyanet bina-mızı elimizden alırsa!”

Son yıllarda Diyanet camiasının ülke çapında itibarı bir hayli yükseldi. Ancak yukarıdaki olayda benzerini gördüğümüz güvensizlik örneklerine de hâlâ rastlanabilmektedir. Bu güvensizliğin başlıca iki sebebinin olduğunu düşünüyorum: Biri bizim Diyanet olarak kendimizi, hizmetlerimizi, samimiyetimizi halkımıza yeterince anlatamamış olmamız; diğeri de “hoca efendi” örneğinde bahsettiğim din adamlığı kimliğimizin aşınmış bulunması; yani dinimizin insanî ve ahlâkî güzelliklerini davranışlarımızda, ilişkilerimizde ortaya koymadaki eksiklerimiz, kusurlarımızdır.

Oysa biz, Diyanet İşleri Başkanlığı ve teşkilatı olarak, bu ülkenin metropollerinden dağ köylerine kadar halkımıza hizmet eden, camileri açık tutan, ülke semalarının her karışını ezan sesleriyle şenlendiren bir camiayız. Vaazlarımızla, hutbelerimizle toplumumuza İslâm’ın edep ve irfanını sunuyor; halkımızı birlik ve kardeşliğe davet ediyor, çocuklarımızı Kur’an’la buluşturuyoruz. Hâlâ birçok yerde yeni doğanların kulaklarına ezan okuyup isimlerini biz koyuyor, doğum mevlidlerini biz okuyor, gençlerin evlilik mutluluklarını, kıydığımız nikâhlarla paylaşıyor, nihayet ebedî âleme de biz arıtp gönderiyoruz. Bütün bunların yapılamadığı bir Türkiye’nin ne hale gelebileceğini düşünabiliyor musunuz!

Ama bütün bunlara rağmen o özlenen karizmasıyla, saygıdeğer kişiliğiyle “hoca efendi” modeli bağlamında hâlâ kusurlarımızın bulunduğu, bu konuda yapacağımız çok şey olduğu da bir gerçek. Kanaatimce bu kusur, önemli ölçüde, din adamlarımızın eğitimindeki eksiklik ve yanlışlıklardan kaynaklanmaktadır.

Bu noktada, hem imamlık hem de İmam-Hatip Lisesi ve İlâhiyat Fakültesi hocalığı yapmış biri olarak bir başarımdan, bir de kusurumdan söz edeceğim. 1970-1975 yılları arasında yaklaşık altı yıl imamlık yaptım. Atandığım

camide önceki imam ve müezzinlerin inanılmaz yanlışları yüzünden cemaat bölünüp parçalanmış, cami boşalmıştı. Benden birkaç ay sonra da -her zaman saygıyla andığım- bir müezzin efendi geldi ve kısa zamanda camimiz vakit namazlarında bile

Atalarımız, camiye verdikleri, değeri hem bilgide hem de terbiyede, edep ve ahlâkta; imamıyla, hatibiyle, müezziniyle, vaiziyle cami görevlilerine de verirdi.

dolmaya başladı. İkimiz orada bir sevgi ve dostluk odağı olduk. Kahvehaneye girdiğimde benim yaşımın iki katında olanların oyun aletlerini nasıl alelacele topladıklarını hatırlıyorum. Daha sonra Milli Eğitim'e geçtim. 1,5 yılı İmam-Hatip Lisesi'nde, geri kalanı İlahiyat Fakültesi'nde olmak üzere 35 yıldır eğitim hizmeti vermekteyim. Fakat -ne yazık ki- bu süre içinde, İstanbul Müftüsü oluncaya kadar, öğrencilerimin "din adamı" olacağını yeterince dikkate almadım. Üzüntüyle belirtmeliyim ki, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerindeki hakim anlayış da budur. Bunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgisizliğinin de rolü olduğunu düşünüyorum.

Bilirsiniz, tıp fakültelerinde bir deontoloji dersi var. Buna "görev ahlâkı" diyebiliriz. Bu derste kısaca tabibin hastasına ve hasta yakınlarına karşı nasıl davranması gerektiği öğretilir. Meselâ hasta sedyede inim inim

inlerken tabip kahvesini yudumlayamaz, telefonda çene çalamaz." Dinî okullarımızda bizim de bir deontolojimizin olması gerekir. Bizim "din adamı" namzetlerinin, mihraba geçmeden, minbere, kürsüye çıkmadan, cemaatin ortasına düşmeden önce hangi şartlarla karşılaşacağını, hangi fedakârlıklara göğüs girmesi gerektiğini önceden bilmesi; gerek bilgisel olarak gerekse psikolojik ve ahlâkî olarak buna hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Din hizmetlisi adayına öyle bir formasyon verilmelidir ki, o, yalnız cemaati değil, mahallesinin, köyünün bütün insanları karşısında, onların mânevi, sosyal, kültürel problemlerinin, dertlerinin çözümü için nefsinin rehin vermeye hazır olsun; sorumluluk duygusu ona rahat vermesin. Bizim tarihi tecrübemiz, -özellikle sûfi kültürü ile de beslenerek- bu özveriye "hoca efendi" modelinde en saygıdeğer bir şekilde sergilemiştir; bunu bugün de başarabiliriz, başarmamız gerekmektedir; zaten bunu başaran çok saygıdeğer meslektaşlarımız vardır ve onları her zeminde gururla anıyoruz (Dergimizin bu sayısında o iftihar tablolarından birkaç örneği kısaca tanıyacaksınız).

Bu hoca efendi herkesten önce kalkacak, herkesten sonra yatacaktır. Başkalarının mesaisi 8-9'da başlayıp 17-18'de biter, onun mesaisi ortalık ağarmadan başlar, gecenin karanlığında biter. Ekonomik olarak en kıt imkânlar ona tanınır, ama dünyalara sahipmiş gibi müstağni davranması istenir. Hocadır..., alttan alması gereken odur. Bazan âmirinden, bazan cemaatten, bazan dernek yöneticisinden olmadık laflar duyar. Ama sabretmesi, susması, alttan alması gereken odur. Çünkü hocadır. Ona kavgalı, davalı olmak yakışmaz.

Din görevlisinden bu kadar çok şey beklemek ona haksızlık olmuyor mu?.. Ben konuya böyle bakılmasını doğru bulmuyorum. Beklentilerin çokluğu, aslında din adamlarına verilen değerle yüksekliğiyle, görevlerine duyulan saygının derecesiyle ilgilidir. İnsanlar dinin geniş bir

rahmet alanı olduğuna, en zor dertlere derman içerdiğine inandığı için din adamını da kendisini bu rahmet ve şifa kaynağına götüren bir kurtarıcı olarak görmek istiyor ve bu haklı bir istektir. Bu isteği karşılayacak kadar yetenekli, donanımlı ve duyarlı olan görevlilerimizin âmirleri, cemaati, hatta onu tanıyan herkes tarafından el üstünde tutulduğunu görürüz. ■

Hâlâ birçok yerde yeni doğanların kulaklarına ezan okuyup isimlerini biz koyuyor, doğum mevlidlerini biz okuyor, gençlerin evlilik mutluluklarını, kıydığımız nikâhlarla paylaşıyor, nihayet ebedî âleme de biz arıtp gönderiyoruz.

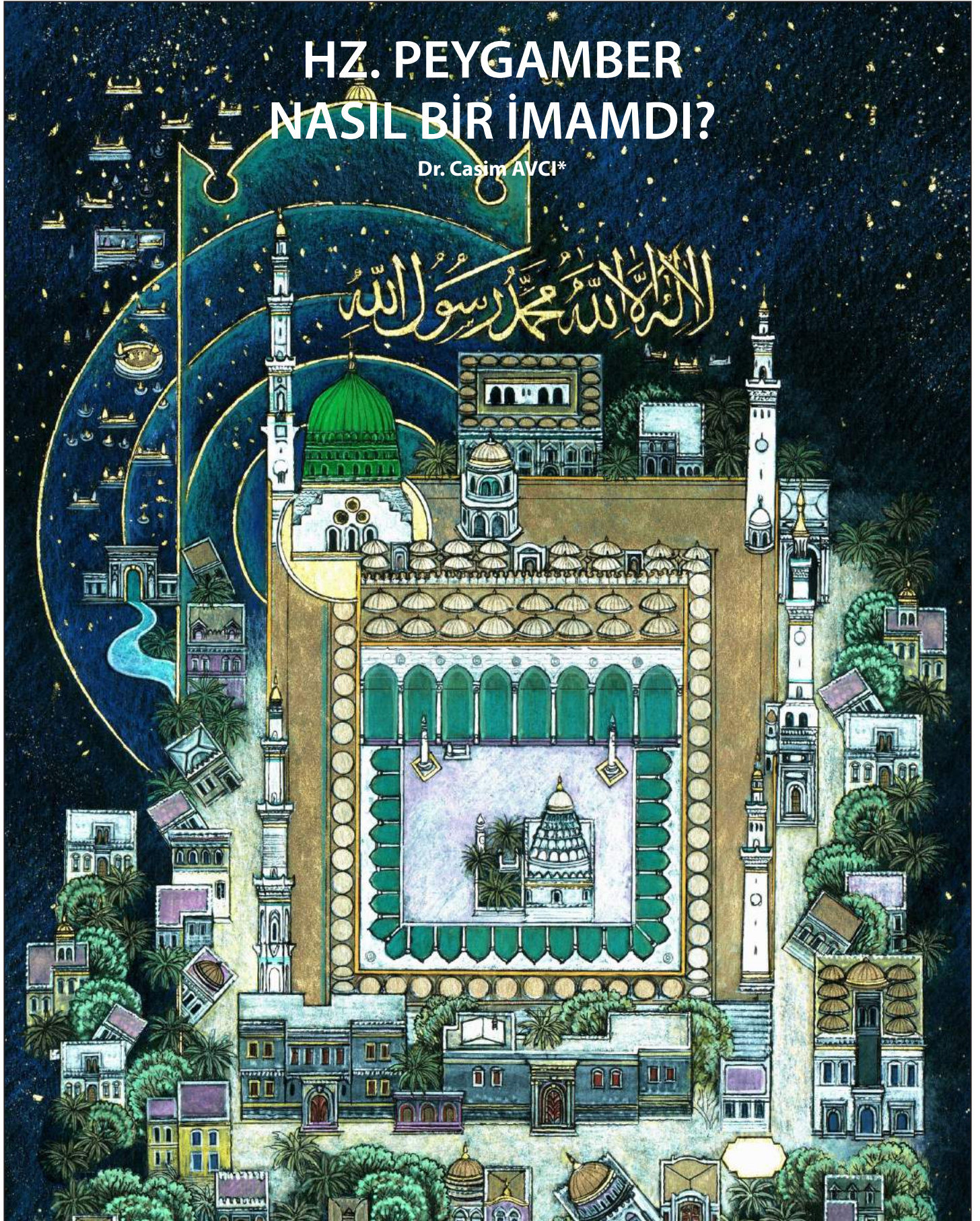
Dünyada planlı, temiz, düzenli, kontrollü, gelişmeye elverişli, hem kullar hem de yüce Allah katında takdir edilebilen ve iyiliğe yönelik hizmetleri asıl gaye edinen bir ulviliktir din adamlığı. Okuduğu Kur'an'la huzur veren, vaaz ve hutbesiyle insanlara bilgi aktaran, uyuyanları ve dünya işlerine dalanları ezanıyla uyararak, ulviliği ve ebediliği hatırlatan, insanların tanışma, kaynaşma ve yardımlaşmasını sağlayan bir rehberdir. Cami dışında muhitindeki insanları ziyaret ederek, doğan, hastalanan, ölen, evlenen, ev yapan, iş kuran, işi gücü yerinde olan veya muhtaç olan herkesle ilgilenen vazgeçilemez bir değer olarak herkesin sevip saydığı, haline bakarak imrendiği ve "onun gibi olmayı" istediği şahsiyettir. Halkımız din adamının böyle olmasını ister. Çok iyi yetişmiş, her gün kendini geliştiren, gönlü sevgi ve hizmet aşkıyla dolu, her seviyedeki insanla alaka kurabilen, lüzumsuz davranış ve zaafılardan uzak durabilen hoca efendilerin varlığı toplum ve dinimiz için çok büyük nimettir. Tarihe baktığımızda devletlerin kurulmasında, medeniyet denilen birikimin oluşmasında, kütüphaneleri dolduran eserlerin yazılmasında din adamlarının büyük katkısı vardır. Zor zamanlarda din adamları topluma rehberlik yapmış, umutların tükendiği zamanlarda onların desteği ve teşvikiyle yeniden canlanma sağlanmış, başarı ve fetihler gerçekleşmiştir.

İsmail İPEK
Fatih Müftüsü

HZ. PEYGAMBER NASIL BİR İMAMDİ?

Dr. Caşim AVCI*

الله اعلم محمد رسول الله

□ Peygamber Efendimiz (s. a. v.), bir “beşer” ve bir “peygamber” olarak birçok sıfat ve özelliği şahsında toplamıştı. O, bu iki temel vasfı yanında, evinde aile reisi, bir baba, bir dede; başkent Medine’de devlet başkanı, savaşlarda kumandan, hukuki anlaşmazlıklarda hâkim ve sosyal hayatta kendisine inananları yetiştiren bir eğitimci idi. Bunlara ilâveten şüphesiz ki aynı zamanda bir imamdı. Onun imamlığı hem devlet başkanlığını hem de günümüzdeki yaygın anlamıyla cemaate namaz kıldırarak ve hutbe okumak gibi cami merkezli dinî faaliyetleri ifade etmektedir. Bu yazıda onun devlet başkanlığı anlamındaki imamlığı değil, Mescid-i Nebevî merkezli olarak yürüttüğü dinî ve sosyo-kültürel faaliyetleri ifade eden imamlığı dikkat çekici bazı temel noktalar itibarıyla ele alınacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber’in yukarıda zikredilen hiçbir vasfı peygamberliğinin önüne geçemez. O her şeyden önce âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamber; insanlığa iyiyi, doğruyu ve güzeli öğreten örnek bir insandı. Dolayısıyla onun burada zikredilecek birçok davranış, tutum ve faaliyetinin sadece imamlıkla ilgili olmayıp çeşitli açılardan yukarıda işaret edilen diğer vasıflarıyla da irtibatlı olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

İslâm dini ve kültüründe imamlık görevi Hz. Peygamber’in bizzat ifa edip örneklik etmesi sebebiyle âdeti bir yönüyle ona halefiyet gibi görülmüş ve büyük sorumluluk gerektiren çok şerefli bir makam olarak kabul edilmiştir. Çünkü namaz kelime-i şahadetten sonra İslâm’ın en önemli rûknüdür. Peygamber Efendimiz imandan sonra en faziletli amelin namaz olduğunu bildirmiştir.¹ Şu halde böylesine önemli bir ibadetin ifasında imam olarak görev almak da manevî açıdan çok yüce bir mertebedir. Kaynaklara göre Hz. Peygamber’e imamlık yapmayı Cebrail öğretmiş ve o önce Kâbe’nin yanında, sonraları müşriklerin baskısı sebebiyle Mekke’nin ıssız kesimlerindeki bazı evlerde kendisine tabi olanlara namaz kıldırıştır.² Medine’de ise aynı zamanda devlet başkanı olup siyasî hakimiyeti elinde bulundurmuş ve bu şartlarda imamlık yapmıştır. Hz. Peygamber’in imamlığının merkezinde mekân olarak cami yer almaktadır. Çünkü cami İslâm toplumunun ve dinî hayatın kalbidir. Bu sebeptendir ki, Mekke’den hicret ederken Medine’ye 6 mil mesafedeki Kubâ’ya vardığında burada birkaç gün kalmış ve bu sırada bir mescid inşâ ettirmiştir. Medine’ye vardı-

ğında da ilk işi, uygun bir arsa satın alıp burada Mescid-i Nebevî’yi yaptırmak olmuştur. Hz. Peygamber’in zikredilen her iki mescidin inşasında da bizzat çalışması bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. O, camilerin inşasını, maddî ve manevî olarak imarını teşvik etmiş, Allah rızası için bir mescid yaptırana cennette bir köşk ihsan edileceğini³, camilerle yakından ilgilenen ve cemaate devam eden, “kalbi mescidlere bağlı” olan kimselerin hiçbir gölgenin bulunmadığı mahşer gününde Allah tarafından gölgelendirileceğini müjdelemiştir.⁴ Hz. Peygamber, Medine’de müslümanların sayısının artması üzerine birçok mahallede mescid inşa ettirmiş, sayıları 10’a kadar ulaşan bu mescidleri ziyaret edip namaz kıldırıştır. Bu mescidlerde vakit namazları eda edilmekte, Cuma namazı ise sadece Mescid-i Nebevî’de kılınmaktaydı. Peygamber Efendimiz Mescid-i Nebevî’de beş vakit ve Cuma namazlarını kıldırıyordu. Bayram ve cenaze namazları ile yağmur duâsında ise daha fazla cemaatin katılabilmesi amacıyla “musallâ” (namazgâh) adı verilen geniş bir alana çıkılmaktaydı.⁵

Mescid-i Nebevî temelde bir ibadet yeri olmakla birlikte ihtiyaca binaen Hz. Peygamber burayı çeşitli amaçlar için kullanmıştır. Devleti buradan yönetmiş, Medine’ye gelen elçileri burada kabul etmiş, Ashâb-ı Suffe başta olmak

Hiz. Peygamber mescidi aynı zamanda bir eğitim ve öğretim merkezi haline getirmişti. Mescidde namaz kıldırıktan sonra etrafında oturup halka oluşturan sahabe ile sohbet edip dinî bilgiler vermekte, bu arada kendisine yöneltilen çeşitli soruları da cevaplandırmaktaydı.

üzere bütün müslümanlar için eğitim ve öğretim merkezi haline getirmiş, hukuki meseleleri burada çözüme kavuşturmuş, askerî hususlarda sahabe ile istişare edip orduyu sefere buradan uğurlamış, bazen de misafirhane, hastane ve uyuyup dinlenme yeri olarak kullanılmasına müsaade etmiştir. Mescid-i Nebevî’nin bu tür amaçlar dışında kullanılmasına ise karşı çıkmıştır. Mescidde alış veriş yapılması, kayıp eşyanın ilân edilmesi, oraya cenaze sokulması, mescidin yol edinilmesi ve orada silah çekilmesi vs. bu yasaklar arasındadır. Öte yandan Resûl-i Ekrem (s. a. v.) mescidlerin temiz tutulmasını ve başkalarını rahatsız edici davranışlardan uzak durulmasını istemiştir.⁶

Allah’ın emirleri doğrultusunda müslümanların birlik, beraberlik ve kardeşliğine büyük önem veren Peygamber Efendimiz (s. a. v.) namazların cemaatle kılınması üzerinde

İslâm dini ve kültüründe

imamlık görevi Hz.

**Peygamber'in bizzat ifa edip
örneklik etmesi sebebiyle âdeti
bir yönüyle ona halefiyet gibi
görölmüş ve büyük sorumluluk
gerektiren çok şerefli bir
makam olarak kabul edilmiştir.**

hassasiyetle durmuştur. Onun, hayatı boyunca gerek hizada gerek seferde cemaate namaz kıldırması, hastalandığında da cemaate katılarak Hz. Ebû Bekir'in arkasında kılması bu hususa ne kadar önem verdiğini göstermektedir. İslâm'da beş vakit namazın normal zamanlarda öncelikle cemaatle kılınması istenirken Cuma ve Bayram namazlarının ancak cemaatle kılınması halinde geçerli olacağını biliyoruz. Peygamber Efendimiz cemaatle kılınan namaza verilecek sevabın tek başına kılınan namazın sevabından yirmi beş veya yirmi yedi kat fazla olduğunu ve cemaate gitmek için atılacak her adımın mükâfatlandırılacağını bildirilmiş, ayrıca cemaate katılanların sayısı arttıkça kılınan namazın sevabının da ona göre artacağını haber vermiştir.⁷ Cemaate bu derece önem vermekle birlikte Hz. Peygamber dinde kolaylığı tercih etme ve ibadete güç yetirme ilkesi doğrultusunda can güvenliği, hastalık, hava ve yol durumunun elverişli olmaması gibi hususları cemaate katılmama için mazeret kabul etmiştir.⁸

Peygamber Efendimiz cemaatle namaza durmadan önce safların sık ve düzgün tutulmasına özen gösterir, insanları ilk saflarda yer almaya teşvik ederdi.⁹ Namazlarda bazen uzun sûrelerden belirli bir miktar âyet okur, bazen de orta uzunlukta ve kısa sûreleri tamamen okurdu. Genel itibarıyla özetlenecek olursa sabah namazlarını uzun kıldırır, bu sırada genellikle 30 âyetten 100 âyete kadar okur, bazen de 29 âyetten ibaret Tekvîr Sûresi gibi sûrelerle yetinirdi. Diğer namazlarda ise genellikle 15-25 âyetten oluşan İnfitâr, İnşikâk, Burûc, Târik, A'lâ, Şems, Leyl, Alak gibi sûreleri okumakla birlikte bazen Duhâ, Tîn, Felak ve Nâs gibi daha kısa sûrelerle yetinmiş, bazen de 30 âyetten 50 âyete kadar okumuştur.¹⁰

Her hususta itidali, orta yolu tavsiye eden Hz. Peygamber namaz kıldırırken cemaatin durumunu ve şartları da dikkate almış, imamlık yapanları cemaatte bıkkınlık uyandıracak derecede namazı uzatmamaları konusunda uyarmıştır. Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin (r. a.) bizzat şahit olup anlattığı şu rivayet oldukça dikkat çekicidir: Bir gün bir adam Peygamber Efendimiz'in yanına gelerek şöyle yakındı: "Yâ Resûlallah! Falan kimse bize

namazı çok uzun kıldırıyor. Bu yüzden bazen sabah namazına gidemiyorum". Râvî Ebû Mes'ud şöyle der: Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi hiçbir konuşmasında o günkü kadar öfkeli görmedim. Şöyle buyurdu: İnsanlar! İçinizde cemaati nefret ettirenler var. Kim imamlık yaparsa namazı kısa kıldırın; çünkü cemaatin içinde

yaşlısı var, çocuğu var, iş gücü sahibi olanı var."¹¹ Peygamber Efendimiz, "gözümün nuru"¹² dediği, huşû içerisinde yerine getirilmesi gereken namaz ibadeti sırasında anneleri ve çocukları dikkate alır, uzun okumak istese dahi bir çocuğun ağlama sesini duyduğunda annesi eziyet çekmesin diye kısa sûrelerden birini okuyarak namazı tamamlardı.¹³

Hz. Peygamber kadınları ve çocukları camiye ve cemaate katılmaya teşvik etmiştir. Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden anlaşıldığına göre kadınların camiye gitmelerine engel olunmamasını ısrarla istemiş, onların geceleri bile camiye gitme taleplerinin olumlu karşılanmasını emretmiştir.¹⁴ Kadınlar Cuma ve Bayram namazları dahil, erkeklerin arkasında saf tutarak Hz. Peygamberle birlikte namaz kılmışlar, mescid ve musallada Hz. Peygamber'in hutbe ve konuşmalarını takip etmişler, okuduğu ve tebliğ ettiği Kur'an âyetlerini bizzat onun ağzından dinlemişlerdir. Hatta kadınlar Hz. Peygamber'den, sohbetlerinden daha fazla istifade edip dinî bilgiler almak için erkeklerden ayrı olarak kendilerine özel bir gün tahsis etmelerini istemiş, o da bu teklife olumlu cevap vermiştir.¹⁵ Resûl-i Ekrem, çocukların namaza alışabilmesi için büyüklerle birlikte mescide getirilmelerini telkin etmiş, kendisi de torunlarını sırtına alıp mescide gelmek suretiyle örnek olmuştur. Namaz kılarken torunları Hz. Hasan ve Hüseyin, secdeye kapandığında onun sırtına çıkarlardı. Hz. Peygamber çocuklar düşmesin diye eliyle onları tutardı. Bir defasında da kız torunu Ümâme sırtında olduğu halde namaz kıldırması.¹⁶

Hz. Peygamber hem dinî hem de sosyal yönü bulunan Ramazan ve Kurban bayramlarının kalabalıkla ve büyük coşku içinde kutlanmasını istemiş, bu arada silahlarla yapılan folklorik gösterilere izin vermiş, Mescid-i Nebvî'nin toprak zemini üzerinde bir gurup Habeşlinin oynadığı mızrak-

**O, muhataplarının akıl ve kültür
düzeyine uygun ifadeler kullanır,
ashabına da böyle davranmalarını tavsiye ederdi. Genel
likle az, öz, yeteri kadar ve kısa
konuşur, bunu dinleyicilerin
istekli olduğu zamanlarda ve
namaz gibi ibadetlerden önce
veya sonra yapardı.**

kalkan oyunlarını Hz. Âişe ile birlikte izlemiştir.¹⁷

Hz. Peygamber, mescidi aynı zamanda bir eğitim ve öğretim merkezi haline getirmişti. Mescidde namaz kıldırdıktan sonra etrafında oturup halka oluşturan sahabe ile sohbet edip dinî bilgiler vermekte, bu arada kendisine yöneltilen çeşitli soruları da cevaplandırmaktaydı. Ayrıca evleri ve kalabilecek yakınları olmayan sahâbilerin barınması için mescidin bitişiğinde yaptırdığı, "Suffe" adı verilen yerde kalan Ashâb-ı Suffe'nin eğitim ve öğretimiyle yakından ilgilenir, onlara yazı yazmayı ve Kur'an okumayı öğreten hocalar tayin ettiği gibi kendisi de burada dersler verirdi. Onların yiyecek, giyecek ve yatacak ihtiyaçlarının karşılanması için çalışır, gelen sadakayı onlara ulaştırır, hediyeleri de paylaşırdı.¹⁸

Peygamber Efendimiz cemaatıyla yakından ilgilenen bir imamdı. Sahâbilerden birinin cemaate devam edemediğini farkedince hemen araştırır, başına herhangi bir sıkıntı gelmişse onunla ilgilenir ve gerekeni yapardı. Hastaları ziyaret eder, güzel sözlerle teselli ederdi. Mescid-i

Nebevî'nin temizliğine bakan zenci bir kadın (Mihcene, Ümmü Mihcen) vardı. Resulullah (s.a.v.) onun hasta olduğunu öğrenince ziyaretine gitti ve vefat etmesi halinde kendisine haber verilmesini istedi. Aradan biraz zaman geçtikten sonra kadın bir gece vakti vefat etti. Vakit geç olduğu için Hz. Peygamber'i rahatsız etmemek düşüncesiyle kendisine haber verilmeden cenaze defnedildi. Bir süre sonra Hz. Peygamber kadını merak etti ve ashabına sordu. Onlar da "öldü" cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber rahatsızlığını belli ederek "Bana haber vermeniz gerekmez miydi?" buyurdu ve kadının kabrini tarif etmelerini istedi. Ardından gidip kabri üzerine cenaze namazı kıldı ve ona dua etti.¹⁹

Şiir ve hitabette, belâgat ve fesahatta altın çağını yaşayan bir toplumda peygamber olarak görevlendirilen Resûlullah (s. a. v.) mükemmel ve etkili bir konuşma yeteneğine sahip iyi bir hatipti. Kendisine Allah tarafından az sözle çok mâna ifade etme özelliği (cevâmî'u'l-kelim) verilmişti.²⁰ O, muhataplarının akıl ve kültür düzeyine uygun ifadeler

kullanır, ashabına da böyle davranmalarını tavsiye ederdi. Genellikle az, öz, yeteri kadar ve kısa konuşur, bunu dinleyicilerin istekli olduğu zamanlarda ve namaz gibi ibadetlerden önce veya sonra yapardı.²¹ Dinleyicileri bıktırmamaya özellikle dikkat ederdi. Samimi bir eda ile konuşan Resûl-i Ekrem harfleri ve kelimeleri tane tane ve sükûnetle telaffuz eder, bazen anlaşılmadığını farkettiği veya önemini vurgulamak istediği noktaları üç defa tekrarlar, kelimeleri özenle seçerdi.²² Eleştirilerinde belli kişileri hedef almadan ve isim vermeden genel ifadeler kullanır, hata ve yanlışların düzeltilmesini amaçlardı. Konuşmalarını sevgi, şefkat ve merhamet dolu bir

gönül, sevecen ve mütebessim bir çehre ile yapardı. Ses tonunu dinleyicilerin durumuna göre ayarlar ve konuşmasını hareketleriyle etkileyici hale getirirdi.²³

Resûlullah (s. a. v.) Medine döneminin ilk yıllarında hutbe ve konuşmalarını Mescid-i Nebevî'de bir hurma kütüğü üzerinde, daha sonra üç basamaklı bir minber üzerinde irad etmiştir.²⁴ Hutbelere Allah'a hamd ve senâ ile başlar, selâm, istiğfar veya konuya uygun bir duâ ile bitirirdi. Gerek ferdî ve ailevî gerekse toplumsal olsun insan hayatının her alanıyla ilgili hitabeleri bulunan Hz. Peygamber içtimai hutbelerinde insanların eşitliği, kardeşliği, bâtil inanç ve hurafelerden kurtulma, toplumun ıslahı, aile sorunları, eşlerin hak ve sorumlulukları, eğitim öğretim meseleleri, yoksulluk, sadaka, zekât ve sosyal dayanışma, dargınları barıştırma gibi konular üzerinde durmuştur. Vaaz ve nasihatlerinde mükâfat ve

cezaları hatırlatma, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma, yalnız dünyaya bağlanıp âhireti unutma, takvâ, duâ ve tevbe, doğruluğa teşvik, ölüm, haşır ve hesap gibi meseleler işlenmiştir.²⁵ İlk Cuma namazını hicret yolculuğunun son gününde Kubâ'dan Medine'ye hareket ettikten sonra Rânûnâ vadisindeki Sâlim b. Avf kabilesine ait namazgâhta kıldırır Hz. Peygamber ilk Cuma hutbesini de burada irad etmiştir. Allah'a hamd ü senâdan sonra âhirette insanların Allah'ın huzurunda çetin bir hesaba çekileceğini, o gün iman ve iyi amelden başka bir şeyin insanı kurtaramayacağını hatırlatarak "yarım hurma ile dahi olsa cehennemden korununuz" buyurmuştur.

Bu arada dünyada yapılmış bir iyiliğe o gün on kat karşılık verileceğini ve bunun yedi yüz misline kadar artırılabilceğini de müjdeleyerek iyiliklere teşvik etmiştir.²⁶ Bundan sonra Resûlullah Medine dışında bulunduğu zamanlar hariç, Mescid-i Nebevî'de her Cuma namazından önce 500 civarında hutbe irad etmiştir. Bu hutbelere onun bilhassa sabah namazlarından sonra yaptığı sohbet konuşmaları da eklenirse hutbe ve hitabe sayısı 1000'i geçmektedir.²⁷

Hz. Peygamber bazı sahabileri imam ve müezzin olarak görevlendirdiği gibi tayin ettiği va-

lilerden ve İslâm'a giren kabilelerden imam ve müezzin istihdam etmelerini isterdi. Meselâ, Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle Medine dışına çıktığı zaman İbn Ümmü Mektûm birçok defa ona vekalet etmiş ve Mescid-i Nebevî'de cemaate namaz kıldırır. Son hastalığında durumu iyice ağırlaşınca namaz kıldırma üzere

Hz. Peygamber kadınlar ve çocukları camiye ve cemaate katılmaya teşvik etmiştir. Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, kadınların camiye gitmelerine engel olunmamasını ısrarla istemiş, onların geceleri bile camiye gitme taleplerinin olumlu karşılanmasını emretmiştir.

Hız. Ebû Bekir'i görevlendirmiştir. Resûlullah zamanında müezzinlik görevi Medine'de Bilâl-i Habeşî ve İbn Ümmü Mektûm, Kubâ'da Sa'd b. Âz el-Karaz ve Mekke'de Ebû Mahzûre tarafından yerine getirilmiştir.²⁸

En güzel ahlâkî özelliklerle donatılmış olan²⁹ örnek insan³⁰ Peygamber Efendimiz, Hz. Âişe'nin ifadesiyle Kur'ân'la ahlâklanmış³¹ bir imamdı. Şahsî hayatında kılık kıyafet ve temizliğe özen gösterir, Allah'a kulluk ve ibadet etmekten derin zevk alırdı. İnsan ilişkilerinde herkese değer verir, hiçbir şekilde nezaketi ihmal etmezdi. Gördüğü insanlara ayırım yapmadan önce o selam verir, erkeklerle tokalaşır, muhatabı elini bırakmadıkça o da bırakmazdı. İnsanlara güzel söz söyler, güleryüz gösterir ve böyle davranmanın sevap olduğunu söylerdi.³² Kendisini evine davet edenleri kırmaz ve gönüllerinin hoş olması için orada nafilâ namaz kılardı. İnsanların ayıplarını yüzüne vurmaz, onları utandırmayacak şekilde düzeltirdi. Ağzından çirkin söz çıkmaz, ahlâkî güzel olanların en hayırlı insan olduklarını söylerdi.³³ Hayatında hiçbir kadını veya köleyi dövmemiş, şahsına yapılan kötülükten dolayı intikam almamıştır.³⁴ Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, görgüsüz insanların kaba davranışlarına tahammül ederdi.³⁵ Kötü şöhret yapmış biri dahi ziyaretine geldiğinde onu huzuruna kabul eder, kendisine güler yüz gösterip ikramda bulunurdu.³⁶ Resûl-i Ekrem müslümanlara karşı çok merhametliydi. Çocuklara da sonsuz şefkat gösterir, onları kucaklayıp öper, bağrına basardı. Yardıma ihtiyacı olan herkesin yardımına koşar, yetimlerle ilgilenilmesini teşvik eder, dul kadınlara ve yoksullara yardım edenlerin Allah yolunda cihad etmiş kadar sevap kazanacaklarını söylerdi. Kölelerin birer emanet olduğunu belirterek köle sahiplerinden onlara iyi davranmalarını isterdi.³⁷ Yaşlılara hürmet gösterilmesini ister, ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenirdi. Gençlere değer verir, onları çeşitli vazifelerle görevlendirerek kendilerine güvenen şahsiyetli birer fert olarak yetiştirmelerine zemin hazırlardı. Özürlülerle ilgilenir, onlara güç ve yeteneklerine göre bazı görevler vererek topluma kazandırır. İnsanların insafına muhtaç hayvanların korunmasını ve asla eziyet edilmemesini emrederdi. Peygamberimiz, doğruluğu, dürüstlüğü, cömertliği ve cesaretiyle de tanınmış, düşmanları tarafından dahi takdir edilmiştir.³⁸ Kolaylaştırmak, güçleştirmemek, müjdellemek ve nefret ettirmemek onun en temel ilkelerinden biri idi.³⁹ O'na, ehl-i beytine, âl ve ashâbına salât ve selâm olsun. ■

D İ P N O T L A R

1. Müslim, "İmân", 135-140.
2. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Kahire 1313, I, 333; İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye (nşr. Mustafa es-Sekâ ve dğr.), Kahire 1375/1955, I, 263; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam", DİA, XXII, 178.
3. Buhârî, "Salât", 65; Müslim, "Mesâcid" 24, 25.
4. Buhârî, "Ezân", 36.
5. Buhârî, "İdeyn", 15, 16; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi (Çeviren: Salih Tuğ), İstanbul 1993, II, 1081, 1086; Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, "Cami", DİA, VII, 48.
6. Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkâl, Rasûlüllâh'ın İslâm'a Davet Metodu, Konya 1987, s. 245-248; Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, "Cami", DİA, VII, 51-53; Ahmet Güç, "İslâm'da Mescidin Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi", Yeni Ümit dergisi, Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 23 (Ocak-Şubat-Mart 1994), s. 39-44;
7. Buhârî, "Ezân", 29, 30.
8. Buhârî, "Ezân", 39, 40.
9. Müslim, "Salât", 122-132.
10. Buhârî, "Ezân", 104, "Cum'a", 10; Müslim, "Salât", 154-157, 164, 168, 170-172. Ayrıca bk. Abdullah Aydemir, "Muhtelif Namazlarda Hz. Peygamber Hangi Süreleri Okurdu?", Diyanet Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 6, Kasım-Aralık 1977, s. 372-383; Cilt: 17, Sayı: 1, Ocak-Şubat 1978, s. 44-59; M. Yaşar Kandemir, Peygamberimizden 101 Hatıra, İstanbul 2005, s. 118.
11. Buhârî, "İlim", 28; Müslim, "Salât", 182-185; Kandemir, Peygamberimizden 101 Hatıra, s. 118.
12. Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 128; Nesâî, "Nisâ", 1.
13. Buhârî, "Ezân", 65; İbn Mâce, "Salât", 49; Nesâî "Kible" 35.
14. Buhârî, "Ezân", 162; "Nikâh", 116; Müslim, "Salât", 134-140; Ebû Dâvûd, "Salât", 52. Ayrıca bk. Mustafa Uzunpostalcı, "Cemaat", DİA, VII, 288-289.
15. Buhârî, "İlim", 35, "Ezân", 152, 163; Tirmizî, "Cum'a", 36; İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ (nşr. İhsân Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 216, 252, 255; Rıza Savaş, Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın, İstanbul 1992, s. 113-114, 127, 128, 273.
16. Buhârî, "Salât", 106; Müslim, "Mesâcid", 41-43; Mehmet Emin Ay, "Hz. Peygamber (sav) ve Çocuklar", Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -özel sayı-, Ankara 2003, s. 170, 175.
17. Buhârî, "İdeyn", 2, 12, 15, 20, 21; Müslim, "Salâtü'l-İdeyn", 11, 12, 22; Hamidullah, II, 1084; Nebi Bozkurt, "Bayram", DİA, V, 261.
18. İbn Sa'd, I, 255-256; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 515; Hamidullah, II, 767-773. Geniş bilgi için bk. Mustafa Bakır, İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi: Ashab-ı Suffa, İstanbul 1990.
19. Buhârî, "Salât", 72; "Cenâiz" 67; Müslim, "Cenâiz", 71; Savaş, s. 56-57.
20. Buhârî, "Cihâd", 122; Müslim, "Mesâcid", 5-8.
21. Buhârî, "İlim", 11.
22. Buhârî, "İlim", 30; Ebû Dâvûd, "Edeb", 18.
23. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 223; İbn Sa'd, I, 250. Ayrıca bk. Ahmet Lütfi Kazancı, Peygamber Efendimiz'in Hitabeti, İstanbul 1980, s. 46 vd., 87, 109 vd.; İsmail Durmuş, "Muhammed -Hitabet ve Fesahati-", DİA, XXX, 429-430.
24. İbn Sa'd, I, 250-251.
25. Kazancı, 127, 129; İsmail Durmuş, "Muhammed -Hitabet ve Fesahati-", DİA, XXX, 429-430.
26. İbn Hişâm, I-II, 494; Kazancı, s. 204-205.
27. Kazancı, s. 11, 204.
28. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 217; Buhârî, "Ezân", 17; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Müezzin", DİA, XXXI, 491.
29. El-Kalem 68/4.
30. El-Ahzâb 33/21.
31. Müslim, "Müsâfirin", 139.
32. Buhârî, "Sulh", 11, "Edeb", 68; Tirmizî, "Birr", 36.
33. Buhârî, "Edeb", 38.
34. Müslim, "Fezâil", 79.
35. Buhârî, "Farzu'l-humus", 19; Tirmizî, "Birr", 69; Ebû Dâvûd, "Edeb", 1.
36. Buhârî, "Edeb", 38, 48.
37. Buhârî, "İman", 22, "Büyü", 34, "Nafakât", 1, "Edeb", 24; Müslim, "Züh'd", 41.
38. Geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2001, s. 227-247, 299-329; M. Yaşar Kandemir, "Muhammed -Şahsiyeti-", DİA, XXX, 425-426.
39. Buhârî, "İlim", 11; Önkâl, s. 156-160.

OSMANLI DÖNEMİNDE MAHALLE İMAMLARI

Kemal BEYDİLLİ*

İMAMLAR KEFİLSİZ OLANLARIN MAHALLEDE BARINMASININ SORUMLULUĞUNU TAŞIRDI. ÖLÜM VE DEFİN, DOĞUM KAYITLARI, NİKÂH AKDİ VE BOŞANMA İŞLEMLERİ İMAMLAR TARAFINDAN YÜRÜTÜLÜR, BAZI BELEDİYE İŞLERİNİN GÖRÜLMESİ, BU ARADA MAHALLENİN TEMİZLİĞİNE DİKKAT EDİLMESİ VE ÇEVRE TEMİZLİĞİNİN SAĞLANMASI ONUN GÖREVLERİ ARASINDA SAYILIRDI.

□ Osmanlı Devleti'nde imamlar sivil ve askerî kesimler dahil olmak üzere Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde geniş bir yer işgal etmekteydi. Bunların içinde toplum örgütlenmesinde geniş bir kitle oluşturan mahalle imamları muhakkak ki ayrı bir konuma sahiptir. İmamlar padişah beratı ile hizmete alınır. Berat, Osmanlı devlet sisteminde devlet hizmetine girmiş olmaya işaret eder. Bu sebeple berat sahibi uygun imtiyazlarla donatılır ve ayrıcalıklı bir statü kazanır. Osmanlı hukuk düzeninde bu durumda olanlar için kullanılan teknik tabir "askerî"dir. Dolayısıyla bu tanımlamanın askerlik ile alakası olmadığı ve beratla işe alınan devlet memurlarının statüsünü ifade etmek üzere kullanıldığı açıktır. Berat sahibi imam ve hatipler, görev süreleri boyunca raiyyet rüsumu ve avâriz gibi, vergi vermekle mükellef olan müslim ve gayri müslim halkın (reâyânın) ödemekte oldukları vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bir şekilde hizmetlerinin sona ermesi halinde imamlar, reâyânın dahil olduğu olağan hukuk düzenine intikal eder, raiyyet statüsü içine alınırlardı, dolayısıyla muaf ve müsellemlik kayırımına son verilirdi. İmamlar gibi, camide hizmet vermekte olan hatip ve müezzin başta olmak üzere diğer kadrolar için de berat ile atanma söz konusudur. Bütün beratlar yeni bir padişahın tahta geçmesi halinde yenilenmek zorundaydı. Genelde halife, fakih ve molla sıfatlarıyla da anılan imamların özel konumları itibarıyla mümtaz kılinmaları, hiç şüphesiz bunların halkın rehberi ve önderi (muktedâ-yı nâs) olarak kabul edilmelerinden kaynaklanmaktaydı.

Mahalle imamları -ve sâir bütün cami hüddâmı- hizmet verdikleri mes-cid ve camilerin vakıflarından maaş (buna "vazife" denilirdi) almaktaydılar.

Tayinleri genelde vakıf mütevellisinin teklifi, şeyhülislamın onayı ve yukarıda ifade edildiği üzere padişahın beratı ile gerçekleşirdi. Vakıfların zamanla yalnız kâğıt üzerinde görünür olması ve gerçek gelirlerini kaybetmesi neticesinde, vazifelerin maddî yükünün karşılanması için başka kaynaklar aranmaya başlanmış ve giderek bunlara merkezi idarenin maaş tahsis etmesi bir zaruret haline gelmiştir. Bu gelişme özellikle II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra vakıfların bir nezaret kurularak birleştirilmesi (Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti) ve devlet kontrolü altında yeni bir idareye kavuşturulmasıyla (1826) ken-

dini göstermiştir.

İmam tayinlerinde, genelde bu hizmeti yerine getirmek için yeterli dinî bilgilerle mücehhez ve iyi ahlâk sahibi olmak gerekli şartların başında yer alırdı, ancak belirli ölçüde eğitilmiş olmalarıyla ilgili bir kuralın varlığından söz etmek her zaman mümkün değildir. Dolayısıyla imamlık, özellikle küçük yerleşim birimlerinde ve kırsal kesimlerde babadan oğula veya aile fertlerinden birine, bir kardeşten diğerine geçebilmekteydi. Büyük yerleşim birimlerinde imam tayinlerinde ortaya başka bir adayın çıkması halinde, adaylar arasında yapılan imtihanlar belirleyici rol oynamaktaydı. Bu durumda babasının yerine geçmek isteyen oğula göre dinî bilgi açısından daha üstün olan diğer adayın tercih edilmesi söz konusu olabilmekteydi. Böyle bir imtihanda adaylara genelde, Kur'ân-ı Kerim'den bir aşır ve *Dürer* ve *Gurer*'den bir parça okutulur, ayrıca tecvîd'den sınanırdı.

Osmanlı şehir örgütlenmesi içinde mahallenin özel konumu, mahalle imamlığını önemli bir görev olarak öne çıkarmıştır. Tanzimat devrine gelinceye kadar imam, devleti temsil etmek üzere mahallenin önde gelen sorumlusuydu. Görevlerinin ifası sırasında kadılar tarafından teftiş edilir, ahalinin hakkındaki haklı şikâyetleri azillerine yol açabilir ve cezalandırılmalarına sebep olabilirdi. Dolayısıyla

İmamlar, padişah beratı ile hizmete alınır. Berat, Osmanlı devlet sisteminde devlet hizmetine girmiş olmaya işaret eder. Bu sebepten ötürü berat sahibi uygun imtiyazlarla donatılır ve ayrıcalıklı bir statü içine sokulurdu. Osmanlı hukuk düzeninde bu durumda olanlar için kullanılan teknik tabir "askerî"dir. Dolayısıyla bu tanımlamanın askerlik ile alakası olmadığı ve beratla işe alınan devlet memurlarının statüsünü ifade etmek üzere kullanıldığı açıktır.

la belirli bir kontrol altında bulunurlardı. İmamlar, kadıların yerine getirmesi gereken birçok işte onların en önemli yardımcılarıydı. Mahallenin düzeni, asayiş ve inzibatı, yangından korunması için önlem alınması, içki içilen yerlerin tespiti ve fuhuş yapan kadınların mahalleden sürülmek üzere belirlenmesi, mahallelinin gerekli İslâmî âdâb içinde yaşamını sürdürmesi ve dinî vecibelerini yerine getirmesi imamlar tarafından gözlenir, özellikle vakit namazlarının ihmalıyla ilgili olarak zaman zaman hükümet tarafından gösterilen hassasiyet sonucu, bu yolda gönderilen فرمانların uygulanması kendilerinden beklenirdi.

**Berat sahibi imam ve hatipler,
görev süreleri boyunca raiyyet
rûsumu ve avârız gibi, vergi
vermekle mükellef olan müslim
ve gayri müslim halkın (reâyânın)
ödemekte oldukları vergilerden
muaf tutulmuşlardır.**

İmamlar kritik siyasî kargaşa günlerinde mahallelinin zabturbat altında tutulmasının veya sokağa dökülmesinin öncüsü ve örgütçüsüdür. Nitekim, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sebebiyle hazırlanan ferman halka duyurulmak üzere mahalle imamlarına teslim edilmiş, asayişin temini amacıyla konulan, yatsıdan sonra sokağa çıkma yasağının duyurulması ve icrası yine kendilerine havale edilmiştir.

İmamlar mahallelerinde ikamet edenler hakkında tam bilgi sahibi olmak durumundaydılar. Çağdaş anlamda mahallenin muhtarıydılar. Mahallede oturanların kimlik belirlenmesi, gelen yabancıların veya yeni taşınanların tespiti ve kayıt altına alınması işleri, yeni gelenlerin kefaletle bağlanması, mahalle sakinlerinin ikamet yeri ve sürelerinin belirlenmesi, 19. yüzyılda ortaya çıkan şehre giriş izni anlamındaki "mürûr tezkireleri"nin elde edilmesiyle ilgili ilk işlem olmak üzere ikametgâh ve kimlik belgelerinin tanzimi imamlar tarafından yerine getirilirdi. İmamlar kefilsiz olanların mahallede barınmasının sorumluluğunu taşırdı. Ölüm ve defin, doğum kayıtları, nikâh akdi ve boşanma işlemleri imamlar tarafından yürütülür, bazı belediye işlerinin görülmesi, bu arada mahallenin temizliğine dikkat edilmesi ve çevre temizliğinin sağlanması onun görevleri arasında sayılırdı. Mahallenin ileri gelenleriyle ve daha geç dönemlerde II. Mahmud döneminde ortaya çıkan muhtarlarla birlikte fırınlarda ekmeklerin kontrolü, ihtikâr ve sahtekârlıkların önlenmesi gibi işler yanında, imparatorluğun son zamanlarında iâne ve kurban derilerinin makbuz karşılığında toplanması işleri de yine kendilerine havale edilmişti.

Mahalle imamlarının nikâh akdiyle ilgili işlemleri, kendilerine havale edilen en dikkat çekici görevleri arasında yer alır. Özellikle nikâhların önceden mahkeme izni alındıktan sonra kıyılması, işlemlerin kayda geçirilmesi ve kadınlara teslim edilmesi, nikâh işlerinin önemli ayrıntıları olarak imparatorluğun son dönemlerine kadar devam etmiştir. Kadı sicilleri arasında yer alan nikâh akidlerinin kayd edildiği "münâkehât defterleri"nin varlığı, bu tür kayıtların müstakillen de tutulmuş olduğunun göstergesidir. İmamların önceden alınmış mahkeme izni olmadan nikâh kıymaya yetkileri yoktur. Nikâh akidleri, kararlaştırılan mehirler, neseb ve miras tefriki sebebiyle özellikle kadı (mah-

keme) iznine tâbi idi ve bu sebeple de muhakkak surette kadı sicillerine kaydedilmesi gerekmekteydi.

19. yüzyılın sonlarına doğru imamların nikâh kıymasına dair işlemler yeniden düzenlenmiştir. Yapılan değişiklikler arasında, nikâhtan önce mahkemeden evlilik izni getirilmesi daima aranan bir şart olarak mevcut

olan yerini korumuştur. Nikâh akidleri ve boşanmaların muayyen bir süre içinde nüfus memurluklarına bildirilmesi imamlara önemli bir yükümlülük getirmektedir. Aksi halde belirli bir para cezası ile tecziye edilmeleri hususu 2 Eylül 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizâmnamesi'nde yer almış bulunuyordu. Nihayet 1887'de alınan bir karar ile imamların bu konudaki sorumluluğu muhtarlarla paylaştırıldı. 1881 tarihli nizamnamenin yerine geçmek üzere 27 Haziran 1890 tarihli olarak kabul edilen yeni bir nizamname ile nikâhtan önce mahkemeden evlilik izni getirilmesi kaidesi muhafaza edilmiş ve nikâh akdi ve boşanmaların 15 gün içinde nüfus dairelerine bildirilmesi istenmiştir.

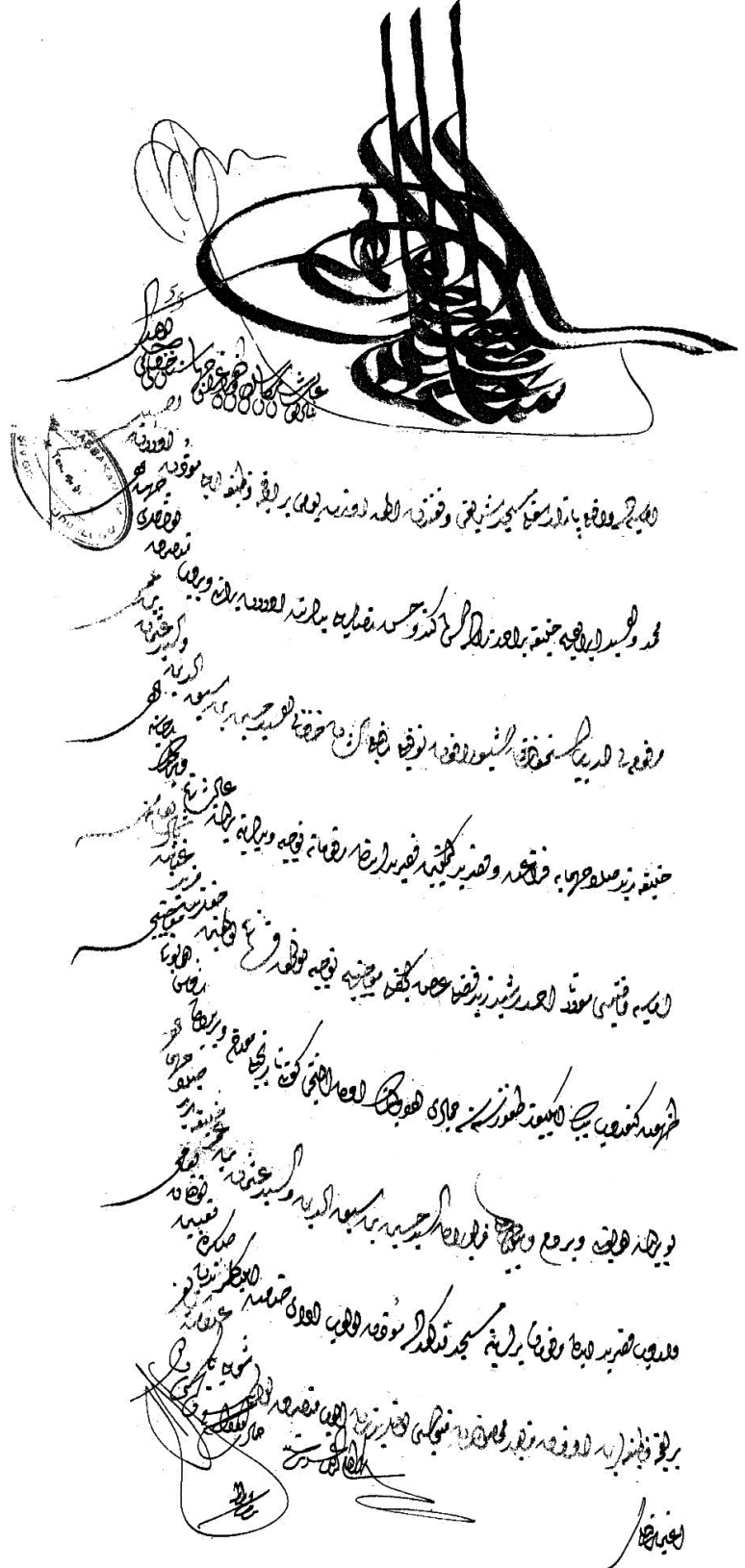
İmparatorluğun son dönemlerinde mahalle imamları eskiden beri yerine getirdikleri işlerin önemli bir kısmını muhtarlara devretmek zorunda kaldıklarından, bu tür işlemlerden alınan harçlardan da mahrum kalmışlardır. Böylece gitgide ellerinde yalnızca cenaze ve nikâh işleri kalmıştır. Ancak yukarıda sözü edilen Hukuk-i Aile Kararnamesi uyarınca izdivaç işleri de mahkemelere devredilmişti. Bu uygulama genelde ekonomik ağırlıklı şikâyetlere yol açtı. Bütün vazifelerin kendilerinden alınmasıyla ellerinde yalnızca cenaze işleri ve "gassallık" kaldığı şeklindeki sızlanmalar giderek artmaya başladı. Bu gelişmeler karşısında imamların örgütlenmeye giriştiklerini görmek ilgi çekicidir. Nitekim 1913 senesi içinde mahalle imamları, "Mahalle İmamları Birlik ve Yardımlaşma Cemiyeti" (E'imme-i Mahallât Tevhîd ve Te'âvün Cemiyeti) adı altında bir örgüt kurmak üzere resmî makamlara başvurdular. Me-sele Şurâ-yı Devlet'e intikal etmiş olarak karara bağlandı. Ancak çıkan karar imamların beklentilerine cevap vermekten uzaktı, zira Şura-yı Devlet, cemiyet nizamnamesinin 2. maddesinde İstanbul'daki bütün mahalle imamlarını doğal üyesi olarak görmekte olduğunu belirtmesinden ötürü, kurulması istenen örgütü bir sendika olarak nitелеmekteydi. Kamu hizmeti görmekte olduğu özellikle vurgulanan imamların ise, kanunların da yasaklaması se-

bebiyle sendika kurmalarına izin verilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla yapılan başvuru bu gerekçelerle geri çevrildi. Bu karara rağmen, İstanbul mahalle imamlarının kendi iş kollarındaki örgütlenme girişimleriyle sendikacılık tarihimizde bir ilke imza attıklarına şüphe yoktur.

Mahallede mescid veya camiye vakfedenin ve diğer hayır sahiplerinin maddî katkısıyla ayakta duran, bütün mahallelinin de iştirakinin söz konusu olduğu Avârız Vakfı bir nevi yardımlaşma sandığı olarak imamın sorumluluğu altında muhafaza edilirdi. Burada toplanan para işletilir ve ortaya çıkan meblağ mahalledeki hastalara, fakirlere, yardıma muhtaç evleneceklerle, fakirlerin cenazelerinin kaldırılmasına, su yollarının onarımına, cami veya mescidin tamirine, bazı yerlerde imam başta olmak üzere buradaki hizmetlilerin maaşlarının ödenmesine, yeni gelenlere yerleşme veya memleketlerine döneceklerle yol parası verilmesine harcanırdı.

Resmî soruşturmaların, hazırlanan resmî belgelerin imza ve mühür sahipleri arasında imamlar da vardı. Ayrıca mahalle adına verilen dilekçelerde, mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü düzenleyen belgelerde de yer alırlardı. Gayri müslimlerin herhangi bir şekilde kanunsuz kilise inşa etmelerinin veya bir mekânı kiliseye çevirmelerinin, mevcutların eski şeklini bozarak yeni ilâvelerde bulunup bulunmadıklarının kontrolü ve tamirlerinin gerekli olup olmadığının tespiti için kurulan teftiş heyetlerinin tabîi üyeleri içinde imamlar da bulunurdu. Bütün bunlar imamların görevlerinin din işleriyle sınırlı olmadığı ve genelde mahallenin yönetimiyle ilgili vazifelerinin daha ağırlıklı olduğu, köylerde ise ahalî üzerinde etkili olmalarından ötürü köy hayatının önde gelen simaları ve dolayısıyla idaresinin nüfuzlu şahsiyetleri arasında yer aldıkları görülüyor.

Mahalle imamlarının yönetim ağırlıklı konumu Tanzimat devrine kadar değişmeden kaldı. II. Mahmud döneminde kurulmaya

başlanan muhtarlık teşkilâtı, imamların yönetici kimliklerini giderek artan bir hızla ikinci plana atmıştır. Vakanüvis Lutfi Efendi'deki kayda göre, 1828-1829 Rus Savaşı sebebiyle İstanbul'da erkek nüfusun tesbiti ve sicile kaydı gerektiğinden, bu hususta "imamların müsamaha edememesi için" her mahalleye ahalinin önde gelenlerinden olmak üzere ikişer muhtar tayin edilmesine karar verilmiştir. Anadolu'da muhtarlığın ilk ihdas edildiği yer olan Kastamonu'da bu kuruluş âyanların nüfuzunun kısıtlanmasında bir araç olarak düşünülmekle beraber yaygınlaşması imamların aleyhine bir netice vermiştir. Bununla birlikte gelişmeyi, modern şehir hizmetlerinin ve çağdaş idari telakkinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmek gerekir.

Köy ve mahalle imamları içinde bulundukları statü gereği olarak askerlik hizmetinden muaf tutulmuş bulunuyorlardı. Bu durum 1826'dan sonra kurulan yeni orduya asker teminiyle ilgili olarak yapılan düzenlemelerde mevcut olan imamlar içinde askerlik yaşında olanların hizmete devam etmelerine karar verilmiş, ancak yeni alınacakların askerlik hizmetini görmüş, dolayısıyla askerlik yaşını aşmış olmaları şartı getirilmiştir. Askerlik işlerini düzenlemek üzere 19 Aralık 1848 tarihli olarak çıkartılan yeni askerî kanunnâmede ise camilerde padişah berati ile hizmet görmekte olan imam, hatib, müezzin ve kayyumların vazifelerini vekil bırakmamış olarak bizzat ifa etmeleri ve askerlik hizmetinden muaf tutulmaları karara bağlanmıştır.

İmamlara tahsis edilen maaşlar -bunlar vakıfları tarafından verilmekteydi- çeşitlilik göstermekle beraber genelde düşük seviyededir. İstanbul'daki imamların, özellikle de selâtin camilerinde vazifeli olanların, başşehir has bir uygulama olarak daha şanslı olduklarını söylemek mümkündür. Maaşlarının yükseltilmesi için yaptıkları başvurular ve talep ettikleri pahalılık zamları "taşraya sirayet etmemek" kaydıyla kabul görmekte ve böylece bir miktar arttırılması temin edilebilmekteydi. Maaşları 19. yüzyılın ilk yarsına kadar genelde günde 2 ila 25 akçe, daha sonraki dönemde ise ayda 40 ila 100 kuruş arasında değişir. Bunlara nispeten askerî kadrolardaki imam maaşları daha düşük durumdaydı. 1838'de tabur imamlarının 160, alay başimamlarının 500 kuruş maaşları vardı. Camilerde hizmet veren diğer görev sahiplerinin daha az paralarla geçinmek durumunda kaldık-

ları düşünüldüğünde, bu maaşların günlük maiyetlerin karşılanmasında yetersiz kalacağı açıktır. Sıkça gündeme gelen zam, ihsan, îâne, tayinat yardımları ve tahsislerine dair yapılan taleplerin çokluğu da bir zaruretin varlığına işaret etmektedir. Bu gibi taleplere genelde olumlu cevaplar verilmekte ve yetersiz de kalsa maaş zamları, îâşe ve kira yardımları yapılmaktaydı. İmamların halka verdikleri cami dışı sair dinî hizmetlerinden ötürü ellerine geçen kazançlarını belirlemek mümkün olmamakla beraber, günümüzdeki gibi hizmetlerden uzak durmadıkları da açıktır.

Emeklilik maaşları da görevden ayrılma sebeplerine göre çeşitlilik arz etmekteydi. Köy ve mahalle imamları için genelde yaşlılık ve hastalık emeklilik için gösterilen sebepler arasında ağırlıklı bir yer tutmakla beraber hizmet süreleri tahdit edilmemiştir. Askerî kadrolardaki imamların emeklilik hizmet süreleri ise belirlenmiştir. II. Mahmud devrinde yeni kurulan orduda imam olarak on iki yıl çalıştıktan sonra ayrılıp, kadılığa geçebilecekleri öngörülmüş olmakla birlikte bunun uygulanmasının -kadro darlığından ötürü- mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Emekliye ayrılmanın hangi yaşta olacağına dair bağlayıcı bir kural tam olarak yerleşemediğinden ve daha sonraları çıkarılan Tahdîd-i Sin Nizamnâmesi'nde alay ve tabur imamları hakkında bu hususla ilgili olarak bir kayıt yer almadığından, bunların kaç yaşında emekli olacaklarına bir açıklık getirilmesi mecburiyeti hasıl olmuş, alay ve tabur imamlarının altmış yaşında emekli olacakları belirtilmiştir. Emekli maaşı takdiri değişkenlik göstermekle beraber genel olarak en son aldıkları maaşın tenzil edilmiş miktarı ile yetinmek gerekiyordu. Ölümleri halinde bu maaşlardan dul eşlerin ve çocukların istifadelerinin sağlanması yaygın bir uygulamadır.

İmamlık hizmeti toplumun bütün kesimlerinde ve müesseselerinde mevcuttur. Ricâl ve kibar konaklarında özel hizmet veren imamlar yanında yabancı ülkelere gönderilen fevkalâde elçilerin maiyetlerinde, daimî elçiliklerin ihdasıyla sefarethânelerde, şehbenderliklerde, yurt dışında açılan sergilerde (mesela Amerika'da açılan Saint Louis sergisine imam ve müezzin gönderilmesi gibi) imamlar bulunmuştur. ■

Resmî soruşturmaların, hazırlanan resmî belgelerin imza ve mühür sahipleri arasında imamlar da vardı. Ayrıca mahalle adına verilen dilekçelerde, mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü düzenleyen belgelerde de yer alırlardı.

DIYÂNET İŞLERİ REİSLİĞİ'NİN MİLLET VE MEMLEKET HİZMETİNDE DAHA VERİMLİ VE BAŞARILI ÇALIŞABİLMESİ İÇİN DİLEKLERİM (*)

Mustafa Asım KÖKSAL

1. Mevcut müftü ve vâizler arasında belki tamamıyla ehliyetli olanları çoğunlukta değildir. Bunu sağlamak için müftü ve vâizleri sık sık kursa tâbi tutmak yerinde olur.
2. İlâhiyat Fakültesi ile Yüksek İslâm Enstitüleri programları istenilen nitelikte müftü ve vâiz yetiştirmeye elverişli değillerse, programların elverişli hale getirilmesi uygun olur.
3. Ehliyetli köy imamı yetiştirecek okullar açılmalıdır.
4. Mevcut köy imamları sık sık kursa tâbi tutularak yenileri yetişinceye kadar kendilerini yetiştirmek çareleri araştırılmalıdır.
5. Köylüye hitap edecek dinî bir gazete çıkarılmalıdır.
6. Haftanın muayyen bir gününde Diyânet İşleri Reisliği kendi radyosundan millete seslenmelidir.
7. Diyanet İşleri Reisliği halk için, köylü için, gençler için, münevverler için din kitapları hazırlatmalı ve yayınlamalıdır.
8. Diyanet İşleri Reisliği, Peygamberimizin ahlâkî sözlerini derleyip dilimize çevirmeli ve yayınlamalıdır.
9. Diyanet İşleri Reisliği, ana kaynaklara dayanan ve yabancıların neşriyatını da göz önünde tutan tenkitli ve muhakemeli bir İslâm tarihi yazdırmalı ve yayınlamalıdır.
10. Fasikül fasikül yayınlanmakta olan İslâm Ansiklopedisi, Müslüman olmayanlar tarafından, Müslüman olmayanlar için kaleme alınmıştır. Bunlar İslâm inancı ile bağdaşmayacak görüşleri ve düşünceleri de aksettirmektedirler. Bunun için, yetkili din adamları tarafından bir İslâm Ansiklopedisi yazılmalıdır.
11. Yüksek tahsilli ve başarılı Diyanet mensuplarından her sene muayyen bir sayıda din adamlarının grup halinde medenî dünyaya seyahatları ve görgülerinin artırılması sağlanmalıdır.

(*) M. Âsım Köksal'ın evrakı arasında bulunmuştur. 3/2/1964 tarihli bir başka raporun ilavesi şeklindedir.

©Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi

Prof. Dr. ALİ BARDAKOĞLU İLE SÖYLEŞİ

Yayın Kurulu • Fotoğraflar: Cihat HİDİR

1952 yılında Kastamonu'nun Tosya ilçesinde doğan Bardakoğlu, 1970 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu'nu 1974 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü, 1975 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre öğretmenlik ve stajyer hakimlik yaptıktan sonra, 1977 yılında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü'nde Fıkıh asistanı oldu. 1982 yılında doktor oldu ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku yardımcı doçentliğine atandı. 1986 yılında doçent oldu. 1993 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne atandı. Ardından 1994 yılında, İslam Hukuku Ana Bilim Dalında profesör oldu. M.Ü. İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Müdür Yardımcılığı ve Dekan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1991-1992 yılları arasında İngiltere'de ve 1994 yılında da Amerika Birleşik Devletleri'nde bulundu. Çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyumlara tebliğle veya müzakereci olarak katıldı. 28 Mayıs 2003 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı görevine atanan Prof.Dr. Ali Bardakoğlu İngilizce ve Arapça bilmekte olup, evli ve üç çocuk babasıdır.

□ **Kerime Cesur: Akademik sahanızın fıkıh olduğun-u biliyoruz, hukuk okudunuz, birçok öğrenci yetiş-tirdiniz, üniversitede idarecilikleriniz oldu. 'Bunlar dinî bilginin teorisiydi, şimdi de pratiğini yapıyorsunuz' denilebilir mi?**

Öncelikle hepiniz hoş geldiniz, çalışmalarınızda başarı-lar dilerim. DİN ve HAYAT belli bir bakış açısını yansıtıyor. Dinin söyledikleriyle bütün hayatımızla irtibatını kurması, bütün yaşayışımıza dinin tesiri. Yaşayan din. "Dinli hayat, hayatlı din" demişler bir asır önceki âlimlerimiz. Geçiş dö-neminde âlimlerimizin çok önemli bir tezi vardır. Hayatı-mız dinle birlikte yürümeli, ama din de yürüyen hayatın ihtiyaçlarına, taleplerine cevap vermelidir. Çareler, bakış-lar üretmelidir. Bu, dinin değişmesi anlamında değildir. Dinin evrensel bakışı, inanç esasları, ibadetleri, haram ve helalleri elbette baki kalacaktır. Ama bu din hayata, bize ne verecektir? Bu soruyu soralım. Duvarda asılı bir Kur'an değil, hayatımıza inmiş bir Kur'an. Kitaplarda kalmış bir sünnet değil de hayatımıza ışık tutan bir sünnet. Bu ba-kımdan derginizin ismi gayet güzel.

Sorunuza gelince: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetleri ile İslâm dininin bilgisinin İlahiyat Fakültele-rinde üniversal şekilde ele alınması, üretilmesi ve de-ğerlendirilmesi arasında yakın ilişki vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir temel görevi de, toplumu din konusun-da aydınlatmaktır. Bugüne kadar bu biraz ihmal edilmiş, daha çok din hizmetleri kısmı yerine getirilmiştir. Hâlbuki din hizmeti kadar dinin toplumu aydınlatması da çok önemlidir. Sadece camiye gelenlere değil; din hizmetle-rine muhatap olmayanlara da bu dinin anlatılması ge-rekıyor. Toplumun her kesiminin din konusundaki bilgi ihtiyacına cevap verilmesi gerekiyor. Her insan doğuyor, büyüyor ve yaşıyor. Her insanın bir aklı var, düşüncesi var. İnsanlarda merak var, tahayyül var, tefekkür var. Düşün-dükçe dinin ne anlama geldiğini de anlıyorlar. Bize dinin verdiğini, ne tecrübe ne pozitif bilimler ne de deney vere-bilir. Din bir yandan metafizik dünyayı, bilemeyeceğimiz, aklımızın eremeyeceği, görmediğimiz âlemi bildirir. Diğer yandan ise dünya hayatının ve hayatımızın manevî boyu-tunu anlatır. Önceki zamanlarda dinin çok boyutlu, derin-likli bilgisinin verilmesinden ziyade, sıradan, basit ilmi hal bilgilerinin verilmesi yeterli olabiliyordu. Ama günümüz-de durum değişti. Artık görevli arkadaşlarımız sadece na-maz kıldırıyor, camiye gelmeye bile muhatap olduğu değişik kesim ve kişilerin sorularına cevap vermek, dinin

hayatla irtibatını kurmak durumundalar. Böyle olunca dinî bilgi ile dinî hizmet arasında sizin deyiminizle teori ile pratik arasında kopmaz bir bağ vardır.

Toplumumuzun Diyanet İşleri Başkanlığına çok gü-veni var. Biz de insanların bu güven ve ihtiyaçlarına uy-gun bilgiler üretmeliyiz. Arayışlarına cevap vermeliyiz. Başkanlık da bunu artırma gayreti içerisinde. Mesela top-lumun din konusunda aydınlatılması hususu daha öne çıkartılarak yayınlar yapıyoruz. Bu konuda İlahiyat Fakül-telerimizi aktif olarak devreye sokmaya başladık. Ayrıca Başkanlık bilgi üreten merkezlerini aktif hale getirme gayreti içerisinde. Böyle olunca da ben İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin yaptığı iş arasın-da büyük bir fark göremiyorum. İlahiyat Fakülteleri biraz daha din hizmetine eğilebilseler, o zaman fark daha da azalacak ve daha faydalı olacaklar. Cami hizmetleri, din hizmetleri, toplumun ihtiyaçları, engelliler, gençlik, sana-yi işçileri, çalışan nüfus, kadınlar, yetimler, sokakta kalmış çocuklar, toplumun güncel sorunları ve insanlarla birebir temas kurmayı gerektiren konularda İlahiyat Fakülteleri üzerine düşen görevler konusunda daha çok bilimsel ça-lışma yapmalı.

Sosyal açımlı din hizmeti projesi, başka bir aç-ımla veya proje ile ilintili değildir. Bu aslında din hizmetinin tabiatından kaynaklanmaktadır. Yani biz kendi işimizi kendi işimiz olduğu için yapmalı-yapmamalıyız. Biz bu anlayışı din hizmetinin tabi gereği olarak görür ve hayata geçirirsek, işte o za-man dinin rahmeti topluma ulaşır.

Gönlüm ister ki İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri hocalarımız, aynı zamanda cemaatle birebir teması olan, cemaati aydınlatan, toplum içinde insanları aydınlatan faaliyetlere doğrudan ve aktif şekilde katılsınlar. Diğer bir husus İlahiyat Fakültelerinin yaptırdığı yüksek lisans ve doktora çalışmalarının ele aldığı konular, daha çok 21. yy. dünyasını ilgilendiren konular olmalıdır. Eskiye yoğunla-şıp günümüz dünyasını unutursak bu doğru olmaz. Üret-tiğimiz bilgi sadra şifa olmalıdır. Çağımızın sorunlarına öyle ya da böyle çözüm getirmelidir.

Kerime Cesur: Hocam İlahiyat Fakültelerinin müfredatı din görevlilerinin pratik ihtiyaçlarını karşılar nitelikte görünmüyor. Bizler vaiz olduk, ama vaizlik ile alakalı ders görmedik sayılır. Aynı şey Kur'an kursu öğretmenleri için de geçerli.

Öncelikle şunu ifade etmeliyim: İlahiyat Fakültelerimizin eğitim-öğretim süresince öğrencilerimize din hizmetleri konusunda uygulamalar yaptırarak belli bir deneyim kazandırması gerekiyor. Ayrıca, başta mezun öğrencilerimizin Arapça seviyeleri istediğimiz düzeyde değil. İkincisi dört yıllık bu eğitim sürecinde öğrencilere kitapta okudukları bilgilerin halka nasıl verileceğinin öğretilmesine çalışılmalıdır. Biz İmam- Hatip Okulunda okurken camilere hutbe okumaya giderdik. Mesleki tatbikatlar vardı. Bu uygulamalar sonradan kayboldu. Başkanlık olarak İlahiyat Fakültesi mezunlarımıza 24 ay ihtisas kursunda klasik dini ilimler ve uygulama ağırlıklı takviye eğitim veriyoruz. Aslında bu sürenin daha kısa olması gerekirdi. Ancak başta mezun öğrencilerimizin pratik dini ilimlere dair bilgi seviyeleri din hizmetinin yürütülmesi açısından istediğimiz düzeyde değil. Şu anda İlahiyat Fakültelerimizin kontenjanlarının artması ve Arapça hazırlığın konul-

ması sevindirici bir gelişme. Bununla birlikte İlahiyat Fakültelerinde mesleki derslerin yeterince verilmesi, mesleki tatbikatın din hizmetleri ile yakın temasının sağlanması gerekiyor. Prensip olarak biz boşalan her kadroya İlahiyat Fakültesi mezunlarının atanmasına dikkat ediyoruz. Eğer bu olmazsa ihtiyaç olan personeli hafızlardan almaya çalışıyoruz. İkisi de mesleki ehliyet açısından önemli. Ama gönlüm istiyor ki her İlahiyat Fakültesi mezunu din hizmetlerine yatkın olsun. Belki ileride bu, İlahiyat Fakülteleri bünyesinde açılacak din hizmetleri bölümüyle veya mevcut İlahiyat müfredatında din hizmetlerinin teorisi ve uygulanmasının fazlalaştırılmasıyla mümkün olabilir.

Emine Arslan: Din hizmetleri veren kişilerin daha çok alt gelir grubundan, taşradan olduğuna dair zaman zaman yazılar çıkıyor ve çoğu zaman da bundan hareketle bazı haksız genellemeler yapılıyor. Bu tezi bir an için doğru kabul ederek sormak istiyorum. Ailelerin ve gençlerin buralara yönlenebilmesi için din hizmetlerinin bir itibarının olması gerekiyor. Bu sadece halk nezdinde olan bir şey değil, aynı zamanda hem devlet nezdinde hem de kurum içinde ve dışın-

da bir saygınlığının olması gerekiyor ki gelir seviyesi yüksek olanlar da buna itibar etsin. Bunun için ne yapmak gerekmektedir?

Öteden beri bu söylenmektedir. Din hizmeti veren kişilerin yaşadıkları sosyal çevre itibari ile belli bir grubun içinde kaldığı söylenir. Bu en fazla bir tespit olarak söylenebilir, fakat kesinlikle değer atfedilerek söylenmemelidir. Ancak günümüzde bu bazen bir değer olarak, bazen de küçük görme ve ötekileştirme olarak söylenebilmektedir. Kaldı ki alt gruptan olmak utanılacak bir şey değildir. İkinci sınıf olmak da değildir. Önemli olan alınan eğitimidir, duruştur, ideal sahibi olmaktır, daha da öz ifade etmek gerekirse insan olmaktır.

Sorunuzun ikinci kısma gelirse biz dinle ilgilenenlerin toplumun her katmanından olmasını isteriz. Bu toplumu harmanlar; farklı ihtiyaçları, farklı istekleri, yorumları toplar. Böyle bir harman toplumsal uzlaşma mey-

Sadece camiye gelenlere değil; din hizmetlerine muhatap olmayanlara da bu dinin anlatılması gerekiyor. Toplumun her kesiminin din konusundaki bilgi ihtiyacına cevap verilmesi gerekiyor. Her insan doğuyor, büyüyor ve yaşıyor. Her insanın bir hayyül var, tefekkür var. Düşündükçe dinin ne anlama geldiğini de anlıyorlar.

dana getirir. Zira herkesin dine ihtiyacı vardır. Din hizmetlerinin sadece bir kesime ait olması toplumda saflaşmalar meydana getirir. Din herkese aittir. Hangi semtte ve hangi yerleşim yerinde oturursa otursun herkesin eşit derecede dine ihtiyacı vardır. Herkes kendi sorunlarını müşterek zeminde taşısın ve bunlara çözüm bulsun. Böyle olunca da dinin çağrısına intibak edilmesi daha kolay olur. Her bir din görevlisi kendi muhitinin sorunlarının farkında olur ve onlara cevap arar.

Kerime Cesur: Böyle bir uzlaş için belli bir sürenin geçmesi lazım herhalde.

Şayet böyle bir uzlaş yoksa, bunda her kesimin kusuuru var. Bu uzlaşının gerçekleşmesi için herkesin atması gereken adımlar var. Bir özeleştirici yapacak olursak, biz

belki her insana ulaşmak için yeteri kadar hevesli olmadık, her insana kapılarımız açık olmadı. Cami ismi toplayıcı, kucaklayıcıydı; ama bazı kesimler camiye girmekten korktular, çekindiler. Bazıları dini tekellerinde gördüler. Bazı yanlışlar yapıldı. Mesela, söze başlarken “biz Müslümanlar” dendi ve bununla belki bazı kesimler dışlandı. İnsanlar “dindar, dindar değil” diye ayrı görüldü. Her muhit kendi beklentilerine, önyargılarına göre hocalar buldu. Bu hocalar da farklı kesimleri buluşturmak yerine daha çok içine kapattı ve mahallesinde tek kalmak istedi.

Abdülkerim Yatgın: Meslektaşlarımızın görev memnuniyeti durumu nasıl, bununla ilgili neler yapılıyor? Göreve başladığınız dönemde 2003 ya da 2004’de Diyanet’ten Milli Eğitim Bakanlığı’na geçişler oldu. Birçok kişi bir adım sonrası vaizlik ve müftülük olan bir görevi veya Haseki eğitimini bırakıp ücra bir ilçenin ücra bir köyüne öğretmen olarak gitmeye razı oldu. Bu durumu nasıl değerlendirmek gerekir?

Bu durum sadece özlük hakları ile ilgili değildir. Bu konuda din görevlimizin toplumumuzdaki imajı, sosyal statüsü de çok önemli. Medyada din görevlisinin profili iyi bir şekilde, olumlu bir şekilde ele alınmıyor maalesef. Daha çok kategorize ve istihfaf edici, olumsuz şekilde değerlendiren bir tarzda ele alınıyor. Bu da birçok arkadaşımıza etki ediyor. Farkında olmadan iz bırakıyor. Mesela birçok arkadaşımız göğsünü gere gere ‘imamım’ derken, bazı arkadaşlarımız da ‘kamu görevlisiyim’ diyor. Bu haleti ruhiye içindeki insanın ayakları altına halılar serseniz kurumda tutamazsınız.

İkincisi, din görevliliği çok şerefli ve aynı zamanda çok ağır bir görev. 24 saat din görevlisisiniz. Oturmanız, kalkmanız, davranışlarınız 24 saat boyunca toplumun gözetimi altında. ‘Herkes yapabilir, ama imam da bunu yapar mı?’ baskısı meslektaşlarımızdan bir kısmını ağır bir baskı altında tutuyor, daraltıyor olabilir.

Bir üçüncüsü ise arkadaşlarımızın birikimlerini eğitim-öğretim faaliyetlerinde daha faydalı şekilde kullanabileceklerini düşünmüş olmalarıdır.

Kerime Cesur: Yeri gelmişken bütün din görevlilerimizin merak ettiği Teşkilat Yasası’nı sormak istiyoruz?

Teşkilat yasası artık yasallaşma yolunda resmi prosedüre girdi. 2-3 aya kadar çıkacağına kuvvetle inanıyorum. Teşkilat yasası çıktığında özlük haklarında belli bir iyileştir-

me söz konusu olacaktır. Bu da iyi bir şey. Ancak bu alanın sorunlarını sadece bununla çözemeyiz. Bununla birlikte moralin, motivasyonun da yükseltilmesi gerekmektedir. İşini zevkle yapmanın, işine sahip çıkmanın da olması gerekiyor. Aynı zamanda hepimizin bu işe sahip çıkması da gerekiyor. Din görevlisinin hepimizin görevlisi olduğunu, o yıprandığı vakit, o sarsıldığı vakit, din hizmetinden elde edeceğimiz güzelliklerin ve bereketin azalacağını unutmamalıyız. Batıda da din görevliliği çok cazip bir şey değildir. Orada da benzer sorunlar var. Mesela kilisede para toplamalar onları yıpratıyor. İyi ki günümüzde din görevlisi geçimini cemaatten toplanan paralardan sağlamıyor. Osmanlı da, din görevlisini cemaatten dilenen konumda bırakmadı, Cumhuriyet de. Bu bir artıdır. Bununla birlikte din görevlimizin de mesleğine, işine sahip çıkarak açık alınla ve göğsünü gere gere "ben bu toplumun imamıyım, din gönüllüsü ve görevlisiyim, yeri geldiğinde kanat önderiyim" demesi gerekiyor. Bizler mesleğimize sahip çıkmalı ve "Ben imamım, ben bu toplumun millî, manevî, insanî değerlerini, ahlakî değerlerini öğretmek, ayakta tutarak, yaşayarak ve yaşatarak geride hayırlı bir hizmet bırakacağım ve ben bu toplumun olmazsa olmazıyım" demeliyiz. Hepimiz bu özgüvene sahip olmalıyız.

Din herkese aittir. Hangi semtte ve hangi yerleşim yerinde oturursa otursun herkesin eşit derecede dine ihtiyacı vardır. Herkes kendi sorunlarını müşterek zemine taşısın ve bunlara çözüm bulsun. Böyle olunca da dinin çağrısına intibak edilmesi daha kolay olur. Her bir din görevlisi kendi muhitinin sorunlarının farkında olur ve onlara cevap arar.

Kerime Cesur: Görevlilerimizin yetkinlik haritasını yükselir şekilde görebiliyor muyuz?

Bu konuda hiçbir şey olmadığını görsem, bu kanatte olsam kendimi fuzulî şâgil hissederim. Göreve devam etmemim bir anlamı olmaz. Bu konularda hiçbir şey yapılmamış olsa, yapılamıyor olsa etik olarak bu göreve devam etmemem gerekir. Belli bir toparlanmayı bizzat

görüyoruz. İmam-hatip kardeşlerimiz, müezzinlerimiz, vaizlerimiz de mesleğiyle gurur duyma, mesleğe sahip çıkma, özgüven duyma konusunda belli bir toparlanma içindeler. Bunun yüzde yüz olması mümkün değil. Biz özgüven ve liyakat seviyesini yukarı çıkarmaya çalışıyoruz, ama toplumda bunu aşağı çeken faktörler de var. Medyadaki din görevlisi imajından tutun da, bazı kişisel kusurlar, yardım toplama faaliyetleri ve zaman zaman ortaya çıkan olumsuzluklar, bu motivasyonu ve toparlanmayı menfi etkilemekte. Ancak biz mücadele etmeye devam edeceğiz. Din görevlimizin sürekli para toplayan kişi olarak görülmesine ve bazı kişisel kusurlardan kaynaklı olumsuz örneklerden hareketle din görevlilerimizin mahkûm edilmesine razı olamayız.

Emine Arslan: Diyanet İşleri Başkanlığı yurt içinde din hizmetlerini yürüttüğü kadar yurtdışında da yürütüyor. Soydaşlarımızın olduğu yerlere görevliler gönderiyor. Oraya giden görevlilerimizin hem eğitimlerinde hem de bulundukları yerlerde hizmetlerini en iyi şekilde yapabilmeleri için desteğe ihtiyaçları bulunuyordur. Başkanlık yurtdışında bunu sağlayacak mekanizmalar kuruyor mu?

Yurtdışı din hizmeti önemli bir hizmet, iyi ki yapıyoruz. Yoksa nerdeyse yurtdışındaki soydaş ve vatan-daşlarımızı kaybediyorduk. Bu, Başkanlığımızın 30-40 yıldan bu tarafa büyük bir özveriyle yaptığı bir hizmet. Almanya başta olmak üzere, Avustralya, Kanada, ABD'ye kadar birçok ülkeye görevli gönderiyoruz. Kırka yakın ülkede teşkilat veya temsilciliğimiz var. O coğrafyalarda tarihi birikimimize, çizgimize uygun şekilde millî, manevî, ahlakî, insanî değerleri hatırlatıyoruz. Aile değerlerini hatırlatıyoruz. Sadece Ramazanlarda değil, diğer zamanlarda da onlara, çocuklarına Kur'an öğretiyoruz, din hizmeti ihtiyaçlarını karşılıyoruz. Rusya'ya da din görevlisi gönderiyoruz. Ama bizim Rusça bilen din görevlimiz yok. Diyanet İşleri Başkanlığı bir eğitim kurumu değil. Gönlüm ister ki İlahiyat Fakültelerimizin bir tanesi Rusça eğitim yapsın, bir tanesi Almanca eğitim yapsın. Almanca rahat konuşan öğrenciler yetiştirmesin. Biz yurtdışına gidecek din görevlisine hizmet içi eğitim ile 500-600 saat gideceği ülkenin dilini, kültürünü vermeye çalışıyoruz. Ama dil konusu zor bir mesele. Bizim verdiğimiz eğitimle ancak gündelik hayatı idare edebiliyorlar. İstiyoruz ki oraya giden din görevlimiz oradaki toplantılara katılsın, konuşsun. İslam

dinini anlatsın, açıklasın. Danimarka'ya giden oranın dilini bilsin. Fransa'ya giden Fransızca'yı bilsin. Şu anda en büyük problemimiz görevlilerimizin dil yönünden yeterli olmayışı. Din hizmeti götürmek istediğimiz ülkelerin ülke dilini şart koşması sıkıntı oluşturuyor. Bunu gidermek için şimdi biz oralardan, Avrupa vatandaşı soydaşlarımızın çocuklarını buraya getirip İlahiyat Fakültelerimizde okutuyoruz. Sayıları halen 250 civarında. Belki bunlar 1000-2000 kişi olduğu zaman, bu gençlerimiz İlahiyat Fakültesi diploması aldığı zaman iyi şeyler olacak. Şunu da belirtmek gerekir ki dil tek başına yeterli değil, görevlimiz o ülkenin şartlarını, kültürünü, insanî ilişkileri, nerde ne konuşacağını bilmeli, dünyanın üzerinde yoğunlaştığı ana konularda birikimli, kılığı kıyafeti ile örnek olmalı. Kadın hakları, insan hakları, çevre bilinci, İslâm'a bakış gibi birçok konuda birikimi olan ve İslam dinini Kur'an ve Sünnet çizgisinde, 14 asırlık ilmi ve dini mirasımızın zenginliği içinde kavrayan, sahîh dini bilgi ve İslam ahlakı ile donanımlı arkadaşlarımızın yapacağı çok güzel hizmetler var. Kaliteli din hizmeti biraz da nerde neyin verileceğini bilmekle mümkün oluyor.

Yurtdışında Türk Cumhuriyetleri'nde de bazı sorunlarımız var. Mahalli lehçeleri bilen arkadaşlara ihtiyacımız var. Kazakça, Kırgızca, Azericeyi bilen görevlilere ihtiyacımız var. Rusya Federasyonuna bağlı özerk, yarı özerk birçok cumhuriyet var. Onlara da din hizmetleri sunuyoruz. Gürcistan Acara Bölgesi ile ilişkilerimizi artırmamız ve oraya daha iyi din hizmeti götürmemiz gerekiyor. Birçok bölge gibi buralarda da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ataşeliği, müşavirliği, koordinatörlüğü var. Yurtdışında Diyanet İşleri Başkanlığının etki ve algısı yurt içinden çok daha fazla. Tabirimizi şöyle özetleyelim; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın itibarı sınır ötesine gittiğimizde daha çok artıyor. Avrasya coğrafyası, Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar, Rusya Federasyonu dahil o ülkelerin dinî idareleri Türkiye'yi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bir rehber, öncü ve ağabey olarak görüyor ve bizden çok şey bekliyor.

Davut Özgül: Türkiye demografik yapısını dikkate aldığımızda bizim muhatap olduğumuz insan sayısı kanaatimce 30-40 milyon civarındadır. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetini daha çok insana ulaştırmayı hedefleyen projesi var mıdır?

Din hizmetlerimizde muhatap kitlenin, yani hizmet sunabildiğimiz insanların sınırlı kaldığı çok açık. Son bir-

kaç yıldır "Sosyal açılımlı din projesi"ni geliştirmeye çalışıyoruz. Din hizmetleri sadece caminin dört köşesinde sıkışıp kalmamalı. Sadece namaz kılmaktan, ezan okumaktan, vaaz yapmaktan ibaret olmamalı görev. Asıl din hizmeti cami içinde ve dışında bir bütün olarak verilmelidir.

Bu hedefe ulaşmak için öncelikle camiye sosyal bir merkez haline getirmeye çalışıyoruz. Camiyi kültürel faaliyetlerin de yapılabildiği buluşma yeri yapmak zorundayız. İkinci olarak din görevlimizin cami dışına çıkmasını; camiye gelmeyen insanımızla, farklı kesimlerle, kadınlarla, yaşlılarla, gençlerle, hastalarla ilgilenmesini istiyoruz. Bizim görevimiz, falan caminin imam-hatibi değil; mahallenin ve görev bölgesinin imam-hatibi olmalıdır. "Biz bu caminin imam-hatibiyiz, gelenlere namazı kıldırırız, gelmeyenlere Allah selamet versin" dememeliyiz. "Biz bu mahallenin, köyün, kasabanın imam-hatibiyiz ve bütün bu evlerden sorumluyuz" demeliyiz.

Sosyal açılımlı din hizmeti projesi, başka bir açılımla

veya proje ile ilintili değildir. Bu aslında din hizmetinin tabiatından kaynaklanmaktadır. Yani biz kendi işimizi kendi işimiz olduğu için yapmalıyız. Bir başkasının yaptığı işi tamamlamak için yapmamalıyız. Biz bu anlayışı din hizmetinin tabi gereği olarak görür ve hayata geçirirsek, işte o zaman dinin rahmeti topluma ulaşır. Din hizmetlerinin ana eksenini bu olmalıdır. Cami cemaati bile bu kapsamda değil, orta yaş ve üstünden oluşuyor. Hani nerde gençler, kadınlar, çocuklar. Büyüklerin, çocukların, gençlerin, kadınların buluşacağı mekânlar olmalı cami müstemilatımızda. Sanat, edebiyat, musikî yerleri olmalı, spor yerleri olmalı cami kompleksinde. Sergi yerleri olmalı.

Avrupa'daki vatandaşlarımızın inşa ettikleri camilerde de olduğu gibi Tataristan'da Kazan Müslümanlarının arasında beğendiğim bir şey var: Camiler cıvı cıvı. Caminin etrafında, yanında, altında, üstünde erkeklerin, kadınların, gençlerin oturup konuşacağı, toplanacağı sosyal-kültürel mekânları var. Bir bakıma cami gölgesinde ve müstemilatında vakit geçirerek o ezanın rahmetinden, bereketinden istifade ediyorlar. Biz camilerimizi çok garip, çok yalnız bıraktık. Sadece cumadan cumaya kullandığımız camilerimiz var. Vakıf namazlarında üç beş kişi. Yaz Kur'an kursları camilere bir hareketlilik getiriyor. Bunu daha da artırmamız gerekiyor. Camilerimiz de toplumun bütün katmanlarının, tabakalarının kendini ifade ettiği ve buluştuğu yerler olmalıdır. Bunun mahalle kavramıyla da alakası var. Şehirlerimizde mahalle kavramı kayboldu. İstemez miyiz mahallenin meydanı, okulu, camisi, 'ayıptır-günahtır' diyen büyükleri, yaşlısı, uslusu olsun. Mahallenin ve komşuluk ilişkilerinin yerini modern dünyada tebeşir gibi yontulmuş binalar, apartmanlar aldı. İçlerini birbirini tanımayan insanların doldurduğu devasa binalar aldı. Böyle olunca din görevlimiz muhatap çevresi, hitap çevresi bulamadı etrafında. Bu durumun birçok sebebi var. Komşuluk ilişkileri niçin koptu? "Mahallenin imamı" "mahallenin hoca efendisi" yerine niçin "cami görevlisi" demeye başladık. İmamlık, sadece namaz kıldırma ve ezan okuma memurluğuna döndü. Bu sadece imamın, hoca efendinin günahı değil. Bütün bu olumsuz şartlar içinde imama 'sen bu mahallenin hoca efendisisin', desek yapı buna müsait olmadığı için onu yorarız ve sonuç da alamayız.

Diğer taraftan din görevlilerimizin hitap çevresi dışında kalan milyonları görmek ve 'biz onlara niye ulaşamıyoruz' düşünmek lazım. Aşırı fakirlik ve aşırı refah dini hayatı zaafa uğratan etkenlerdir. Geçim derindeki, maişet derindeki insanın dini ihtiyaçlarını hissedecek, o arayış içine girecek vakti bile olmayabiliyor. Bazen de bunun zıttı. Aşırı refah içinde olunca da dünyanın birçok nimeti oyalıyor ve yanıltıyor bazen insanı. Dünyanın en gelir geçer akçesinin dünyanın fani nimetleri zannediyoruz. Otuz kırk yıl onunla vakit geçiriyoruz. Sanayileşme ve şehirleşmenin, modernizmin kendi kültürümüzü, adetlerimizi, geleneklerimizi yok ettiğini, sosyal denetim mekanizmalarının sıfırlanmasıyla insanın başıboş kaldığını, kendi akrabaları ve gelenekleri içindeyken daha sorumlu davranan insanın karşılaştığı, rastgele şehirleşme olgusu sonucu özgürleştirme adına sorumluluklarını yitirdiğini görüyoruz.

Emine Arslan: Toplumun belli bir kesimine ulaşamadığımızı söyledik. Hatta önemli bir kesimine. Günümüzde bunun da en kolay yolu medyayı kullanmaktan geçmektedir. Bu konuda yıllardır Başkanlığımızın bir televizyon kuracağı söylenegelir. Böyle bir şey var mıdır?

Teşkilat Kanunumuzda bu imkânı getiriyoruz. Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı kampüsünde kültür

Sahih dini bilgi, geleneklerdeki, töredeki, örfteki yanlışlıkları ayıklayan bir süzgeç vazifesi de görüyor. 14 asırdır İslâm dünyasının İslâm çizgisi belli bir anayolda yürüyorsa bunu Kur'an ve Sünnet'in açık bilgisi sağlamıştır.

ve televizyon binasının ihalesi aşamasındayız. Alt yapı çalışmaları yürüyor. Personel eğitimine başladık. Çünkü yetişmiş insana ihtiyaç var. Önümüzdeki yıllarda inşallah Diyanet Televizyonu yayına başlayacak. Yanlışla karşı çıkmanın bir yolu da iyi örnekler sunmaktır. Ama sadece Diyanet televizyonu ile medya hizmetini tamamlamış olamayız. Medyamızın din konusunu, ciddiyetle, ağırbaşlılıkla magazinleştirmeden ele alması gerekmektedir. Melankolik bir din anlatımından uzaklaşılması gerekiyor. Bu Ramazan biraz daha iyi eskilere göre. Magazin üslubu ile reyting kaygısı ile yapılan dini programlar hayli azaldı. İslâm dini sadece melankoliden, hüzünden, göz yaşından ibaret değildir. İslâm dininin bilgi, akıl, tefekkür tarafı vardır. İnsanı dik tutan dinamik tarafı vardır. Dünyaya verdiği mesajlar vardır. Dünya ahiret dengesini sağlayan bir yapısı vardır. İslâm medeniyetinin bilimi, kültürü, sanatı ve estetiği vardır. Tüm bunların da insanlara anlatılması gerekiyor. Televizyonların dini programlarında hüznün, duygusallık, sır ve tevekkül dolu mesajlar makul belli bir ölçüden fazla oluyor, bu doğru değil. Biz şark toplumuyuz; doğru. Hüzün bizim hamurumuzda vardır. Hüznü, matem, acıyı, gözyaşını paylaşmayı çok severiz ve bunu yıllarca sürdürürüz. Hatta bazen bu kimliğimizin bir parçası olur. Ama rasyonellik, akıl, soğukkanlılık, sağduyu, bilim, hikmet, irfan ve tefekkür de önemli. İslâm'da dini bilgi kadar dini duygu da önemlidir. Sadece biriyle yetinilmez. Bilgisiz duygunun nereye götüreceği belli olmaz. Birine ağırlık verip birini ihmal etmek olmaz.

Dinimiz bilgi dini, İslam medeniyeti bilgi medeniyetidir. İslâm dininde bilgi çok açıktır. Dini bilgi din görevlilerinin tekelinde olan kapalı kutu değildir. Sahih dini bilgi, geleneklerdeki, töredeki, örfteki yanlışlıkları ayıklayan bir süzgeç vazifesi de görüyor. 14 asırdır İslâm dünyasının İslâm çizgisi belli bir anayolda yürüyorsa bunu Kur'an ve Sünnet'in açık bilgisi sağlamıştır. Kur'an ve Sünnet'in açık bilgisi Müslümanlığın belli bir kıvamda, belli bir ana çizgide yürümesini sağlamıştır. Dışarıdan eklemeleri artıyor ya da dışlıyor. Sahih dini bilgi ve gelenek devamlı bir merkez kaç kuvveti oluşturuyor. Dinin ana metinlerine uygun olmayan bir yorum yaparsanız kendiliğinden onu dışa atar. O tutunmaz. İsterse o söylenen, insanların hoşuna gitsin. Din hoşla giden şeylerden ibaret değildir ki. Yani hep insanların hoşuna giden ve beklentilerine uygun şeyler söylediğinizde dini anlatmış olmazsınız.

Büyüklerin, çocukların, gençlerin, kadınların buluşacağı mekânlar olmalı cami müstemilatımızda. Sanat, edebiyat, musiki yerleri olmalı, spor yerleri olmalı cami kompleksinde. Sergi yerleri olmalı.

Kadir Öztürk: İstanbul'da ve Anadolu'daki dinî yapıları baktığımızda bu yapıların içinde de hatlar, çiniler, kalem işi gibi İslâm sanatlarına ait eserler var. Bu eserlerin korunmasında da ciddi problemler var. Bir hırsızlık olayı oldu mu bunlar gündemimize girmekte. Teşkilat olarak bunların envanteri tutuluyor mu?

Bu eleştirilerinize aynen katılıyorum. O konuda Başkanlık olarak çok ihmallerimiz oldu. Ve hala var. Bunun tabii Vakıflar Genel Müdürlüğü ile de alakalı kısmı var. En güzel eserler camilerimizde olsun diyoruz ve biz her insanın iyi niyetli olduğunu ve iyi niyet ile camiye girdiğini varsaymışız. Hâlbuki ciddi hırsızlıklar ve tahrifatlar oldu. Camilerimize özellikle de vakıf camilerimize gözümüz gibi bakmalıyız. O bizim görevimiz. Ama sadece biz değil cemaatimiz ve cami çevresindeki esnaf ve komşular da bu bilinçte olmalıdır.

Kerime Cesur: Avrupa Birliği ile ilgili çalışmalar var mı?

Avrupa Birliği doğrudan bizim gündemimizde değil. Ama Türkiye Avrupa Birliği'ne girerse bence iki taraf da karlı çıkar. Avrupa Birliği en azından Hristiyan bloğu görüntüsünü düzeltmiş olur. Bununla birlikte, bireysel özgürlüklerin gelişmesine paralel olarak insanımızı din konusunda daha bilgili, özgüvenli ve donanımlı yapmak hepimizin ortak görevi olmalıdır. Özgürlük ortamına hazırlıksız yakalanırsak darmadağın oluruz, bütün değerlerimiz buharlaşır. Avrupa Birliği sürecinde sivil inisiyatif gündeme gelecek. Avrupa Birliği sürecinde bu tartışmaların olacağı açık. Bunların hiç birinden kaçmayız. Özgüvenimiz varsa bunları tartışmaktan çekinmeyiz. Türkiye'nin kendi sorunlarını tartışarak, konuşarak çözmesinden daha doğal bir şey yoktur.

Yolunuz açık olsun, başarılar dilerim.

Teşekkürler Hocam... ■

DİN GÖREVLİLERİMİZ

(DİN HİZMETİNDE KİM NE İŞ YAPAR?)

Uğur YILMAZ*

ASR-I SAÂDET'TEN İTİBAREN MÜEZZİN OLACAKLAR GÜZEL VE GÜR SESLİ OLUP KUR'ÂN-I KERİM'İ İYİ OKUYANLARDAN SEÇİLMEME ÇALIŞILMIŞTIR. AYRICA OSMANLI DÖNEMİNDE UYGULANMAYA BAŞLAYAN VE GÜNÜMÜZDE DE BAZI SELÂTİN CAMİLERDE UYGULANMAKTA OLAN CUMHUR MÜEZZİNLİĞİ, MÜEZZİNLERİN BAZI İBARELERİ BİR AĞIZDAN KORO HALİNDE, BAZILARINI İSE SIRAYLA NÖBETLEŞE OKUMALARI ŞEKLİNDE YAPILIRDI. MÜEZZİNLER İÇİN ÂDETA BİR OKUL OLAN CUMHUR MÜEZZİNLİĞİ, VAKİT NAMAZLARINDAN ÖĞLE, İKİNDİ VE YATSI NAMAZLARIYLA TERAVİH, CUMA VE BAYRAM NAMAZLARI ESNASINDA VE AYRICA MÜBAREK GÜN VE GECELERDE İCRA EDİLİRDİ.

□ Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurtdışı teşkilâtlarından oluşmaktadır. Merkez Teşkilâtı; Din İşleri Yüksek Kurulu, Mushafı İnceleme Kurulu, Teftiş Kurulu, İç Denetim Birimi, Protokol Şubesi Müdürlüğü, Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi Müdürlüğü, Hukuk Müşavirliği, Strateji Geliştirme Dairesi, Din Hizmetleri Dairesi, Din Eğitim Dairesi, Hac Dairesi, Dinî Yayınlar Dairesi, Dış İlişkiler Dairesi, Personel Dairesi, İdarî ve Malî İşler Dairesi, Döner Sermaye ve İşletme Müdürlüğü ve Sivil Savunma Uzmanlığı birimlerinden oluşur. Taşra Teşkilâtı İl Müftülüğü, İlçe Müftülüğü ve Eğitim Merkezi müdürlüklerinden meydana gelir. Yurtdışı Teşkilâtı ise Din Hizmetleri Müşavirliği ve Din Hizmetleri Ateşeliği'nden müteşekkildir.

Biz burada taşra teşkilâtında din hizmetleri sınıfı içinde görev alan vâiz, cezaevi vâizi, murakıp, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyımların üzerinde duracağız.

VÂİZ

"Nasihat eden, öğüt veren" anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde vaaz, O'nun şahsında ve sorumluluğunda önemli bir davet ve irşat vasıtası olarak yürütülmüştür. Hz. Ömer zamanında bazı kişiler vaaz etmek için izin istemişler, o da bu görevin zor olduğunu hatırlatarak izin vermiştir. Bundan dolayı ilk resmî vâizlik ihdasının Hz. Ömer döneminde olduğu rivayet edilmiştir.¹ Vâizlik Hz. Muâviye döneminde halife tarafından atanan bir kurum olarak yeni bir konum kazanmıştır.²

Osmanlı'nın son dönemlerine kadar vâiz yetiştirmek için özel bir eğitime rastlanmamaktadır. Din görevlilerinin hepsi (vâiz, imam-hatip, müezzin...) medreselerde yetişmektedir. Tanzimat'tan itibaren devlet, halkın dinî konulardaki eksikliklerini gidermeye çalıştığından vaazlara büyük bir önem vermeye başlamıştır. Bu sebepten vâizlerin yetiştirilmesi için 28 Aralık 1912'de Soğuk Çeşme Vâni Efendi Medresesi'nde "Medresetü'l-Vâizin" adıyla üç sınıflı bir medrese açılmıştır. Medresetü'l-Vâizin'de Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Siyer, İslâm Tarihi, Hesab, Hendese, Cebir, Heyet, Hikmet, Kimya, Hıfzu's-Sıhha ve Beden Terbiyesi okutulan dersler arasındadır.³

Cumhuriyetten sonra 1950'de çıkan 5634 sayılı kanunla ilk defa "gezici vâizlik" ihdas edilerek bütün vâizler Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosuna geçirilmiştir.

Günümüzde vâiz olabilmek için erkeklerde ilahiyat alanında doktora yapmış olma veya herhangi bir ihtisas

kursunu bitirmiş olup vâizlik yeterlilik belgesi alma şartı mevcuttur. Bayanlarda ise İlahiyat Fakültesi mezunu olup yeterlilik belgesi alma şartı vardır.

633 sayılı kanunun 17. maddesi gereğince vâizler "camilerde veya toplu ibadet yapılan yerlerde vaaz etmek suretiyle ödev görürler."⁴ Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nin 95. maddesine göre "camilerde ve gerektiğinde ceza ve tevkif evlerinde, çocuk ıslah evleri, hastane, güçsüzler yurdu ve benzeri yerlerde vaaz etmek, gerektiğinde panel, konferans ve sempozyum gibi toplantılara katılmak, Kur'an kurslarında ve hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek, dinî soruları cevaplandırmak ve irşadla ilgili çalışmalar yapmak..." gibi görevleri mevcuttur.

CEZAEVİ VÂİZİ

Cezaevleri ve tutukevleri insanların en çok duaya ve nasihate ihtiyaç duyduğu, pişmanlığa ve tövbeye yöneldiği yerlerdir. Bu düşünceyle oralarda vatandaşlarımızın dinî bilgi ihtiyacını gidermek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından cezaevi vâizliği ihdas edilmiştir. Bunların görevlerinden bazıları "görevlendirildikleri ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslah evlerinde dinî konuşmalar yapmak, din ve ahlâk bilgisi dersini okutmak, hazırlanan programa göre en az haftada bir kez camide vaaz etmektir."⁵

MURAKIP

Her kurumda olduğu gibi başkanlığımızda da görevlilerin görevlerini daha iyi yapmaları için onları denetleyen ve rehberlik yapan murakiplar, cami ve Kur'an kurslarını ve buralarda görevli olanları denetlemekle, kendisine inceleme ve soruşturma verildiğinde gerekli inceleme ve soruşturmayı yapmakla mükelleftirler. Ayrıca müftülükçe görev verilmesi halinde vaaz etmek ve Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermekten mesuldürler.⁶

KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİSİ

Kur'an kursu öğreticileri, yatılı veya gündüzlü Kur'an kurslarında öğreticilik yapan görevlilerdir. Kur'an kursu öğreticilerinin görevlerinden bazıları, kursa gelenlere Kur'an-ı Kerim okumasını tecvidli bir şekilde öğretmek; namaz sûrelerinin eksiksiz ezberlenmesini sağlamak; müfredat programına uygun olarak itikat, ibadet ve ahlâk konularında bilgiler vererek ibadetlerin yapılmasını uygula-

malı olarak öğretmek, pansiyonu bulunan kurslarda nöbet tutarak oranın düzen ve intizamını sağlamaktır.⁷

İMAM-HATİP

"Öne geçmek ve sevk ve idare etmek" mânasına gelen imam, terim olarak cemaatin önüne geçip namaz kıldırarak kişiye denilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve raşid halifeler bu görevi yerine getirmişlerdir. Valiler ve seriye komutanları da emri altındakilere namaz kıldırarak durumundaydılar. Abbâsîler'den itibaren imamlık bir meslek, bir devlet memuriyeti olagelmıştır. İmamların zaman zaman maaş aldıklarına dair de bilgiler mevcuttur. İlk zamanlarda maaşlarının miktarı tam belli değildir. Maaşlar kurulan vakıflar vasıtasıyla veya camiye vakfedilen akarların gelirinden verilir.⁸

Osmanlılar'da imamlar padişah beratı ile hizmete alınırdı. Tanzimat devrine gelinceye kadar imam, devleti temsil etmek üzere mahallenin önde gelen sorumlusuydu. Böylece imamlar hem devletin hem de halkın temsilcisi konumundaydılar. Ancak Sultan II. Mahmud döneminde kurulmaya başlayan muhtarlık teşkilatı ile imamların yöneticilik kimliği giderek azalmıştır. İmamlar görevlerinin ifası sırasında kadılar tarafından teftiş edilir, ahalinin vâki şikâyetleri azillerine yol açabilir ve cezalandırılmalarına sebep olabirdi.⁹

Günümüzde imam-hatiplerin görevlerinden bazıları şunlardır: "Camielerde vakit, cuma ve bayram namazlarını kıldırarak, cuma ve bayram hutbelerini usulüne uygun olarak okumak, cami içinde müftülükçe yapılan program dahilinde cemaati dinî konularda aydınlatmak, isteyen vatandaşlara müftülüğün izni ile camide veya uygun bir yerde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dinî bilgiler vermek, medenî kanuna göre akdedilen nikâhtan sonra olmak üzere isteyenlere evlenmenin dinî merasimini icra etmek, görevli bulunduğu caminin yönetiminden sorumlu olmak..."¹⁰

MÜEZZİN-KAYYIM

Müezzin, "ezan okuyan, kamet getiren" demektir. Müezzinler için "sâih" (çağırarak, davet eden) ve "mükebbir" (tekbir alan) de denilmiştir. Müezzinlik ilk defa Medine döneminde gündeme gelmiştir. Bilâl-i Habeşî bir süre namaz vakitlerini sokaklarda "es-salâh es-salâh" diye çağırarak bulunduyorsa da bu uygulama yeterli görülmemiş, Resûlullah (s.a.v.)'ın ezan lafızlarını öğretmesiyle H. 1 veya 2. yılında

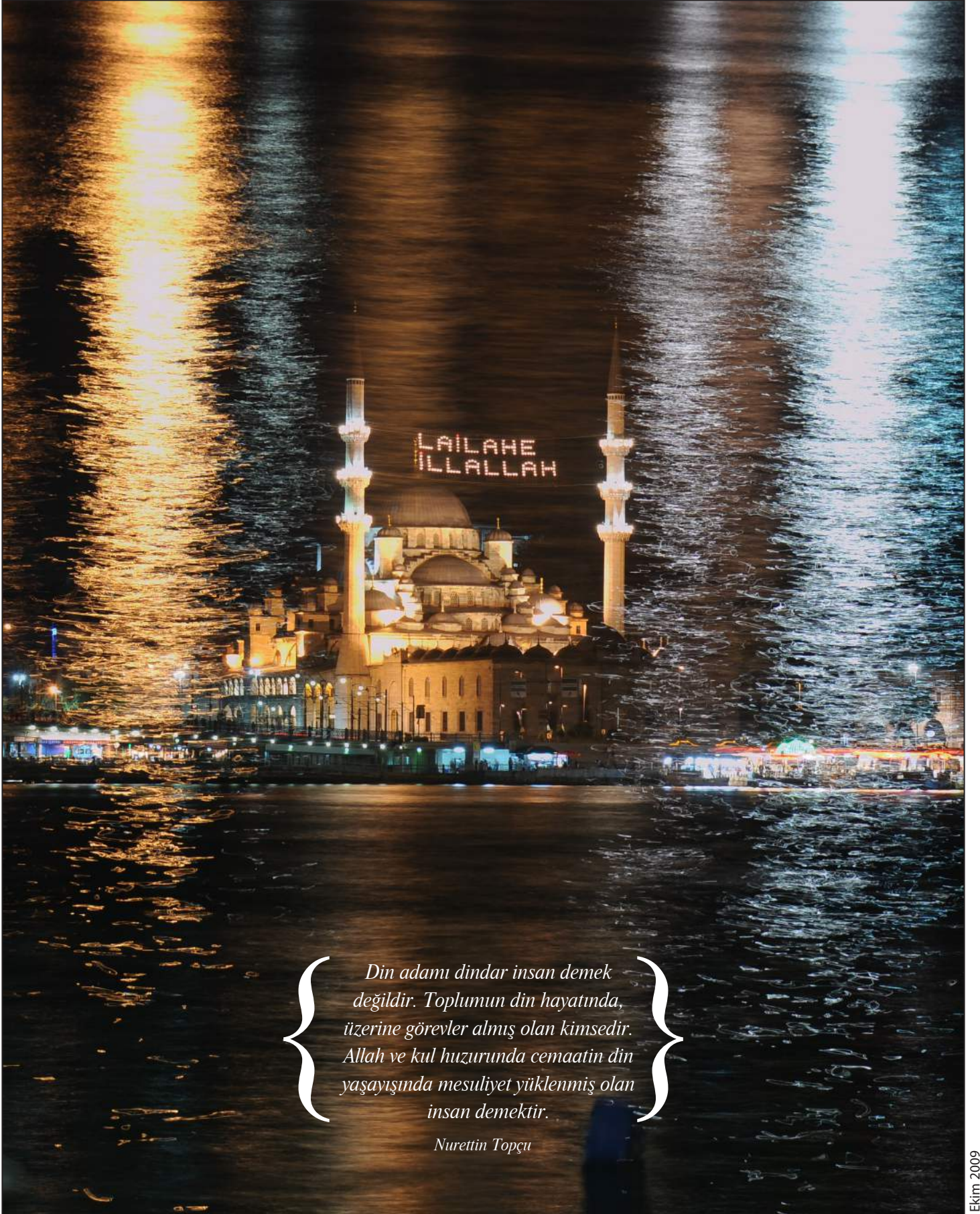
müezzinlik ortaya çıkmıştır. Efendimiz (s.a.v.) zamanında müezzinlik, Medine'de Bilâl-i Habeşî ve İbn Ümmi Mektûm, Kubâ'da Sa'd b. Âz el-Karaz ve Mekke'de Ebû Mahzûre tarafından yerine getirilmiştir. Dört halife döneminde Hz. Bilâl'in bu vazifeye yanaşmaması üzerine Sa'd b. Âz tarafından icra edilmiştir.¹¹

Müezzinlere maaş bağlandığına dair ilk rivayetler Hz. Ömer dönemine rastlar. Sürekli maaş almaları ise Hz. Osman dönemindedir. Osmanlılar devrinde müezzin-kayyımlara da imamlara olduğu gibi Ramazan aylarında, bayramlarda, önemli gün ve gecelerde ek tahsisat yapılmıştır.¹²

Asr-ı Saâdet'ten itibaren müezzin olacaklar güzel ve gür sesli olup Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyanlardan seçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı döneminde uygulanmaya başlayan ve günümüzde de bazı selâtin camilerde uygulanmakta olan cumhur müezzinliği, müezzinlerin bazı ibareleri bir ağızdan koro halinde, bazılarını ise sırayla nöbetle okumaları şeklinde yapıldı. Müezzinler için âdeti bir okul olan cumhur müezzinliği, vakit namazlarından öğle, ikindi ve yatsı namazlarıyla teravih, cuma ve bayram namazları esnasında ve ayrıca mübarek gün ve gecelerde icra edilirdi.¹³

Günümüzde müezzinlerin görevleri arasında "Camiyi müftülükçe tespit edilen zamanda açmak, ezanı okumak, vakit namazları ile cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarında ibadetin gerektirdiği her türlü müezzinlik hizmetlerini yapmak, gereken hallerde tekbir almak ve salâ okumak, isteyen vatandaşlara Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dinî bilgiler konusunda imam-hatibe yardımcı olmak, imam-hatibin bulunmadığı zamanlarda imam-hatiplik görevini yerine getirmek, cami ve çevresinin bakım ve temizliğini yapmak"¹⁴... bulunmaktadır. ■

D	İ	P	N	O	T	L	A	R
1.	Uğur, Mücteba, "Va'z, Kısacılık ve Hadiste Kussas", s. 302-303, AÜİFD, XXVIII, 4, Ankara 1991. 291-326.							
2.	Mehmet Faruk Bayraktar, Türkiye'de Vâizlik (Tarihçesi ve Proplemleri), 38, İstanbul 1997.							
3.	Bayraktar, a.g.e., 49.							
4.	633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Madde 17.							
5.	633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Madde 96.							
6.	Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 97.							
7.	Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 106.							
8.	Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam", DİA, XXII, 179.							
9.	Kemal Beydilli, "İmam", DİA, XXII, 181-182.							
10.	Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 107. Ayrıca aynı yönergenin 118 ila 124 arası maddeleri.							
11.	Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Müezzin", DİA, XXXI, 491.							
12.	Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Müezzin", DİA, XXXI, 492.							
13.	Nuri Özcan, "Cumhur Müezzinliği", DİA, VIII, 94.							
14.	Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 108.							

*Din adamı dindar insan demek
değildir. Toplumun din hayatında,
üzerine görevler almış olan kimsedir.
Allah ve kul huzurunda cemaatin din
yaşayışında mesuliyet yüklenmiş olan
insan demektir.*

Nurettin Topçu

DİN HİZMETLERİNDE ÜSLUP VE TAVIR

Fatma BAYRAM*

İNSANOĞLUNUN ASIRLARDIR ANLATIP DURDUĞU KONULAR TEMELDE HEP AYNI
OLMASINA RAĞMEN HER SEFERİNDE BİZE ONLARI OKUTAN, DİNLETEN VE BİR
ÖNCEKİ ANLATIŞTAN FARKLI KILAN ÜSLUPLARIDIR.

□ İster konuşarak anlatan biri olalım ister yazarak, kullandığımız her kelime aslında ölü doğar. Onların hayat bulmaları bizim canımızdan, kanımızdan, hayatımızdan aldıkları güçle olur. Kimliğimizi, kişiliğimizi üzerine bina ettiğimiz, hayatımızı uğruna geçirdiğimiz kavramları anlatırken bir nehir gibi çağlarız. Bu yüzden kimi savaşı daha güzel anlatır, kimi aşkı, kimi sabrı... İnsanoğlunun asırlardır anlatıp durduğu konular temelde hep aynı olmasına rağmen her seferinde bize onları okutan, dinleten ve bir önceki anlatıştan farklı kılan üsluplarıdır.

Üslup; kişiyi diğerlerinden ayıran duyuş, düşünüş ve ifade farklılıklarıdır. Sanatçıların kendilerine has icra şekillerinde, yazarların kelimeleri ve ifade biçimlerini seçişlerinde onları farklı kılan özelliklerinin toplamıdır ve bir nevi imza gibidir. Söz ve ifadedeki güzellik herkesin beraberce yaşadığı sıradan bir olayı bir şairin dilinde etkili bir şiire, bir ressamın fırçasında muhteşem bir esere dönüştürebilir. Sözün söyleniş biçiminin insan üzerindeki etkisini, asırlardır azalmayan önemiyle en güzel şekilde ortaya koyan edebî eserler insanoğlunun kalbinde ve dimağında yer edecek sözlerin ancak güzel bir şekilde söylenenler olduğunu ispat eder.

Mesaj aktarma işinde içerik ne kadar güzel olursa olsun sunum ondan önce gelir. Ondandır önemli değil, ondan önce. Şayet metot hatalı ve uzaklaştırıcı ise davanın yüceliği başarı için yeterli değildir. Bazen biz dindar insanlar bile dinî anlatan birilerine çok kızarız. Doğrudur anlattıkları, ama o kadar iticidirler, üslupları o kadar yanıltır ki her dinleyen rahatsız olur. İşte bundan ötürü beyan meramdan önce gelir ve bu nedenle de dinî irşatta güzel anlatım ihmal edilemez. Aynı doğruyu farklı kişiler anlattığında etkileme ve konuşmayı dinletme başarısının farklı olması üsluplarındaki farklılıktandır.

Üslup muhtevanın sunuluş biçimidir. Özellikle sıradan insan söz konusu olduğunda muhtevanın ne düzeyde etkili olacağını belirleyen kullanılan üsluptur. Fakat bu böyledir diye bilhassa din hizmetleri söz konusu olduğunda hiçbir üslup güzelliği yanlış bir içeriği masum, boş bir muhtevayı da anlamlı kılamaz. Din hizmetlerinde üslubun önemi üzerinde dururken öncelikle bu gerçeği kabul etmeliyiz. Anlattığımız şey din olunca onun hakikatlerini üslup başarısı için feda edemeyeceğimizi, içeriğe

duyacağımız saygının koşulsuz olması gerektiğini en başta bilmeli, değişen zamana göre üslupta yeniliğe giderken asıla ihanet etmemeliyiz. Dolayısıyla dinî anlatırken amacımız günü, anı, vaziyeti kurtarmak değil; dinî doğru anlatmak olmalı. Kendimizi korumak, kabul ettirmek, sıkıntıya düşmemek adına dine makyaj yapma yetkisini görmemeliyiz kendimizde. Din tamamlanmıştır. Mükemmeldir. Bize düşen sadece doğru bir metot (sıralama) ve üslupla takdim etmektir.

Üslupla ilgili bütün teknik bilgilerin başında hakiki-lik, doğallık ve samimiyet gelir. İlk bakışta klişe bir ifade gibi gelebilirse de insanları sevmek, muhatabına değer vermek, saygı duymak üslup ve tavrımızı hiçbir zorlama ve yapmacılığa gerek bırakmadan doğal bir güzelliğe kavuşturacak en önemli içsel zenginliktir. İnsanları sevmeyen, onlar için kaygılanmayan ve de yeri geldiğinde onlara kızabilecek ana-babaları kadar onlara yakınlaşmayan birisi hangi tekniği kullanırsa kullansın etki düzeyi sınırlıdır. Çünkü öze işlemeyen teknik uygulamalar son derece yapaydır ve iletişimde asıl etkili olan insanın bizzat kendi kişiliğidir. Kişiliğimiz ve gerçek hislerimizin rengine boyanmış olan üslubumuz insanların bizim hakkımızdaki düşüncelerini ve bize yönelik davranışlarını en çok etkileyen faktördür. Davetçinin karakterinin teb-

Anlattığımız şey din olunca onun hakikatlerini üslup başarısı için feda edemeyeceğimizi, içeriğe duyacağımız saygının koşulsuz olması gerektiğini en başta bilmeli, değişen zamana göre üslupta yeniliğe giderken asıla ihanet etmemeliyiz.

liğdeki başarısında ne kadar etkili olduğunu Allah Teâla Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade eder: "... Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi..." (Âl-i İmran:3/159)

Din hizmetlerinde inandırıcılık en büyük sermayedir ve bütün inandırıcılığımız samimiyetimizden doğar. İçten bir teslimiyetle benimsenmeyen herhangi bir ilkeyi ne doğru dürüst anlatabilir, ne de savunabiliriz. Bunun için de din görevlisinin dinle ilişkisi sadece meslekî olmamalı; o da herhangi bir samimi Müslüman gibi yaşamalı dinî. Dinî anlatmakla görevli kişinin dinle ilişkisinin sadece meslekî olmaması, dinî irşadı bir kulluk görevi olarak sa-

mimiyetle benimsemesi meslekle ilgili teknik sıkıntılarının tebliğ ve irşat hizmetlerine yansımamasını da sağlar. Sadece inananlara değil, hiç inanmayanlara dahi tesir eden, kullandığımız etkili kelimeler ve süslü ifadeler değil; –eğer varsa- samimiyetimizdir. Öncelikle biz inanmalıyız anlattıklarımıza; aksi durumda içimizde barındırdığımız tereddütler ses tonumuzdan vücut dilimize kadar her şeye yansır. İnançta, amelde, kavrayışta ve sunuşta temel problemlerini çözmüş (detaylardaki arayış ömür boyu sürer) bir kafamız (buna mutmain bir kalp de diyebilirsiniz) varsa, birilerine bir şeyler anlatırken birden bire daha önce hiç aklımıza gelmeyen izahlar bulabilir ve biz de kendimize şaşarız.

Özellikle kitlesel eğitim sayılabilecek vaazlar söz konusu olduğunda vaizin, biri cemaatin durumuyla diğeri de kendi üslubuyla ilgili olmak üzere hiç aklımdan çıkarmaması gereken iki temel konu vardır. Bunlardan birincisi cemaatin homojen bir topluluk olmadığı gerçeğidir. Aynı anda aynı konuyu dinleyenler arasında her yaştan, her eğitim ve zekâ seviyesinden, her toplumsal katmandan insan vardır ve vaizin başarısı bunların hepsine aynı anda etkili bir şekilde hitap edebilmesiyle mümkündür. O gün

orada bulunan herkesin o konuşmadan en azından bir tek şey öğrenerek çıkması gerekir. Bunu sağlamak için tavsiye edebileceğimiz yöntem, ilmî hakikatleri ilkesel olarak anlatırken yerine göre örneklendirmelerle herkesin anlamasını sağlamaktır. Bu örneklerin de mümkün olduğu kadar muhatabımızın günlük hayatında bir karşılığı olan gerçeklerden seçilmesi konunun içselleştirilmesine yardımcı olur. Bu birinci prensibimizin mütemmimi olmak üzere anlatıcının kendi üslubuyla ilgili olan ikinci konu, her bir vaazın aynı anda hem akla hem de duygulara hitap etmesi gerektiğidir. Sadece akla hitap eden, bilgi yükü ile doldurulmuş vaazlar bir nevi akademik konferanslar gibidir ve insanı öğrendiklerini yaşamaya teşvik etmeyen soğuk bir nesnellikle doludur. Sadece duygulara hitap eden vaazlar ise insanları etkiler ama uygulamaya yönelik ağırbaşlı, ilmî bir hedef göstermediği için sadece fanatizm doğurur. Sözün özü bir vaazı dinleyen her seviyede insan, o meclisten çıkarken hem bir şey öğrenmiş hem de öğrendiği o şeyi yapmak için içinde büyük bir istek uyanmış olmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de İslâm'a davetin usul ve yöntemlerinden açık bir şekilde bahseden Nahl:16/125'te Rabbimiz toplumda doğal bir şekilde bir arada yaşayan bütün insan tiplerine nasıl yaklaşılması gerektiğini anlatır: *"Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütte çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O hidayete erenleri de çok iyi bilir."* İslam alimleri bu âyette hikmetle hitap edilecek olanların aklı selim sahibi düşünen kimseler, güzel öğütte yaklaşılması gerekenlerin toplumun çoğunluğunu teşkil eden sağlam yaratılışını bozmamış vasat insanlar, en güzel şekilde mücadele edileceklerin ise inatçı ve düşman kimseler olduğu yorumunu yapmışlardır. Muhatabımızın içinde bulunduğu hatalı davranışlar bizim ona sert ve yanlış bir üslup ve tavırla yaklaşmamızı mazur kılmaz. Allah Teâla Hazret-i Musa'yı Firavun'a tebliğ göreviyle gönderdiği zaman tanrılık iddiasında bulunan Firavun'a karşı dahi nasihatın etki edebilmesi için yumuşak söz söylemesini emretmiştir. (Tâhâ:20/43-44)

Anlatılacak konunun seçimini ve seçtiğimiz konunun muhatabımızın dikkatini çekmesini başarmayı da bir üslup meselesi sayarsak, ister istemez insanların ihtiyaçlarını ve beğenilerini

Dini anlatmakla görevli kişinin dinle ilişkisinin sadece mesleki olmaması, dini irşadı bir kulluk görevi olarak samimiyetle benimsemesi meslekle ilgili teknik sıkıntılarının tebliğ ve irşat hizmetlerine yansımamasını da sağlar.

nilerini (en azından bir başlangıç noktası yakalayabilmek için) dikkate almanın zorunluluğunu kabul ederiz. Muhabatımızın ilgisini çekecek, onun ihtiyaç duyduğu konuları aydınlığa kavuşturacak bir methal bulamadan bize göre önemli olan konulardan bahsetmeye başlarsak anlattığımız şey havada asılı kalır. Hayatla irtibatı kurulamamış olur. Kanaatimce en felsefî, kelimî, entelektüel konunun dahi hayatla üstelik gündelik hayatla bir irtibatı vardır. Zaten hayati olmayan, sonuçta ya bizim yaptıklarımız ya da bize yapılanlarla ilgisi olmayan hangi konuyu insan zihni ele almıştır ki? Vaiz için başarılması gereken şey, anlatmayı istediği konunun muhabatının günlük hayatında –bugünü ve yarını açısından- nereye oturduğunu açık seçik ortaya koyabilmesidir. Kur'an mahluk mudur değil midir tartışmasının meallerin aslı yerine geçebilmesi tartışmasıyla ilgisini; cüz'î irade küllî irade konusunun sorumluluk duygusu kazanma-kazandırma konusuyla ilgisini, Allah'ın isim ve sıfatları konusunun gündelik hayatımızda ruh sağlığımızı idame ettirmekle ilgisini, kozmoloji yorumlarının ve kainâtı anlama çabamızın onu kullanmamızla ilgisini, bütün bunların hamulesinin günlük hayatımızdaki izdüşümlerini gösteremediğimiz zaman, işte o zaman anlatılan şey vaaz olmuyor.

Din eğitiminin en çok kullanılan usûlü olan hitabette doğru ve güzel olan içeriği güzel bir şekilde takdim etmenin görünür şartlarından birisi sesteki güzelliştir. Ses insanın kişiliğini yansıtır ve dalgınlık, korkaklık, çekingenlik, kibirlilik gibi birçok kişilik özelliğini ortaya koyar. Dinlediğimiz kişinin sesi bize onun karakterinin tüm renklerini sunar. Sesin insanın karakteriyle ilişkisini Kur'an'da Lokman'ın oğluna öğütleri arasında açıkça görebiliriz (Lokman:31/19). Sesi maskelemek, yüzü maskelemek kadar kolay olmadığından varlığımızın titreşimleri sesle daha doğru iletilir. Kişinin dünya üzerinde nasıl bir role soyunduğunu ses tonu söyler. Zengin ve doyurucu bir ses tonu zengin bir iç dünyanın göstergesidir.

Dinî hitabeti güzelleştirecek en önemli üslup zenginliği ise mümkün olduğu kadar zengin bir kelime dağarcığının kullanılması ve sınırlı bir dilden, tekrarlanan belli kelimelerden kaçınılmasıdır. Bunun için hitabet sanatında kendini geliştirmek isteyenlere ortalama yılda bir kez kendi dilinin sözlüğünü okumak

tavsiye edilir. Dinî tebliğ ve irşatta kullanılan dille ilgili sık tekrarlanan bir üslup hatası da günlük dilde karşılığı bulunmayan, dolayısıyla da kitleler tarafından açıklıkla bilinmeyen istilahlara boğulmuş üst düzey bir dilin tercih edilmesidir. Böyle bir üslup sonradan görme birisinin sahip olduğu her mücevheri takıp takıştırmasına benzer ki son derece iticidir. Entelektüel seviyemiz ne olursa olsun iletişimde asıl başarı en üst düzey dinî bilgiyi dahi herkesin anlayabileceği bir dille anlatabilmektir.

Bir hatibi dinlerken konuşmanın seyrinin tutarlılık içinde ve mantıklı bir silsileyle devam etmesi biz dinleyiciler üzerinde konuşmanın dikkatli bir hazırlık ürünü olduğu etkisini bırakır. Çağırışım yoluyla yapılan ve daldan dala atlanarak, üstelik de konular arasında bağlantı kurmadan yapılan bir konuşma hazırlıksız konuşmaların en ayırt edici özelliğidir. Bazen bu tarzda konuşan kişilerin dinleyicilerin zekâsına hakaret ettiğini ve vaktini çaldığını düşünmeden edemeyiz. Ne kadar kaçınırsanız da hazırlıksız bir konuşma yapmak zorunda kaldığınızda dikkat edeceğiniz tek şey konuşmayı kısa kesmek ve sözün başında hazırlıksız ya da bu konu için yetersiz olduğunuzu belirtmek gibi bir hataya düşmemektir. Böyle bir açıklamayı alçak

Güçlü, tutarlı ve dindar bir kişiliğin ortaya koyduğu davranışlar incelenmiş bir dil zevkini yansıtan güzel bir üslupla birleştiğinde anlatılan ilmi gerçeklerin kabul edilmesinin önündeki tek engel dinleyicinin inadıdır.

gönüllülüğün bir gereği sanırsınız ama arkasından söyleyeceğimiz her sözün değerini düşürdüğü için anlatacaklarımıza bir ihanettir aslında.

Yukarıdan itibaren sayılan bütün üslup özelliklerine uyma gerekliliğinin yanısıra insanlar vaazda hoşça vakit de geçirmeli ve bir tatla oradan ayrılmalı ki ayakları tekrar oraya yürüsün. Bunu onları hep ağlatarak, eleştirerek, kusur bularak, rencide ederek nasıl yapabilirsiniz? Bütün toplumsal engellemelere ve oluşturulmaya çalışılan önyargılara rağmen bir insan hâlâ camiye ve vaaza geliyorsa her türlü saygıyı, hürmeti, alâkayı, dikkate alınmayı, özen gösterilmeyi, gönlü alınmayı, seilmeyi, incitilmemeyi, nezaketi hak etmiştir. Vaazdan zevk almak hep nefsin okşanması, onaylanma ya da sadece esprilere dayalı bir hoşça vakit geçirmeye bağlı değildir elbet. İnsanlar bir vaazdan çıktıklarında hem rahatlamış, hem rahatsız edilmiş olmalıdır. Rahatlamış olurlar: üslûbunuz, onları karşılama biçiminiz ve sıkmayan konuşmanızla...rahatsız edilmiş olurlar: bu üslupla bile olsa hatırlattığınız sorumluluklarıyla... ama bu insanı uzaklaştırmayan bir rahatsızlıktır. Size bütün insanlığıyla yaklaşan ve anlayacağınız bir dille içinde bulunduğunuz hastalık hakkında bilgi veren, gözlerinin içi gülen bir doktorun yanından çıktığınızdaki hal gibidir bu. O doktoru çok sevmişsinizdir, yine ona gelmek istersiniz ama sağlık durumunuz da vahimdir. Sorun şurada ki hoşça vakit geçirtebilmek için vaaz verenin de o esnada hoşça vakit geçiriyor ve zamanın nasıl geçtiğini anlamıyor, hakikaten zevk alıyor olması lazımdır. Ne de olsa insan kendinde olmayı veremez. İşini sıkıntıyla yapanlar sadece sıkıntı verir. Üstelik bu öyle bir durumdur ki rol de yapamazsınız. Çünkü uzun süreli ilişkilerde insan "mış gibi" yapamaz; yapsa da başarılı olamaz. Vaazlarını ve cemaatini özlemeyen, onların sıkıntılarına üzülmeyen, sevinçleriyle sevinmeyen, onlara yüreğini açamayan, onlara baktığında bu duygularını bakışlarıyla anlatamayan bir hoca nasıl zevkli bir vaaz verebilir?

Bütün irşat ve tebliğ vasıtaları içerisinde en etkili faktör kuşkusuz tebliğcinin karakteridir. Herhangi bir konuya dair bir hakikati anlatmanın

Din eğitiminin en çok kullanılan usûlü olan hitabette doğru ve güzel olan içeriği güzel bir şekilde takdim etmenin görünür şartlarından birisi sesteki güzelliştir. Ses insanın kişiliğini yansıtır ve dalgınlık, korkaklık, çekingenlik, kibirlilik gibi birçok kişilik özelliğini ortaya koyar.

binlerce yolu vardır ve her birimiz sadece kendi karakterimize uyan/yakışan yolu seçeriz ister istemez. Bu o kadar böyledir ki dinleyen bile gider kendi karakterine uygun üsluba sahip hocayı bulur. Bütün üslup sahibi anlatıcılar (yazar/şâir/ressam/sanatkâr/hatip/musikişinas v.s.) başlangıçta birilerini taklit ederler.

Kendi üslubunu bulana kadar taklit anlaşılabilir bir şeydir. Ama bu taklit dönemi aynen bir ergenin kendi kimliğini bulma sürecinde birilerini taklit etmesi gibi geçici olmalıdır. Her birimiz bu dünyada biricimiz ve kendi yolumuzu/üslubumuzu, bizi diğerlerinden farklı kılan ilahî vergiyi bulmalıyız mutlaka. Buna kendini gerçekleştirmek denir ve bunu bizim için, bizim adımıza hiç kimse yapamaz. Hal ve tavırlarımız sözlerden daha büyük bir etki bırakır bizi tanıyanlar üzerinde. Bu nedenle yakınlarımıza ve etrafımızdaki insanlara yapabileceğimiz en büyük iyilik kendi kişiliğimizi geliştirmek ve zenginleştirmektir. Güçlü, tutarlı ve dindar bir kişiliğin ortaya koyduğu davranışlar incelenmiş bir dil zevkini yansıtan güzel bir üslupla birleştiğinde anlatılan ilmi gerçeklerin kabul edilmesinin önündeki tek engel dinleyicinin inadıdır.

İnsanlara İslâm'ı anlatmayı kendine vazife bilen herkesin anlatacağı konuyu, yani İslâm'ı iyi bilmesi gerektiği konusunda söz söylemeyi bile zaid saysak da, Hazret-i Peygamber'in tebliğinde takip ettiği metot ve kullandığı üslup hakkında tam bir vukûfiyetle bilgi sahibi olunması lazım geldiğini son söz yerine hatırlatmak lazım gelir. Siyer ve hadis okuması insanın ömründe bir kez yapıp sonra bilindiği varsayılarak tekrar dönmeyecek bir alan değildir. Aksine Hazret-i Peygamber'in hayatı ve sözleri her yeni günle birlikte kendisine olan ihtiyacımızın tazelendiği bitmez tükenmez bir kaynaktır. Bugün neyi nasıl yapacağımızın işaretleri de O'nun uygulamalarının detaylarında bize ışık tutmaktadır.

Vaiz için başarılması gereken şey, anlatmayı istediği konunun muhatabının günlük hayatında –bugünü ve yarını açısından– nereye oturduğunu açık seçik ortaya koyabilmesidir.

"Yâ Rabbi! Kim ümmetimin herhangi bir işini üzerine alır da onlara yumuşaklık ve güzellikle davranırsa Sen de ona güzellik ve rıfk ile muaamele et." (Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem) ■

GÖNENLİ HOCA

(1901-1991)

Recep AKAKUŞ*

O BİR VAKIF İNSANDI. HAK ADINA, HALKTAN ALMIŞ VE İMKÂN ÖLÇÜSÜNDE VE DE GÜNÜ İÇİNDE YİNE HAK ADINA MUHTAÇ OLANLARA DAĞITMIŞTIR. SANKİ O, MİSALLERİNİ ANCAK GEÇMİŞ ASIRLARDA GÖRDÜĞÜMÜZ "SADAKA-TAŞLARI" NIN CANLANMIŞ VE İNSAN ŞEKLİNE BÜRÜNMÜŞ ŞEKLİYDİ.

I- İslâm'a ve Kur'an'a Adanmış 90 yıllık Bir Ömür

□ Gönenli Hoca Efendi, 1901 yılında Gönen'de dünyaya gelmiştir. Selâmet oğullarından çiftçi Osman Efendi'nin oğludur. Anne adı Fâtıma'dır. İbrahim Bodur Bey'in ifadesine göre Osman Efendi, Gönen Kuvây-ı Milliye kurucularındandır. Gönenli Hoca'nın gerçek adı Mehmed Hilmi'dir. 1934 yılında Soyadı Kanunu çıktıktan sonra "Öğütçü" soyadını almıştır.

İlköğrenimini ve hıfzını Gönen'de tamamlamış ve 1920 yılında İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Fatih Camii dersi âmi, Şehzâde Camii şeyhu'l-kurrâsı ve Tophâne Kılıç Ali Paşa Camii Cuma vâizi Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den önce tâlim ve tashîh-i hurûf dersleri almış; ardından da seb'a-aşere ve takrib seviyesinde, ilm-i kırâat okuyarak hicri 1344 yılında "Takrib" den icazet almıştır. İcazet merasimi Fatih Sultan Mehmed Camii'nde yapılmıştır.

Gönenli Hoca, 1924-1932 yılları arasında tedrisatını sürdüren, İstanbul İmam-Hatip Mektebi'ne kaydını yaptırmış ve bu mektebi başarı ile bitirdikten sonra 1930 yılında memleketine dönerek Merkez Camii'ne imam-hatip olmuştur. Gönen'de okuttuğu ilk talebeleri arasın-

da yer alan Bayramiçli Merhûm Hâfız Mahmut Bayram'ın anlatımıyla: "Gönenli Hoca'nın ders şeriki Mehmed Şükrü Efendi, babamın talebesi ve aynı zamanda köyümüzün de imamı idi. Onun tavassutu ile Gönenli Mehmed Öğütçü Hoca'ya talebe olduma. İlk karşılaştığımda ona hayran olmuştum. O günki Gönenli Hoca, genç ve dinamik, uzun boylu, buğday tenli, kartal bakışlı ve çevresini derinden etkileyen bir kişiliğe sahip idi. Çok temiz giyinirdi. Ay hilâlli sarık sarar; papyon kravat takar ve gümüş baston kullanırdı. Hocam, kısa süreli askerlik yapmak üzere İstanbul'a gitti. Bir daha da geri dönmedi."

Gönen-Merkez Camii imam-hatibi olduğu dönemde Gönenli Hoca Efendi, Dârü'l-Fünûn' un kapatılması ve yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması arefesinde vukû bulan Menemen Vak'ası nedeniyle birçok hoca efendi gibi tutuklanmış ve Denizli Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Özlük dosyalarının tetkikinden anlaşıldığına göre aynı olay vesilesiyle, son reisü'l-kurrâlardan İstanbul Bayezid Camii baş imam-hatibi Merhum Abdurrahman Gürses ile Süleymaniye Camii baş imam-hatibi Merhum Sadık Erzi dahil tanınmış bir çok hocaefendi de hapishaneye gönderilmiştir.

Hoca, kısa süreli askerliğini yapmak üzere Gönen'den ayrılmış ve İstanbul'a gelmiştir. Haliç'teki Levâzım Okulu'nda askerliğini tamamlayan Gönenli Hoca bir daha Gönen'e dönmemiş; Fatih Müftülüğü'ne bağlı Aksaray-Hacı Bayrâm-ı Kaftânî Camii imam-hatibi olarak mihrap hizmetine devam etmiştir.

1937 Yılında Eyüp Camii'nde münhal bulunan Sâliha Sultan şeyhu'l-kurrâlığına talip olmuş, talebi Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce kabul edilmiştir.

1940'lı yıllarda imamet hizmetini Hacı Bayram-ı Kaftânî Camii'nden Kıztaşı-Dülgerzâde Camii'ne aktaran Gönenli Hoca, öteden beri fahrî ve hasbî olarak yürütmekte olduğu Kur'ân-ı Kerîm öğretiminde yeni bir açılım yaparak kalfa sistemini kullanmaya başlamıştır. İmam-hatibi olduğu Dülgerzâde Camii'nin son cemaat mahallini Kur'an Kursu haline getirerek Fatih Kur'an Kursu öğreticiliğine atanmış bulunan iki ayağı kesik Afyonlu İsmail Hakkı Bayrı Efendi'ye, hem talebelerini hem de kursunu teslim etmiştir. Mihrap hizmetini terk etmemekle birlikte Gönenli Hoca, bu dönemde artık irşat hizmetlerine ve aldığı talebelerin iâşe ve ibâtelere sağlamaya yönelmiş durumdadır.

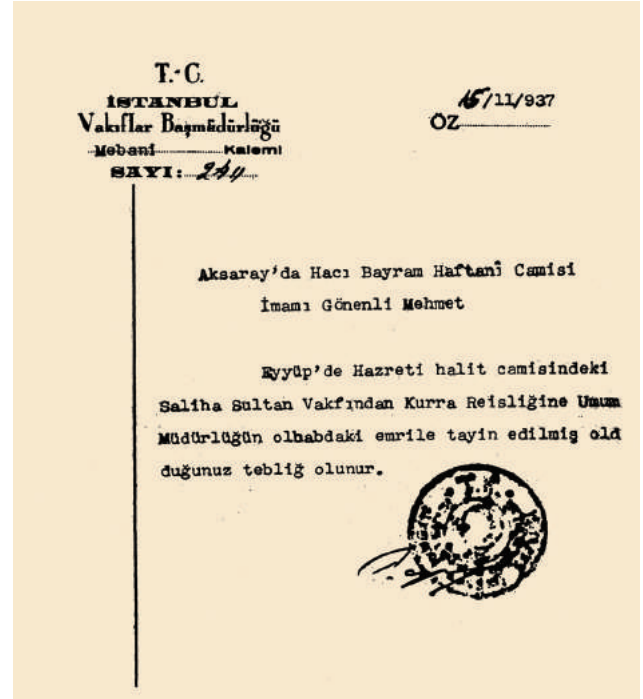
Değişen ve gelişen siyâsî ortama paralel olarak Gönenli Hoca, 1950'li yıllarda imamet ve hitabet hizmetini önce Fatih Müftülüğü'ne bağlı Karagümrük-Üçbaş Med-

Vaaz ve sohbetlerinde dâimâ tebşir ve müjdeleme yolunu tercih etmiştir. Hayata olumlu yönlerinden bakmış, halka umut vermiş, ümitvâr olmuş, kişisel prolemlerini asla cemaatine aksettirmemiş, şahsı adına hiç bir kimse-den talepte bulunmamış, İslâm adına verilen aynî ve nakdî yardımları vekâleten almış, ancak hiç kimseye bunların kaynağını sormamış, verilenleri imkân bulduğunda, günü içinde yerine ulaştırmıştır.

resesi Camii'ne, ardından yine aynı müftülüğe bağlı Hacı Hasan Camii'ne nakletmiştir.

1958 yılına gelindiğinde de kendisine derin saygı duyduğu Sultanahmet Camii baş imam-hatibi Şefik Eryuvası'nın vefatı üzerine Sultanahmet Camii baş imam-hatibi olmuştur. Gönenli Hoca, 7/7/1982 tarihinde emekli oluncaya kadar kesintisiz olarak buradaki mihrap hizmetini sürdürmüştür.

Gönenli Hoca, böylelikle 1982 yılında emekli olmuş ve 52 yılı aşkın devam eden fiilî mihrap hizmetinden ayrılmıştır. Bununla birlikte irşat ve şeyhu'l-kurrâlık hizmetini

hayatının son günlerine kadar kesintisiz sürdürmüş ancak yoksullara ve öğrencilere sağladığı destek hizmetlerini yavaş yavaş azaltmıştır. Çünkü yaşı ilerledikçe gücü zayıflamış bünyesi ve hafızası, bu ağır yükü, kaldıramayacak duruma gelmiştir. Bununla beraber cemaati onu hiç yal-

nız bırakmamıştır. Ayakları, vücudunu taşıyamayacak duruma geldiği günlerde bile kendisine özel bir sandalye hazırlatılarak vaaz ve irşat hizmetlerini verdiği camilere taşınmıştır; O halinde dahî hizmetten geri kalmayan Gönenli Hoca'nın okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'den ve yaptığı irşattan yararlanmaya çalışmışlardır. Hastalığı ilerleyince Vakıf

Aşağı Gureba Hastahanesi'nde tedavi altına alınan Gönenli Hoca Efendi'ye hastane baş tabibi Merhum Prof. Dr. Âsaf Ataseven ve ekibince gerekli ihtimam gösterilmiş ve tedavisi için bütün tıbbî imkânlar kullanılmıştır.

Ancak yapılan tıbbî müdâhalelere cevap alınamadığı görülünce Gönenli Hoca, Fatih-Çırçır'daki evine alınmış ve ardında yüzlerce dost ve talebesini gözyaşları içinde bırakarak, 2 Ocak 1991 Çarşamba günü Hakk'a yürümüştür. 3 Ocak 1991 Perşembe günü de Fatih Sultan Mehmed Camii'nde öğle namazından sonra cenâze namazı, kendisinden sonra reisü'l-kurrâ olan, Bayazid Camii emekli baş

imam-hatibi Hendekli Hafız Abdurrahman Gürses tarafından kıldırılmıştır. Cenâze namazına kadın-erkek yaklaşık otuz bin kişi iştirak etmiştir. Naşı, Edirnekapi-Sakızağacı Şehitliği'ne defnedilmiştir.

II- Gönenli Hoca'nın Hizmetleri

Bu dönemde Gönenli Hoca, başta Karagümrük-Üçbaş Medresesi olmak üzere Fatih Müftülüğü'ne bağlı Edirnekapi-Mihrimâh Sultan Camii medreselerinde, Çirçır Hacı Hasan Camii'nde, Zeyrek Büyük Kilise Camii'nde ve Zeyrek İmâret Camii'nde, Aksaray Murat Paşa Camii'nde ve de İstanbul'un muhtelif yerlerinde bulunan "pansiyon-ev"lerde kalan öğrencilere kalfa sistemi ile Kur'an-ı Kerim öğretmiş ve onların, yeme-içme-giyme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu dönemde Gönenli Hoca, artık bir "vakıf-insan"dır.

Yardım ettiği öğrenciler, ağırlıklı olarak Kur'an kursu talebeleri olmakla beraber, aralarında lise öğrencileri, üniversite öğrencileri ve hatta doktora talebeleri vardır. Gönenli Hoca'nın yardımları, sadece öğrenciler ile de sınırlı kalmamıştır. Yoksul ve dul kadınlar başta olmak üzere toplumun her kesiminden karşılaştığı ihtiyaç sahibi kişiler ile ilgilenmiş ve onların sıkıntılarına merhem olmaya çalışmıştır. İstanbul-Sultanahmet Meydanı'nda turistler dahi Gönenli Hoca'nın yardımlarından yararlanmışlardır.

1964 yılından sonra Kur'an-ı Kerim öğretim hizmeti fiilen yapılamadığından hizmet türü, ağırlıklı olarak, irşat ve muhtaç olanlara destek olma hizmetine dönüşmüştür. Bu dönemde Gönenli Hoca, irşat hizmetine ağırlık vermiştir. Eyüp Camii'nde 1937 yılından bu yana resmî olarak devam ettirdiği şeyhu'l-kurrâlık hizmetini irşat hizmeti ile birleştirmiştir.

Gönenli Hoca cemaatine karşı kesinlikle inzâr ve korkutma metodunu kullanmamıştır. Vaaz ve sohbetlerinde dâimâ tebşir ve müjdeleme yolunu tercih etmiştir. Hayata olumlu yönlerinden bakmış, halka umut vermiş, ümitvâr olmuş, kişisel prolemlerini asla cemaatine aksettirmemiş, şahsı adına hiç bir kimseden talepte bulunmamış, İslâm adına verilen aynî ve nakdî yardımları vekâleten almış,

ancak hiç kimseye bunların kaynağını sormamış, verilenleri imkân bulduğunda, günü içinde yerine ulaştırmıştır.

Vaaz ve sohbet yeri, mutlaka cami ve mescit olmuştur. Namaz vakitlerine bağlı olmaksızın günü ve saati belirlenen cami-de kadını ve erkekli oluşan cemaat, burada toplanmış ve Gönenli Hoca'nın gelmesini beklemiştir.

III- Gönenli Hoca'nın Kırâat İlmindeki Yeri

Gönenli Hoca, kırâat ilminde "Mısır-Tarîkı"nın "Şeyh Atâullah Mesleki"ni temsil etmektedir. Tarîk sahibi, Çemberlitaş-Köprülü Dârü'l-Hadis muhaddisi ve Köprülü Kütüphanesi hâfız-ı kütübü Şeyh Ali bin Süleyman el-Mansûr'dur. (ö. 1134/1722) Meslek sahibi de bu zâtın torunu ve Üsküdar-Kanlıca Nakşî Dergâhı postnişini olan Şeyh Mehmed Atâullah (ö. 1209/1794) Efendi'dir. Tarîk kurucusu, Şeyh Ali bin Süleyman, halk arasında "Mısırî-Efendi" lakabı ile şöhret bulmuş, vefat ettiği yerde naşı, Üsküdar-Karacaahmet Mezarlığı'nda Harmanlık mevkii'ne defnedilmiştir.

Gönenli Efendi kişisel problemlerini cemaatine duyurmamaya çalışmış hem erkek hem kadın cemaatine karşı mesafeli durmuş ve çok özel durumlar hariç hiç kimseye elini öptürmemiştir.

Günlük hayatının uyku dışında kalan büyükçe bir kısmı fiilî hizmetle geçtiğinden, belirli istisnâlar dışında, evine misafir kabul etmemiştir.

İstanbul Eminönü ilçe müftüsü bulunduğum 1973-1978 yılları arasında Gönenli Hoca'nın yardımlarından yararlanan kişilerin sayısı, yakınlarının

ifadesine göre 400 civarında bulunuyordu. O, bir vakıf insandı. Hak adına, halktan almış ve imkân ölçüsünde ve de günü içinde yine Hak adına muhtaç olanlara dağıtmıştır. Sanki o, misallerini ancak geçmiş asırlarda gördüğümüz "sadaka-taşları"nın canlanmış ve insan şekline bürünmüş şekliydi.

Gönenli Hoca'yı rahmet ve minnetle anıyorum. ■

Yardım ettiği öğrenciler, ağırlıklı olarak Kur'an kursu talebeleri olmakla beraber, aralarında lise öğrencileri, üniversite öğrencileri ve hatta doktora talebeleri vardır. Gönenli Hoca'nın yardımları, sadece öğrenciler ile de sınırlı kalmamıştır. Yoksul ve dul kadınlar başta olmak üzere toplumun her kesiminden karşılaştığı ihtiyaç sahibi kişiler ile ilgilenmiş ve onların sıkıntılarına merhem olmaya çalışmıştır.

MÜEZZİNLİK

İsmail Lütü ÇAKAN*

EZAN, NAMAZ VAKİTLERİNİN GİRDİĞİNİ, İLAN, DAVET-İ TAMME, CEMAATİ
NAMAZA DAVET, ALLAH DAVETÇİLERİNİN SÖZLERİ VE ŞEÂİR-İ İSLAM'I İZHAR
OLDUĞUNA GÖRE, MÜEZZİNLERDE BU YAPILACAK İŞE UYGUN NİTELİKLER
ARANACAKTIR. BU PEK TABİİDİR.

Malik b. Huveyris (r.a.)'den nakledildiğine göre, grub halinde Hz. Peygamber'e gelen ve 20 gün kadar Medine'de kalan Leysliler'e dönerlerken Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "... Namaz vakti girince hemen biriniz size ezan okusun ve en büyüğünüz de size imam olsun..."¹

Bu hadis-i şerif, müezzinlik için imandan başka bir şeye gerek olmadığını göstermektedir. Zira Hz. Peygamber "içinizden herhangi biriniz ezan okusun" buyurmuştur.² Ancak ezanın meşruiyeti olayında Hz. Peygamber'in, ezanı rüyasında gören Abdullah b. Zeyd (r.a.) hazretlerini değil de Bilal'i müezzin tayin ederken, "onun sesi senden daha gür ve müessirdir"³ buyurması; yine Ebu Mahzûre olayında da "şu grubta güzel sesli birinin ezanını duydum"⁴ buyurması müezzinlikte sesin ağırlıklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ezanın böylesi bir sesle okunması elbette en uygundur. Radyo ve televizyon spikerlerinin seslerindeki ikna ve tesir gücüne göre seçildikleri günümüzde, müezzinlerin elbette güzel sesli olmalarına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber'in Hz. Bilal'i görevlendirirken dikkat ettiği özellik ve zikrettiği gerekçe, çağdaş propaganda ekollerinin benimsedikleri ölçüler onlardan asırlarca önce değerlendirdiğini göstermektedir. Özellikle şehirlerde ve kültür merkezlerinde müezzinlerin güzel sesli ve musikiye aşına kişilerden seçilmesi İslâm daveti açısından ihmal edilmemesi gerekli bir husustur.

Abdullah İbn Abbas (r.a.)'dan nakledildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Size en hayırlılarınız müezzinlik yapsın, en bilginleriniz de imamlık yapsın"⁵ Bir başka hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İmam kefil, müezzin mu'te meddir, emindir. Allahım, imamları doğruya irşad et, müezzinleri de affet"⁶ Namaz ve oruç gibi belli bir vakti olan ibadetlerde halk müezzine bağlıdır. Ayrıca minare gibi yüksek yerlere çıkarak ezan okudukları için çevredeki meskenlerin gizli yerlerine muttali olabilirler. Bu sebeple de onların ahlâkî olgunlukları yerinde kişiler olmaları gerekmektedir. Bu üç hadis-i şerifi birarada değerlendirdiğimiz zaman, imamlar için ilmî müezzinler için ahlâkî niteliğe ısrarla işaret buyurulduğunu görmekteyiz. Netice olarak, müezzinlerin iman, ahlâkî olgunluk ve güzel ses sahibi olmaları öngörülmüş olmaktadır.

Müezzinliğin özellikleri hakkında kaynaklarımızda yer alan bazı teshilleri de şöylece sıralayabiliriz:

Hz. Aişe'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve ben müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim vardır? âyeti öyle sanıyorum ki, sadece ve sadece müezzinler hakkında nazil

olmuştur."⁷

Muhtelif hadis kaynaklarında yer alan bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müezzin, sesinin (ulaştığı yer) genişliğinde mağfirete erişir. Kuru-yaş ne varsa ona şahidlik eder."⁸

Büyük hadisçi İbn Ebi Şeybe'nin zikrettiğine göre Abdullah İbn Ömer, bir adama;

- İşin nedir? diye sordu. Adam:

- Müezzinlik, dedi. İbn Ömer:

- Ne güzel iş! Sesini duyan herşey (ahirette) senin lehinde şahitlik eder" diye tebrik ve takdirlerini bildirdi.⁹ Müezzinlere, sesini duyan her şeyin şahadet edeceğine dair rivayetleri Beyhakî, müezzinliğin imamlıktan üstün olduğuna delil saymaktadır.¹⁰

Hz. Peygamber Taife vali olarak gönderdiği Osman b. Ebi'l-As'a şu talimatı vermiştir: "Eğer bir insan müezzinlik yapmak için sana başvurursa asla mani olma!"¹¹ Bu rivayetler müezzinliğin istekle ve hasbi olarak yapılacak bir davet görevi olduğunu göstermektedir. Kimbilir belki de bunun için olacaktı ki, Enes b. Malik (r.a.)'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar, ezan (okumak)da, saff-ı evvelde bulunmakta ne hayırlar olduğunu bilseler sonra da (ona ulaşmak için) kur'a çekmekten başka çare bulamasalar kur'a çekerlerdi,"¹²

Son olarak Ömer b. Abdülaziz'in bir müezzine hitaben söylediği şu sözü de hatırlamakta fayda vardır:

"- Ya külfetsiz ezan oku! Ya da yanımızdan savul!"

Ezanın yani İslâm davetinin tabii ve sade bir icra tarzına sahip olması, her türlü suniliği reddeden İslâm'a pek yakışan bir tavır olduğu açıktır.

"Ne lâhûti sâdâ "Allahu Ekber" sarsıyor canı

Bu bir gülbank-ı Hak'tır, çok mudur inletse ekvânı?"¹³

D İ P N O T L A R

**Yazı Altınoluk 1991 - Haziran, Sayı: 064'dan alınmıştır.

1. Buhârî, "Ezan" 17,18,49; "Cihad" 43; Müslim, "Mesâcid" 292-293; İbn Mâce, "İkame" 46; Ahmed b. Hanbel, III, 436; V, 53.
2. Selamet Yolları, I, 225.
3. Ebû Davûd, "Salat" 28; Tirmizî, "Mevakit" 25; İbn Mâce, "Ezan" 1; Darîmî, "Salat" 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 43.
4. Beyhakî, Sünenü'l-kübra, I, 427. Ebû Mahzûre'den nakledilen bir haberde de onun şöyle dediği görülmektedir: "Resûlullah (s.a.v.), 20 kadar kişiye ezan okumalarını emretti, okudular o (ancak) Ebû Mahzûre'nin sesini beğendi ve ona ezanı öğretti." (bk. İbn Huzeyme, Sahih, I, 195).
5. Ebû Davûd, "Salat" 60; İbn Mâce, "Ezan" 5; Abdürrezzak, Musannef, I, 487; Beyhakî, Sünenü'l-kübra, I, 426.
6. Ebû Davûd, "Salat" 32; Tirmizî, "Salat" 19; Ahmed b. Hanbel, II, 232, 284, 378, 382, 419, 424, 461, 472, 514; V, 260/VI, 65; Beyhakî, Sünenü'l-kübra, I, 430.. 35.
7. Fussilet, 41/33. 37. İbn Ebi Şeybe, Musannef, I, 225.
8. Buhârî, "Ezan" 5; Nesâî, "Ezan" 14; İbn Mâce, "Ezan" 5; Ahmed b. Hanbel, II, 136, 266, 411, 429, 458, 461; IV, 284.
9. Musannef, I, 226.
10. Sünenü'l-kübra, I, 430-432; Ayrıca imamlıkla müezzinliğin mukayesesi hakkında bazı görüşler için bk. Sünen-i Ebi Davûd Tercüme ve Şerhi, II, 325.
11. Abdürrezzak, Musannef, I, 459.
12. Buhârî, "Ezan" 9, 32, "Sehate" 30; Müslim, "Zekat" 129; Tirmizî, "Mevakit" 52; Nesâî, "Mevakit" 22; "Ezan" 31; Muvatta, "Nida" 3; "Cemaat" 6; Ahmed b. Hanbel, II, 236, 378, 303, 374. 533; İbn Huzeyme, Sahih, I, 204.
13. M. Akif, Safahat, s.89.

TÜRK TOPLUMUNUN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NA BAKIŞI

Kemaleddin TAŞ*

□ Dinin, sosyal fonksiyonlarını istenilen düzeyde yerine getirebilmesi için planlı, düzenli ve istikrarlı kurumlara ihtiyaç duyacağı açıktır. Dinin etkinlik alanının genişlemesi, ona inanan insanların çoğalıp sorunlarının artması ve hayatlarının karmaşık bir hal alması dinin bürokratik yöntemlerle kurumlaşmasını mecburî hale getirmiştir. Bu bağlamda, diğer toplumlarda olduğu gibi İslâmiyet'in ilk dönemlerinden itibaren bazı kurumların oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim din işleri, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetleri döneminde Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti tarafın-

dan yürütülüyordu.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bütün Osmanlı kurumlarının tarihe karıştığı sanılmıştır. Sosyal yapıların kolay değişmediği ve nesilden nesile bir kültür unsuru olarak aktarıldığı gerçeğinden hareketle Osmanlı döneminde bazı değişikliklerle din alanındaki yapıların Cumhuriyet Türkiye'sinde devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim görev ve fonksiyonlarındaki önemli azalmalara rağmen, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkezî bürokrasi içerisindeki yeri ile Şeyhülislamlığın Osmanlı yönetimindeki konumunun önemli benzerlikler

göstermesi, bu hususu doğrulamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılırken din hizmetlerinin kamu bürokrasisi bünyesinde teşkilatlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye'de din işlerini düzenlemek ve yürütmekle görevli kamu kuruluşu Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Başkanlık laik devlet yapısı içerisindeki statüsü, meşruiyeti ve görev alanı ile ilgili konularda ifa ettiği faaliyetler açısından, kamuoyunda sürekli olarak tartışma konusu olmaktadır. Bu sebeple, Türkiye'de din hizmetleri hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için, Diyanet

•Başkanlığın varlığının dinî hayata ilişkin ortaya çıkan yanlış yorumların ve farklı anlayışların tehlikeli boyutlara ulaşmasını engellediği, buna bağlı olarak sosyal meselelerin çözümünde önemli bir dayanışma noktası olduğu yönünde bir kanaat hâkimdir.

İşleri Başkanlığı'nın konumuna, halk nezdindeki yerine, Diyanet İşleri Başkanlığı mensuplarının görev alanı ile ilgili konulardaki yeterliliğinin ne düzeyde olduğuna ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik olumlu veya olumsuz tutumların oluşmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesine ilişkin tespitler ayrı bir önem taşımaktadır. Buna göre, görev ve fonksiyonları açısından, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut durumunu, peşin hükümlerden uzak bir şekilde halk katmanlarına inerek ortaya koymak ve

M. Kemal ATATÜRK
(01.04.1881 - 05.11.1938)

Örd. Prof. Dr. Şerafettin Yalıtıkaya
(14.01.1904 - 23.04.1987)

Ahmet Hamdi AKSEKİ
(20.04.1907 - 09.01.1991)

Eyüp Sabri HAYRİOĞLU
(17.04.1905 - 10.06.1960)

Ömer Nasuhi BİLMEK
(30.05.1893 - 06.04.1981)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumdaki statüsünün belirlenmesinde etkili olan faktörleri tespit etmek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın izlediği hizmet politikası ile fiili uygulamaların değerlendirilmesi ile imkân verecek olması açısından gereklidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kurumsal ve Toplumsal Statüsü

Laik devlet yapısı içerisinde dinî bir kurum hüviyeti taşımadığı halde, anayasanın ilgili maddesi gereği, genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş amacı ve görevleri, İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olarak belirlenmiştir. Din işlerinin bir "kamu hizmeti" olup olmadığı hep tartışılan bir konu olmuştur. Ancak İslâmiyet'te ruhban sınıfı olmadığı için, devletten ayrı, müstakil kilise gibi bir teşkilat yoktur. Bu bakımdan devletin, diğer hizmet alanlarında olduğu gibi, çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de vatandaşlarının din hizmeti ihtiyacını doğrudan veya dolaylı olarak karşılaması son derece doğaldır.

Yaptığımız alan araştırmasından elde edilen sonuçlara göre¹ Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumların oluşmasında, değişik faktörler etkili olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kişilerin şahsî özellikleri, bakış açılarına büyük ölçüde tesir etmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlara sahip olma düzeyleri; cinsiyet, yaş, bölge olarak doğum yeri, yerleşim birimi olarak doğulan yer, sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu, medenî durum, meslek

ve gelir durumu gibi çeşitli faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Çünkü din hizmetleri faaliyetlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın karşısında farklı yaşlarda, farklı statülerde, farklı düşünce ve anlayışlarda insanlar vardır. Bu durum, Türk toplumu tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na atfedilen prestij seviyesinin tayin edilmesinde önemli bir faktör olmaktadır.

Türk kamuoyunun Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakış açısını belirleyen önemli bir faktör de, dindarlık olgusu ve din anlayışıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar, kişilerin dindarlık düzeylerine, din ile ilgili görüşlerine ve dinî hayat tarzlarına göre farklılık göstermektedir.

Yapısı, Hizmet ve Faaliyetleri Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı

Türk toplumunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığının, ülkemizin kendisine özgü şartları gereği, laiklik ilkesine uygun olduğu yönünde bir düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Toplum tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanlarına ve dinî konularda verdiği fetvalara büyük oranda itimat edilmekte ve uyulmaktadır. Bundan başka Başkanlığın varlığının dinî hayata ilişkin ortaya çıkan yanlış yorumların ve farklı anlayışların tehlikeli boyutlara ulaşmasını engellediği, buna bağlı olarak sosyal meselelerin çözümünde önemli bir dayanışma noktası olduğu yönünde bir kanaat hâkimdir. Bu kanaat, Başkanlığın basılı ve görsel yayınlarının halkımız tarafından dinî bilgileri öğrenme açısından başvurulabilecek güvenilir kaynaklar arasında görmesinden de anlaşılmaktadır. Halkımızın

Hasan Hüsnü ERDEM
(05.1901 - 13.10.1964)

M. Tevfik GERÇEKER
(10.10.1904 - 10.12.1965)

İsmet İnönü ÖZALP
(17.12.1900 - 23.10.1990)

Ali Rıza HAKSES
(20.10.1900 - 15.01.1968)

Lütfi DOĞAN
(15.01.1900 - 25.08.1972)

büyük çoğunluğu Ramazan orucu, dinî bayramlar, fitre miktarları, ezan vakitlerinin tespiti gibi konularda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kararlarını esas almakta ve bu kararlar doğrultusunda davranmaktadır. Türk toplumunun büyük bir kesimi tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğü hac ve umre organizasyonu başarılı bulunmakta; yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımıza yönelik din hizmetleriyle de Diyanet'in önemli bir boşluğu doldurduğuna inanılmaktadır. Başkanlığın gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışında düzenlediği konferans, sempozyum vb. faaliyetlerin dinî ve toplum-

Sosyal yapıların kolay değişmediği ve nesilden nesile bir kültür unsuru olarak aktarıldığı gerçeğinden hareketle Osmanlı döneminde bazı değişikliklerle din alanındaki yapıların Cumhuriyet Türkiye'si'nde devam ettiği anlaşılmaktadır.

sal meselelerin çözümüne önemli ölçüde katkı sağladığı düşüncesi de çoğunluk tarafından paylaşılmaktadır.

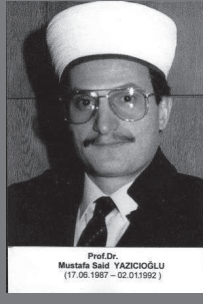
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinî hayata dair olumlu katkılarının yanında kamuoyu tarafından hizmet alanlarında başarısız bulunduğu hususlar da vardır. Bunların başında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerini yerine getirirken siyasî otoritenin etkisi altında kaldığı ve toplumdaki inançların sadece belli bir kesimini temsil ettiği gelmektedir. Diğer taraftan Başkanlığın güncel dinî meselelerin çözümünde basın ve medya

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ
(28.07.1976 - 07.02.1978)

Dr. Tayyar ALTIKULAC
(09.02.1978 - 10.11.1986)

Prof. Dr.
Mustafa Said YAZICIOĞLU
(17.05.1967 - 02.01.1992)

M. Nuri YILMAZ
(03.01.1992 - 18.03.2003)

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
(05.06.2003 -)

yolunu yeterince kullanmadığına inanılmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri meslekî ve beşerî münasebetler yönünden yetersiz bulunmakta ve görevliler vasıtasıyla camilerde yardım toplanması tasvip edilmektedir. Bunların yanı sıra dinî konularda cemaati bilgilendirmek açısından vaaz ve hutbelerin yeterince faydalı olmadığı ve merkezî sistemle yapılan vaazların cemaat üzerinde istenilen düzeyde etki sağlamadığı, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarının da hizmetlerini etkin bir şekilde yerine getiremediği görülmektedir.

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanlarındaki yeterliliği, yerine getirdiği din hizmetlerinin niteliğine ve çeşidine göre farklılık göstermektedir.

Sonuç

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler fertlerin, dolayısıyla toplumun tutum ve davranışlarında farklılaşmalar meydana getirmiş, doğal olarak da zihniyet değişimi, geleneksel değerlere bakışı büyük ölçüde etkilemiştir. Bu doğrultuda kişilerin dinî yaşayışlarında ve din hizmetlerine bakışında değişikliklerin olacağı gerçektir. Nitekim bu paralelde toplumun Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan beklentileri de önemli ölçüde artmış ve farklılaşmıştır. Dolayısıyla, ülkemizin içinde bulunduğu sanayileşme ve

şehirleşme süreci ile beraber halkın sosyal ve kültürel yapısındaki değişkenlik ve buna bağlı olarak insanlarımızın dinî alandaki ihtiyaç ve beklentilerindeki farklılıklar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumdaki statüsünün belirlenmesinde ve görev alanıyla ilgili konulardaki verimliliğinde oldukça etkili olmaktadır.

Kuruluşundan günümüze kadar görev sahası ile ilgili konularda önemli hizmetler yerine getiren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet yapısı içerisinde bir kurum olması Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve kendine özgü şartların gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, gerçek anlamda demokratik ve laik bir yapının kurulması gerekçesiyle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın lağvedilerek,

Türkiye'de din işlerinin sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesi düşüncesini dile getirmek, pratikte uygulanması mümkün olmayan ve ülkemizin toplumsal yapısı göz önüne alındığında faydadan öte çeşitli zararlara sebebiyet verebilecek olan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla laik bir sistem içerisinde din-devlet ilişkileri çerçevesinde her fırsatta gündeme getirilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meşruiyeti ve temsil gücü ile ilgili tartışmalar ve spekülasyonlar bir tarafa bırakılmalı, bunun yerine kurumun hizmetlerini daha işlevsel bir şekilde yerine getirmesinin yolları aranmalıdır. ■

Türkiye'de din işlerinin sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesi düşüncesini dile getirmek, pratikte uygulanması mümkün olmayan ve ülkemizin toplumsal yapısı göz önüne alındığında faydadan öte çeşitli zararlara sebebiyet verebilecek olan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla laik bir sistem içerisinde din-devlet ilişkileri çerçevesinde her fırsatta gündeme getirilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meşruiyeti ve temsil gücü ile ilgili tartışmalar ve spekülasyonlar bir tarafa bırakılmalı, bunun yerine kurumun hizmetlerini daha işlevsel bir şekilde yerine getirmesinin yolları aranmalıdır.

1- Geniş bilgi için bkz. Kemaleddin Taş, Türk Halkının Gözüyle Diyanet, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

BEŞ GÖREVLİMİZLE KENDİLERİNİ VE HİZMETLERİNİ KONUŞTUK...

İstanbul... Uğruna ashabın sefere çıktığı, şairin bir taşına bütün acem mülkünü feda ettiği, İslam medeniyetine tanıklık eden güzide eserleri bünyesinde barındıran müjdeli bir şehir. "Yedi tepe" olarak bilinen İstanbul, bugün sadece bir ilçe (Fatih) sınırlarını oluşturmaktadır. Bütün ilçeleri dikkate aldığımızda bugün tepelerini sayamayacağımız bir İstanbul ile karşı karşıyayız. Böyle kutlu, böyle güzel ve geniş bir alan içerisinde din görevi ifa edenlerle ilgili bir tanıtım dosyası hazırlamak istendiğinde işin ne denli zor olduğu hemen anlaşılacaktır. Çünkü her biri bir diğerinden

güzel, başarılı, değerli binlerce din hizmetlisi insan. İşin başında özellikleri olan, görevini seven, cemaati ile iletişimi güçlü olan... bir anda yüzlerce isim önerildi. Ne var ki uzun istişareler sonucu bu sayıda beş isme nasip oldu tanıtım. Burada ismi geçmeyen veya müzakere aşamasında dahi adını duymadığımız nice değerli din görevlisi arkadaşımız vardır. Bu kardeşlerimiz gök kubbe altına zaten hoş sadalarını salmışlar bile! O halde mazur görülmeyi dileyerek bizden olan bizim gibi olan, bizlerin de kendileri gibi olabileceği beş örnek isimi tanımak için buyrun;"

* * *

□ 1969 yılında Antalya-Akseki'de doğan Mustafa Erdem, ilköğrenim ve ortaöğrenimini ilçesinde tamamlar. Bir yönüyle "peygamber mesleği" olarak gördüğü imam hatipliğe ilk olarak 1988'de Akseki İlçesi'nin Değirmenlik Köyü'nde Sadık Çavuş Camii'ne başlar. 2002 yılından beri Beyoğlu Müftülüğü Kadı Mehmet Camii'nde görev yapan Mustafa Erdem, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olur. Bu arada yabancı dil, şan, diksiyon eğitimi alır. Şu anda solfej kursuna devam etmektedir.

Sabah namazı ile güne başlayan hocamız, günlük gazetele-ri gözden geçirdikten sonra o günün planlanan işleri için harekete geçer. Öğleden sonra kurslara ve kitap okumaya zaman ayırır, cemaati ve ailesiyle ilgilenir. Şayet kış dönemi ise bir ilköğretim okulunda öğleye kadar Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerine girer.

Hocamıza göre din görevli-

si, misyonunun yüklediği mesuliyetin farkında olursa, muhatapları nazarında bir toplum önderi konumundadır ve peygamber makamının bir temsilcisi olarak değerlendirilir. Ahlâkın en güzeli, din görevlisinin davranışlarında aranır, sözlerin en doğrusu, en güzeli ondan beklenir. Bu hedefe doğru yolculuklarını sürdüren din görevlileri, insanların gönlünde taht kurarlar. Artık bu-

lunduğu mahallin vazgeçilmezi olurlar. Haneleri, dükkânları bile ziyaret etmesi bir şeref olarak kabul edilir.

"İşini seven bir imam, cemaatinin ve mahallesinin kaderini değiştirebilir, ülkesinin geleceğini şekillendirebilir" inancıyla hareket eden bir din görevlisinin çevresinde neler yapabildiğini görüyoruz Kadı Mehmet Camii'nde. Hocamız burada 2002 yılında göreve başladığında ilk işi bir anket yapmak olur. Cemaatin nasıl bir imam istediğini, beklentilerinin neler olduğunu sorar ve anket

MUSTAFA ERDEM
Kadı Mehmet Camii İH. - Beyoğlu

GÖREVLİLER
DİN GÖREVLİLERİMİZ

sonuçlarından çıkan ihtiyaçlara göre bir çalışma planı hazırlar. Çünkü toplumu sosyal ve kültürel özellikleri bakımından tanımak, görev yapılan bölgeye has örf, adet ve gelenekleri bilmek hizmetteki başarıyı arttıran önemli bir faktördür. Mustafa Hoca, toplumu ve hizmet ettiği cemaati tanıyabilmek için insanlara yakın durur, komşuluk ilişkilerine önem verir, düğün, mevlit, cenaze gibi törenlere katılarak üzüntülü ve sevinçli anlarda insanların yanında olmaya çalışır. Bilgili ve kültürlü insanlarla özel sohbetler yapar. Sivil ve resmi kuruluşların yetkilileriyle ara sıra bir araya gelir. Gençlerle beyin fırtınası yapar, mahalle ve cemaatin ileri gelenleriyle yemekli toplantılar düzenler, yapılanları gözden geçirir ve neler yapılabileceğine dair fikir üretmeye çalışır.

Herkesle çok iyi iletişim içine girerek onları dinî ve millî konularda bilgilendirmek ve cemaat ruhunu oluşturabilmek için bir hayli gayret sarf eder. Müdavimlerin resimlerini ve telefon numaralarını alarak bir pano oluşturur. Birkaç gün cemaate devam edemeyen kişileri telefon ile arar hal ve hatırlarını sorar. Bayanların da düzenli olarak katıldığı cami dersleri ve cami konferansları tertip eder. Cemaat ve gençlerle il içi-il dışı tarihi ve kültürel geziler düzenler. Ev ve esnaf ziyaretlerine önem verir.

"Yaz Kur'an Kursu" çalışmaları hakkında bilgi almak istediğimizde;"Gençleri ihmal edenler geleceklerini imha ederler." diye söze başlıyor hocamız. "Aslında biz yapmamız gerekenleri yapıyoruz. Çocukların seviyesine iniyor, empati kuruyor, eğitimi eğlenceli hale getirmeye çalışıyoruz. Eğitimimize biraz sevgi ve etkinlik katınca ister istemez çocuklarımızın teveccühünü kazanıyor, gönülleri-ne giriyoruz."

"Yaz Kur'an kursu için bir yıl öncesinden planlar yapar projeler üretirim, diyerek sözüne devam ediyor hocamız. Sponsorlarla görüşür işin maddi boyutunu çözme-ye çalışırım. Nelerin yapılabileceğine dair uzmanlardan fikirler alırım. Bu yıl, öğrencilerimden 'kursu devam etmek istiyoruz, tatile gitmek istemiyoruz, ailemizi ikna eder misiniz' talebiyle karşılaşınca çalışmalarımızın ne kadar önemli olduğunu anladım. Şimdiden önümüzdeki senenin planlarına başladık. Tohumun içinde ormanı görmeye çalışıyoruz. İnşallah mahcup olmayız."

Son olarak çalışmaları esnasında ne gibi problemlerle karşılaştığını ve bunları nasıl çözüme kavuşturduğunu sorduğumuzda aşağıdaki cevabı alıyoruz: "Muhatabınız insanlar olunca problemlerle karşılaşmak tabiidir. Kendimizi Peygamber vekili ve O'nu temsil makamında gördüğümüze göre rehberimiz Efendimiz (s.a.v.) olacaktır. Efendimiz'in problemler karşısında tepkisi ne olmuştusa, problemleri nasıl çözmüşse o metotları örnek alıp günümüzde uygulamalıyız. Hizmet insanı problemler karşısında pes etmemeli, çözümler üretmelidir.

Bir tiyatro sanatçısının "Bu seyircilerde iş yok! Çünkü seyretmiyorlar." demeye hakkı var mı? Onların psikologu olmaya çalışıyorum. Herkesin hocası olmaya özen gösteririm. Cemaatimin her birisine eşit mesafedeyim. Onlarla istişare eder, fikirlerine önem veririm. Nazik davranırım. Sohbet ve vaazlarımda akıllara kapı açarım, onları incitmem. Kolaylaştırmak, müjdelemek, nefret ettirmemek temel prensibimdir. Sadece camiye gelenlerle değil, cami dışında da insanlarla diyalogumun güçlü olmasına dikkat ederim. Hal böyle olunca, insanlarla aramızda sağlam ilişkiler kuruluyor." ■

Toplumu sosyal ve kültürel özellikleri bakımından tanımak, görev yapılan bölgeye has örf, adet ve gelenekleri bilmek hizmetteki başarıyı arttıran önemli bir faktördür. mustafa Erdem toplumu ve hizmet ettiği cemaati tanıyabilmek için insanlara yakın durur, komşuluk ilişkilerine önem verir, düğün, mevlit, cenaze gibi törenlere katılarak üzüntülü ve sevinçli anlarda insanların yanında olmaya çalışır. Bilgili ve kültürlü insanlarla özel sohbetler yapar. Sivil ve resmi kuruluşların yetkilileriyle ara sıra bir araya gelir. Gençlerle beyin fırtınası yapar, mahalle ve cemaatin ileri gelenleriyle yemekli toplantılar düzenler, yapılanları gözden geçirir ve neler yapılabileceğine dair fikir üretmeye çalışır.

□ 1977 Karacabey doğumlu olan hocamız, ortaöğrenim ve lisans eğitimini Bursa'da yüksek lisansını ise Marmara Üniversitesi'nde Tasavvuf alanında tamamlar. Tasavvuf ve İslâm Ahlâkı ağırlıklı olmak üzere farklı alanlarda okumalar yapıyor.

Vaizeliği günlük hayatın bir devamı olarak gören hocamız, mutad vaazları dışında, İl Müftülüğü alo fetva hattında görev alıyor, ilçe genelinde halka yönelik konferanslar düzenliyor, özellikle de sosyal hizmetler alanında çalışmalar yapıyor. Ayrıca hafta sonları bir TV'de program yapıyor. Sosyal hayatın her köşesine nüfuz ederek hayatın her sahasında vazife almaya çalışıyor. Allah demesi gereken herkesin yanında yer alarak, sadece mihrapla minber arasında sıkışıp kalmamak gerektiğine inanıyor. Meslek ağırlığının toplumdaki yansıması noktasında ise; "Din adamlarına hürmetin ciddi, esaslı bir hale gelebilmesi için ruhları yoran şeylerin bertaraf edilmesi en önemli husus gibi gözüküyor. Biz görevimizin sadece namaz kıldırmak ve ezan okumaktan ibaret olmadığını gösterdiğimiz vakit mesleğimizin saygınlığı ortaya çıkacaktır. Toplum, sakatlanan ruhları tamir eden din adamını gördüğünde itibarını kendiliğinden ona iade etmektedir." şeklinde düşüncelerini aktarıyor.

Çalışmaların mahiyet ve niteliğine çevrenin doğrudan etki ettiğini söyleyen hocamız işe çevresini tanımakla, cemaat profilini çıkarmakla başlıyor ve o cemaatin kendine mahsus özelliklerini dikkate alan bir üslupla faaliyetlerine devam ediyor. Özellikle sosyal hizmetler alanındaki çalışmaları hakkındaki görüş ve tavsiyelerini almak istediğimizde, din görevlisinin her şeyden önce toplumsal hayatın her tarafına uzanmasının bir gereklilik olduğunu söylüyor. "Din görevlisi yeri gelince bir öğretmen, bir hukukçu, iktisatçı olmalı, yeri gelince bir hastabakıcı, bir mürebbi. Her taraftan yıkı-

ZÜLEYHA ŞEKER

Vaize-Beyoğlu

Din adamlarına hürmetin ciddi, esaslı bir hale gelebilmesi için ruhları yoran şeylerin bertaraf edilmesi en önemli husus gibi gözüküyor.

ile özellikle de kader çerçevesinde problemleri bir noktaya sürüklemiş. Onun için biz orada doğrudan ve hemen bir din bilgisi ve eğitimi vermeye kalkarsak başarılı olmamız mümkün değildir. Bizim çok seven ve sevgiden örülen bir şahsiyet olduğumuzu göstermemiz gerekir. Ben öncelikle bu bakış açısından hareket etmeye çalışıyorum. Yıllar önce bu işe başladığımız zaman, kendilerine ulaşmayı imkânsız gördüğümüz çocuklar, bugün bizi anneleri gibi görüyor, dertlerini paylaşıyor, biz de onlarla hemdert oluyoruz."

Züleyha hanım, insanlar derece derece, sınıf sınıf olduğu için Allah'ın emirlerini telkin etmenin, insanlara iman aşısı yapmanın kolay olmadığını ifade ediyor ve telkin kudretinin şiddette, cehennem tehditlerinde veya cennet vaatlerinde değil de sadece samimiyette, kendi iç dünyasının derinliklerinde arandığında problemlerin çözümünde mesafe kat edilebileceğini vurguluyor. ■

lıp viran olan toplumun ruhunu kurtarmak için nefsinin fakirlerle sefillerin hizmetine adayabilmesi. Buralarda ümitsizliğe kapılmak için her şey var. Yıkılmışı tekrar ayağa kaldırmının sanıldığı kadar kolay olmadığını insan buralarda yakinen görüyor. Biz bu insanların ruhî açıdan doktorları sayılırız. Doktorun hastasına sitem edemeyeceği ise herkesçe bilinen bir gerçektir. Görevimiz sahipsiz gencin ruhuna bizzat anlayabileceği bir dille ümitler doldurabilmektir.

Diğer yandan bu kurumların yapılarıyla buralardaki insanların hassasiyetlerini iyi tanımamız gerekiyor. Bir defa oradaki çocuklarımız ve yetişkinlerimiz hayatlarında çok çeşitli problemlere maruz kalmışlar. En başta aile kavramları mevcut değil. Ortamları konforlu ama sevgi ve sıcaklık yok. Çocuk evlerinde anne-babasız çocuklar huzur evlerinde ise çocuksuz anne-babalar. Bütün bunlar onları din

1967 yılında Kastamonu'da doğan Mustafa Çelik, ilkokulu doğduğu köyde bitirir. 1985 yılında İzmit İmam Hatip Lisesi'nden mezun olur ve 1986'da göreve başlar. Görevle birlikte başladığı hafızlığını 1993 yılında tamamlar. 1998'de katıldığı Haseki Eğitim Merkezi Aşere Takrip Tayyibe Kursu'ndan 2001 yılında mezun olur. Eğitimin peşini bırakmayan hocamız şu anda İlâhiyat Fakültesi ön lisans programına devam etmektedir.

Günlük gazetesini okuduktan sonra kitapları arasına geçen hocamız, dünyadaki gelişmeleri takip eden, gündemin gerisinde kalmayan, çevresindeki bütün insanlarla barışık bir din görevlisi olabilmek için gayret sarf ediyor.

İmam hatip lisesine adımımı attığı andan itibaren hep imam hatip olabilmek hayalini kurar. Sevdiği için bu mesleği seçer. Dünyaya ikinci bir geliş söz konusu olsa yine seve seve bu göreve talip olacağını söyler. Çünkü Peygamber Efendimiz'in icra ettiği bir görevdir.

Kendisini Kur'an aşığı bir Müslüman olarak gördüğümüz hocamız, lise yıllarına dönerek şunları anlatır: "Lise yıllarında hafız bir arkadaşım vardı. Benden Kur'an'ın değişik yerlerinden kendisine sormamı isterdi. Sahife sonlarından, en karışık yerlerden sorardım. Dostum hep sorduğum âyetleri güzelce okurdu. Onun bu durumuna gıpta ederdim. Bir ara lisede okurken hafızlığa başlamayı düşündüm. Nasip olmadı. Hep bu içimde ukde olarak kalmıştı. Fakat 1986'da göreve başladığımın

MUSTAFA ÇELİK

Esenkent Camii İH. - Esenyurt

ilk haftasında hafızlığa da başladım. Elhamdulillah! Rabbim bitirmeyi nasip etti. Diğer taraftan Kur'an'ın orijinal metnini ezberlerken okuduğum, ezberlediğim âyetlerde Rabbimin neler anlattığını merak edip onu da anlamaya çalıştım. Şu anda bana Kur'an'ın herhangi bir yerinden bir âyet mealini okusanız size o âyetin Arapçasını, kaçınıcı cüzde yer aldığını, sûre adını ve sahifesini söyleyebilirim. Rabbim Kur'an'da her şeyi en güzel bir şekilde anlatmış, bize de en doğru şekilde anlayabilmeyi ve yaşayabilmeyi

nasip eylesin."

Mustafa Hoca, Görev yaptığı camilerin hepsinde olduğu gibi halen görevli bulunduğu camide de Kur'an eğitimine ağırlık vermektedir. Hatta ilk Cuma vaazında "Benim görev yaptığım mahalde ben 'Kur'an okumayı öğrenmeyi çok istedim ama öğrenemedim.' deme lüksüne hiç kimse sahip değildir." diye çok açık bir çek verir.

Her ay bir kişiye (komşu site güvenlik görevlileri dahil) Kur'an-ı Kerîmi öğretmeye, imkanlar ölçüsünde çevresindekileri ihmal etmemeye çalışan hocamız, elindeki bütün imkanları seferber ediyor. Cemaati yormadan her sabah ezan okunduktan sonra mutlaka yarım cüz okuyor ve gerekli gördüğü yerlerde açıklamalarda bulunuyor. Öğle namazından önce meal ve ilmiyal dersleri yapıyor. Namaz sûrelerini cemaate sesli olarak topluca okutan hocamız, diğer namaz vakitlerinden önce veya sonra Kur'an'a geçen ya da cüz okuyan kişilerle beraber oluyor.

Mustafa Hoca, Görev yaptığı camilerin hepsinde olduğu gibi halen görevli bulunduğu camide de Kur'an eğitimine ağırlık vermektedir. Hatta ilk Cuma vaazında "Benim görev yaptığım mahalde ben 'Kur'an okumayı öğrenmeyi çok istedim ama öğrenemedim.' deme lüksüne hiç kimse sahip değildir." diye çok açık bir çek verir.

□ 1954 Ordu Fatsa doğumlu olan Harun Baktı, ilköğrenimini köyünde tamamlar. Kur'an kursu eğitimine yine köyünde bir süre devam ettikten sonra Rize'ye gider ve Rize müftülerinden âlim bir zat olan merhum Yusuf Karali hocanın talebesi (Zavendikli) Mustafa Yıldız hocadan Arapça icazet alır. İcazet sonrası vekil olarak göreve başlar. "O dönemde görev için adam aranıyordu." diyen hocamız; zamanla resmî kadroya geçer, askerliğini tamamlar ve eğitime ağırlık verir. Ortaokul, lise ve İlâhiyat ön lisansı dışarıdan tamamlar. Ordu Yeni Cami'de

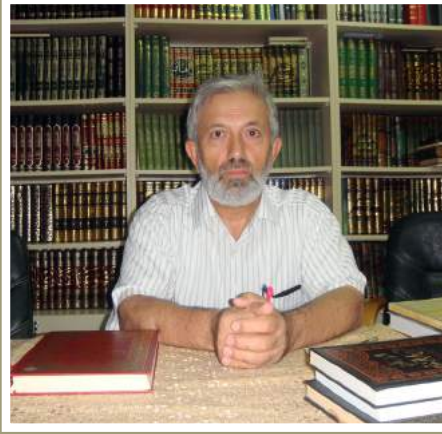
görev yaparken Haseki Eğitim Merkezi'nden haberdar olur ve "Ben de okurum." düşüncesiyle bir dilekçe yazar fakat dilekçenin cevabında İlâhiyat mezunu olmadığı için Haseki'nin Arapça bölümüne kabul edilmediğini öğrenir. Aşere-takrib bölümünde sadece hafızlık şartı aranmaktadır. Harun hoca, ilâhiyat uzun yıllar alacağı düşüncesiyle hafızlık (1980) yapmaya karar verir ve Haseki 3. dönem mezunları arasında yerini alır. Aşere-takrib bölümüne devam ederken bir yandan da Arapça bölümünde öne çıkan öğrencilerle Arapça okur. Mezun olur fakat arkadaş ve hocalarıyla irtibatı kesmez.

O yıllardan beri Halil Günenç hocanın evine gider, kendisi ile Arapça, mantık, tefsir ve fıkha dair onlarca eseri okur; hala da derslere devam etmektedir. Mehmet Savaş hocadan da Hanefî fıkhi konusunda çok istifade eder. Özellikle Esenler'de görev yaparken Cuma günleri Cuma namazından sonra kendisinin ders okuttuğu camiye aksatmadan gitmiş ve bunun haricinde de bire bir ders okumuştur. Harun hoca biri Şâfiî fıkhiında, diğeri Hanefî fıkhiında Türkiye'de otorite şahsiyetlerden olan bu iki âlimden ilim tahsil etmeyi nasip ettiği için daima şükrettiğini ifade ediyor.

Harun hoca, sevdiği için imam-hatipliği seçer. Fakat kendisini geliştirmeyi de ihmal etmez. Göreve baş-

HARUN BAKTI

Şeyh Devâtî Camii İH. - Üsküdar

ladığı ilk günden itibaren hem okur hem okutur. Her kim kendisinden ders istemişse yıllarca yardımcı olmaya çalışır; fakat bir süre sonra öğrettiklerinin ileride kişinin işine de yaraması gerektiği düşüncesiyle sadece İlâhiyat Fakültesi öğrencileriyle ilgilenir. Bu şekilde birkaç gençle başlayan ilim okuma halkaları zamanla genişlemiş ve bugün sayısı otuzu geçmiştir. Ders okuyan talebelerin büyük bir kısmı ilâhiyat fakültesi öğrencisidir. Bunların yanında halen lisansüstü eğitimine devam eden, yurt dışın-

da (Amerika, Suriye, Ürdün, Almanya vb.) eğitim alan, müftülük-vâizlik-imamlık görevi alan, Haseki'de eğitim gören, üniversitelerde asistan olan pek çok öğrencisi bulunmaktadır.

Kitap okutmada şöyle bir sıralama takip ediyor: Emsile, Binâ, Avâmil, en-Nahvu'l-vâdih (1-2) gibi kitapları okuttuktan sonra hemen bütün öğrencilerle fıkıh ve tefsire dair muhtasar kitaplar okunuyor. *Kudûrî* metni ve *Celaleyn* tefsiri gibi. İlk basamağı okuyanlarla ikinci aşamada fıkıhta *İhtiyâr*, *Hidâye*, tefsirde *Beyzâvî*, *Nesefî*, hadiste *Tecrid-i Sarih* okunuyor. Daha ileriki aşamalarda öğrenciye ihtisas yapmak istediği sahada kitaplar okutuyor. Örneğin fıkıhta yüksek lisans, doktora yapanlarla bir usul kitabı, Abdülkerim Zeydan'ın *el-Vecîz*'i yanında Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fıkıhlarının muhtasar metinleri inceleniyor.

Bugün Üsküdar'da Şeyh Devâtî Camii'nde devam etmektedir dersleri. Günün her saatinde burada ders okutan hocamız, haftalık 20-25, aylık 40-45 kişilik bir gruba ders verse de bugüne kadar on kişilik bir halkaya hiç ders vermediğini belirtiyor. Sabah namazından gece 12'lere kadar ders olabiliyor. "Öğrenci ne zaman müsait olursa gelir ben de okuturum" diyor. Biz de bir kişiyle ders okurken bulduk. Kendisinin, Haseki Eğitim

Merkezi'nin bir şubesi gibi çalıştığını söyleyen hocamız, bu yıl hazırlık okuyacak tüm İlahiyat öğrencilerine Arapça'da yardımcı olmak amacıyla mektup yazıp bizzat ellerine vermeyi planlıyor.

Hocalarının kendisine okumayı ve okutmayı sevdirdiğini söylüyor Harun Baktı. Halil Hoca'nın bugün ilerlemiş yaşına rağmen kitap alıyor olmasını heyecanlanarak anlatıyor. Kendisine nasıl bir okuma-okutma sevgisi aşılandığını sohbet aralarındaki cümlelerden yakalamak mümkün. Bir taraftan okumak istediği eser şayet hocasının elinde yoksa bir tane de hocası için alırken diğer taraftan öğrencilere kitapları kendisi veriyor. Kutsal yolculuklar kendisi için ayrı bir öneme sahip. Her gidişinde cilt cilt eserle dönen hocamız özellikle son gidişinde 133 cilt eser getirmiş.

Kendini ilme adanmış hocamız, her ayın ilk Cumartesi günü arkadaşları Abdüsselam Arı, Rahmi Yaran gibi akademisyenler ve doktorasını tamamlamış öğrencileriyle dersliğinde bir araya geliyor. Öğrencileri ile irtibatı koparmamak için zorunlu olmadıkça yıllık izin kullan-

mayan hocamız, haftalık iznini de üç farklı ders programıyla geçiriyor. Bu yoğun çalışmalar sonucunda nasıl dinlendiğini sorduğumuzda ise "Ben okuturken dinleniyorum." diye cevap veriyor.

Görevlinin ilmen, fikren bir konuda yetkin olması cemaat gözündeki saygınlığını artıracığına inanıyor ve meslektaşlarına bir konuda mutlaka uzmanlaşmalarını tavsiye ediyor. Cami içerisinde günde üç vakit beş-on dakikayı geçmemek kaydıyla sohbetler yapıyor. Bu sohbetlerde sabah ve yatsı vaktinde hadis, öğle vaktinde tefsir okuyor. Bugüne kadar *Kütüb-i Sitte*, *Tecrid-i sarîh*, *Mişkât*'ı bitirmiş, birkaç defa meâli tamamlamış. Bunun yanında odası cemaate her zaman açık; sorusu olan sorusunu iletebiliyor, hoca fetva soranlara kaynağından cevabını okuyor.

Hem üzerinde emeği olan hocalarına hem de emek verdiği öğrencileri için dua ediyor. Hasta çocuklarıyla eşinin büyük bir özveriyle ilgilenmesi sayesinde derslerine daha fazla vakit ayırma fırsatı bulan hocamız, özellikle de eşine duacı. ■

□ 1978 Kırşehir doğumlu olan Kamil Büyüker, ilk ve ortaöğrenimini Kırşehir'de tamamlar. Kırşehir Merkez Toklumen Kasabası'nda göreve ilk başladığında tarih 06.01.1997'yi göstermektedir. Gönlünün hep edebiyattan yana olduğunu ifade etse de hemen sorumluyu anlamışçasına devam ediyor: "Ortaokul, lise yıllarında bizim için staj mesabesinde olan mahalle camileri, meslekî tatbikat anlamında gezdiğimiz, görev yaptığımız köy ve kasaba camileri bizi daha o yıllardan bu mesleğin kanatları altına almıştı. Seviyordum bu işi ve hayatım boyunca hep o ilk gençlik yıllarının heyecanını taşımak istemişimdir." Heyecanından bir şey kaybetmediğini görüyoruz. Göreve başladıktan sonra Edirne Meslek Yüksek Okulu Serigrafi Bölümü'nü tamamlayan hocamız, bu gün-

lerde ise kazanmış olduğu Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin heyecanını yaşamaktadır. Diplomadan ibaret eğitimin bir şekilde başlayıp bittiğini belirterek asıl gayenin "illâ edeb, illâ edeb" şeklinde ifadesini bulan hakiki mektepte kemal-i edeble yürüyebilmek olduğunu vurguluyor.

Bir gününün nasıl geçtiğini sorduğumuzda alışılmışın dışında bilgiler alıyoruz. Sabah namazından sonra internetten basın taraması yapıyor. Namaz vakitlerinde camiye gelen talebeleriyle hasbihâl etmeye, Kur'an okumaya gayret ediyor. Namaz aralarında fırsat buldukça Beyoğlu Sahaflar Çarşısı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Sermet Çifter Kütüphanesi ve Taksim Atatürk Kitaplığı'na uğruyor. Görevini ciddiye alan hocamız; mesleği-

KAMİL BÜYÜKER

Behram Çavuş Camii MK. - Şişli

nin kisvesinden, mekanına, makamına kadar sindirmeye, leke getirmemeye ve layık olmaya çalıştığını belirtiyor ve ekliyor: "Çünkü ben sevmezsem, hissetmezsem başkasına nasıl tesir edebilirim ki. Bu yolda tevâzu kanatlarımı en küçüğünden en büyüğüne kadar çerçeve açmaya ve kuşatmaya gayret ediyorum. Rabbim ilmimizi, irfânımızı, ihlâsımızı artırsın."

"Siz yaptığınız mesleğe saygı duyarsanız, o makamın ulviyetini, ağırlığını hissederseniz, bunun topluma yansımalarını daha açık görebilirsiniz" diyen hocamız, Efendimiz (s.a.v.) döneminde camiler nasıl hayatın merkezinde ise şimdilerde de bunun gayreti içinde. Öncelikle görev yaptığı yeri araştırmakla başlıyor işe. Camisi tarihi önem arz ediyor ise araştırmayı asla ertelemiyor, ihmal etmiyor. Camiyi ilim merkezi haline getirmek için mutlaka kütüphane oluşturuyor. Özellikle çocuklar yönünden caminin çekiciliğini artırabilmek için mutlaka bir ilâhi korosu kurup, önemli gün ve gecelerde çocuklara yeteneklerini sergileme fırsatı veriyor. Yaz Kur'an Kursu dolayısıyla yine çocukların İstanbul'un tarihini ve kültürünü yakından tanımaları için geziler tertip ediyor. Öğrencilere her yıl verilen katılım belgelerini bu sene cami avlusunda ailelerin de iştirak ettiği sade bir törenle veriyor.

Yaklaşık 7 yıldır sabah namazlarından önce Kur'an'ı mealıyla birlikte okuma programı yapan hocamız haftanın bir günü *Riyazü's Sâlihîn* dersleri yapıyor. Ayrıca mübarek Ramazan ayı ile ilgili farklı bir çalışmadan bahsediyor. "Ramazan ayında her güne bir ilâhi geleneğini belki de ilk gerçekleştiren camilerden birisi idik. Ramazanın bu unutulmuş geleneğini yani Ramazanı karşılama ilâhileri, uğurlama ilâhilerini hem okuduk hem de bir araya getirip *Gülistan* ismiyle kitaplaştırdık."

İstanbul'da görev yapmayı bir lütuf bir ihsan olarak gören hocamız, İstanbul'la ilgili kendince bir envanter çalışması da yapıyor. İstanbul'a dair her türlü kitap, fotoğraf ve materyali toplamaya gayet ediyor. Bunun yanında eski İstanbul beyefendilerinden ve hanımefendilerinden hayatta olanların izini sürüp onlardan kayıtlar almaya çalışıyor. İstanbul'a dair sempozyum, panel, ilmî toplantılar da hocamızın kaçırmamaya gayret ettiği etkinlikler arasında... Bu anlamda kendisi İstanbul'da yaşayıp böyle büyük bir mirasın farkında olmamayı büyük bir gaflet sayıyor.

Din ve Hayat dergisi yayın kurulundan tanıdığımız Kamil Büyüker'e okuma yazma merakı hakkında soru

yönelttiğimizde bize şunları anlatıyor: "Şükürler olsun ki içinde kitap dolu bir evde büyüdüm. Çocukluğumdan beri yapmayı sevdiğim en zevkli iş, kütüphanedeki kitapları, dergileri kurcalamak. Hepsi birer tarih olan o eserlerin arasında gezinmek benim için en cazip uğraşlardandı. Hasbelkader beş kardeşin arasında bu kitaplarla uğraşmak yazgısı bana düştü. Ne de güzel olmuş diye hamd ediyorum. Kitapların künyelerine olan aşinalığım ta o zamanlardan, adına bibliyoman da diyebilirsiniz bu iş müptelalık derecesine varır. Okul zamanı kendi yazılarımla, kompozisyonlarımla hep önde oldum. Yani daha çok okumadan yazdım. Lise yıllarında, yaşıma henüz 16 iken Ankara'da yayınlanan bir edebiyat dergisinin temsilcisi yaptım. İlk yazılarımla da burada yayınlandı. Ahilik, Çanakale Zaferini Yaşamak, Yahya Kemal, gibi araştırma yazılarının yanı sıra onlarca makale, deneme yazıları o günlerin ürünüdür. O tarihlerde kitaba, dergiye ulaşmak için ilginç yollar seçerdim. Gazetelerin kültür sanat sayfasında gördüğüm her dergiye yazı yazardım. Böylelikle ciddi bir dergi koleksiyonum da oluşmuştur. Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı kitap satış yerleri hep uğrak mekanlarım oldu. Tabii küçücük bir Kırşehir'de kendi yağıyla kavrulan kitapçılar da bize hep ağabeylik yaptılar. Kitabın peşinde bir ömrü devam ettirmek bir meziyet ise ben böyle bir işe talip olurum. Meslek hayatım boyunca Kırşehir'in o köy havasındaki kasabası başta olmak üzere camileri önce kütüphane ile ihya etmeye çalıştım. Kitap üzerine kurulu bir medeniyetin edebiyatını değil, hakikatini ifaya çalıştım. Görev yaptığım yerlerde tarihle bağı var ise o camiyi araştırmadan, tarihçesini çıkarmadan oradan ayrılmadım. Yanıbaşımındaki tarih beni çağırırken ona bigâne kalmadım. Hâlâ Edirne'de Lari Camii'nde, Beşiktaş'ta Ertuğrul Tekke'de hazırladığım tarihçeler yerinde duruyor. Kitaplarla olan dostluğu ve kitaplar üzerinden dost edinmeyi hep önemsemişimdir. Ve en sahici dostlukların kitaplar üzerinden kurulduğuna inanırım. Bu meyanda hayatımda dönüm noktası teşkil eden isim İsmail Kasap Hocamdır. Kitaplar üzerinde başlayan dostluğumuz devam eder ve bu kadar kitaba aşinalığı, kitaba olan müptelalığımı bu hocama borçluyum. Bugün sayısı 5000'ini bulan kütüphane gibi ilim sermayesine sahip olmayı büyük bir kazanç sayıyorum. Yine musiki sahasında önemli kayıtları kaçırmamaya ulaşabildiğim bütün önemli kayıtları arşivime kazandırmaya çalışırım. Önemli dosyalarım için kitabın izini sürmeyi asla ihmal etmem.■

BALKANLAR'DA DİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREVLİLERİ

Muhammed ARUÇİ*

□ Balkan coğrafyasının merkezi olarak Saraybosna'yı düşünürsek, bunun etrafındaki dinî merkezleri oluşturan hâfızlar diyarı Üsküp (Makedonya), Arnavutlar'ın ehemmiyet verdiği Rumeli İskenderiyesi olan İşkodra (Arnavutluk), Avrupa ülkeleriyle sınır boyunda duran Belgrad (Sırbistan) ve Edirne'den Balkanlar'a ilk adım olan Filibe (Plovdiv), Sofya ve Dârü'l-hadîs medresesini barındıran Vidin (Bulgaristan) gibi merkezlerin hatırlanması gerekmektedir.¹

14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı geleneğinin tamamen etkisinde kalan Balkanlar'daki din hizmetleri ve din görevlileri, söz konusu devletin diğer bölgelerine nazaran bir farklılık göstermemektedir. İstanbul ve buradaki dinî otoritenin çizdiği strateji doğrultusunda Rumeli topraklarına ait hem İslâmlaşma hareketinde hem de Müslüman olan bölgelere dinî hizmet sunmakta belirli bir stratejinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu strateji 20. yüzyılın başlangıcına kadar böyle devam etmiştir.²

1882'den günümüze kadar devam eden Reisülulemâ makamı ilk olarak Bosna-Hersek'te başlayıp, 1930-1938 yılları arasında Belgrad'a intikal etmişti. 1938'den itibaren günümüze kadar yine Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'ya iade edildi. 1993'ten günümüze kadar söz konusu makam, yine başlangıçta olduğu gibi, başta Bosna-Hersek Müslümanlarına ait dinî liderlik makamını temsil etmiş, daha sonra bu makama Hırvatistan, Slovenya ve Sancak Müslüman toplulukları da katılmışlardır. Buna rağmen, Hırvatistan, Slovenya ve Sancak Müftülükleri'nin söz konusu Başkanlık'ta temsilcileri bulunmaktadır. Sırbistan, Makedonya, Kosova ve Karadağ bölgelerinde ise Bosna-Hersek Riyaseti'nden bağımsız ve müstakil dinî idareler mevcuttur.

Din hizmetleri: Din hizmetlerine ait faaliyetlerin kontrolünün sağlanması için Yugoslavya Devleti tarafından 1947'de çıkarılan İslâm Dini

Birliğı anayasasının 4. maddesine göre, "İslâm Dini Birliğı, İslâmî hükümlere ve İslâm Dini Birliğı anayasası maddelerine göre çalışır; bütün bu çalışmalar Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti anayasası çerçevesinde olmalıdır." şeklindedir. Ancak dinî eğitim devlet okullarında yapılmadığı için bu görevi bölge müftülüklerinin kendi müesseseleri içinde yapması gerekmektedir.

1980'deki verilere göre Balkan ülkeleri sınırları içerisinde din eğitimi gören öğrencilerin adedi 150.000'i aşmaktadır³. Eğitim programlarında ilkokul seviyesindeki öğrencilere temel dinî bilgiler, Kur'an elifbâsı ve İslâm tarihinden örnekler verilmekte ve bu eğitimin neticesinde gruplar halinde öğrencilerin hatm-i şerif törenleri de hemen her yıl yapılmaktaydı. Aynı öğrenciler arasında seçilen kabiliyetli çocuklar hâfızlığa devam etmektedir. Bu konuda en başarılı bölge Makedonya'nın başşehri Üsküp, Kalkandelen ve Gostivar, Bosna-Hersek'te de Saraybosna, Mostar ve Zenica olarak görülmektedir.

Lise seviyesindeki dinî eğitim önce Saraybosna ve Priştine'de, ondan sonra da Üsküp'te açılan "medrese" ünvanı ile meşhur dinî liselerde yapılmaktadır. Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Medresesi Priştine'de Alâuddin Medresesi ve Üsküp'te İsa Bey Medresesi dört yıllık eğitim yapan okullardır. İslâmî ilimler arasında fıkıh, akaid, İslâm tarihi, tefsir, hadis, vaaz, imamet, hüsn-i hat ve benzeri dersler yer almaktadır. 1990'dan itibaren Priştine'de ve 1997'den itibaren Üsküp'te Arnavutça öğretim yapan birer ilâhiyat Fakültesi faaliyet göstermektedir.

Din Hizmetleri Yönetim Sistemi

Özellikle Yugoslavya'daki din hizmetleri yönetimi camiden başlayarak federal yapının en üst seviyesi olan başkanlığa veya riyasete kadar ulaşmaktadır. Bu kurumun hiyerarşik yapısı şu şekildedir: 1. Mütevellî Heyeti: Diyanet camiası hiyerarşisinde tabanı oluşturan nüve "cemaat"tır. Cemaati her camide seçilen bir mütevellî heyeti idare eder ve cami imamı da bu kuruluşun bir üyesi olarak görev yapar. 2. İslâm Birliğı Heyeti: Mütevellî heyetinin üstünde kuruluşu belediyeler düzeyinde oluşturulup birkaç mütevellî heyetinden meydana gelmektedir. Son dönemde bu kuruluş "Müftülük" olarak değiştirilmiştir. 3. İslâm Birliğı Başkanlığı: Bu müessese birkaç tane İslâm Birliğı Heyeti'nden veya müftülüğten meydana geliyor. Yugoslavya cumhuriyetleri arasında her cumhuriyet müs-

takil bir Diyanet İşleri Başkanlığı görevini üstleniyordu. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra söz konusu kuruluşlarda Başkanlık yerine bir kısmında "Meşihat", bir kısmında da "Riyaset" kelimesiyle değiştirilmiştir. Bulgaristan'da ise Başmüftülük olarak tanınmaktadır. 4. İslâm Birliğı Meclisi: İslâm Birliğı Başkanlığı adlı kuruluşların bulunduğu cumhuriyetlerde İslâm Birliğı Meclisi adında parlamenter tipte birer dinî meclis bulunmaktadır. Bunun benzeri Bulgaristan Başmüftülüğü'nde de görülmektedir. Son dönemlerde bu kuruluş "Meclisü's-şûrâ" adı ile değiştirilmiştir. 5. Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı: Federal tipte olan bu başkanlık makamında Reîsülulema mevcuttu ve kendisine verilen yetkilerle tüm Yugoslavya Diyanet camiasını denetlemekteydi. Yugoslavya'nın dağılmasıyla söz konusu kuruluşun yetkileri bağımsızlığını ilân eden cumhuriyetlerdeki "meşihat" veya "riyaset" adındaki başkanlıklara devredildi. Bulgaristan'da ise bunun karşılığı Bulgaristan Başmüftülüğü makamıdır. 6. Yugoslavya Diyanet İşleri Meclisi: Tüm cumhuriyetlerdeki meclislerden delege seçilip söz konusu federal tipteki parlamenter meclis oluşmaktaydı. Meclisteki delegelerin temsilcilik görevi de fahrî bir görev olup bunlar olağanüstü durumlar dışında yılda bir defa toplanmaktadır. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ve Bosna-Hersek savaşıdan sonra bu kuruluş tamamen ortadan kalkmış,

Gönüllü yardımlar, muhtelif fonlar, hibe ve vasiyet tarzındaki nakit veya gayri menkuller, din görevlilerinin sunduğu hizmet için müftülükler tarafından alınan dinî vergiler, devlet tarafından yılda bir defa olmak üzere verilen mali yardım ve İslâm Dünyası tarafından yapılan mali destekler Balkanlar'daki müftülüklerin ayakta durmasını sağlamıştır.

yetkileri yeni kurulan devletlerdeki meclislere devredilmiştir. 7. Reîsülulemâ: Osmanlı uygulamasında Reîsülulemâ ünvanı fahrî bir ünvanı. Reîsülulemâ ünvanının İstanbul Müftüsü'nden tedricî olarak Rumeli Kazaskeri'ne geçtiği, Bosna'daki Reîsülulemâ ünvanının da Şeyhülislâm rütbesinden daha düşük bir rütbe olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Reîsülulemâ tabirinin alternatifi, Balkanlar'daki diğer ülkelerde bulunan Müslüman cemaatler için Başmüftü rütbesi olmuştur.

Balkanlar'daki İslâmî Müesseseler ve Dinî Kadro

Cami: Yugoslavya sınırları içerisindeki cami adedi 1985, mescid 715, Kur'an kursu 475, medrese 4 olarak zikre-

dilmektedir. Tekke ve türbe sayısı hakkında ise sayısal bilgi mevcut değildir. Camilerin büyük bir kısmı Osmanlı dönemine ait tarihî eserlerdir. 1945-1991 yılları arasında muhtelif cemaatler tarafından yapılan yeni camiler de mevcuttur, ancak sayıları hakkında kesin bir rakam verilememektedir. Camilerdeki imam, müezzin ve hatiplerin görevlerine, muallimlik görevi de özellikle eklenmiştir.

DiniKadro: 1945-1975 yılları arasında Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'ne 1000'i aşkın öğrenci kayıt yapmıştır. Bunlardan 500'ü Türkiye'deki İmam-Hatip lisesi seviyesinde diploma almıştır. 1975'ten sonra hem Bosna-Hersek'te hem de Kosova ve Makedonya'da yeni açılan medreselerin yetiştirdiği öğrenci sayısı bu rakamın iki ya da üç katını aşmıştır. Buradan mezun olanlar muhtelif camilerde imamlık görevinden başka, hatiplik, muallimlik, müftülük, vb. görevlere atanmaktadır. Bunların bir kısmı akademik çalışmalarına devam etmek için muhtelif Arap ülkelerindeki ilahiyat fakültelerinden de mezun oldular. Kosova ve Makedonya'daki dinî kadro da aynı şekilde yetiştirilmiştir. Söz konusu elemanların (imam ve müezzinler de dahil) maaşı, sigortası ve dinî müesseselerin diğer giderleri bölge müftülükleri tarafından karşılanmaktadır. Hatta, 1950'de oluşan "İlmiye" adındaki kuruluş, Yugoslavya İslâm Birliği içerisindeki dinî kadronun bir nevi sendikası olarak bugüne kadar yaşamıştır.

Finansman: II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Müslüman topluluklar çok büyük zorluklarla karşılaşmış ve özellikle

Yugoslavya Devleti tarafından İslâm Birliği'ne ait vakıfların alınmasından sonra dinî hayat finansman açısından çökmüştür. Ancak İslâm Birliği yetkilileri tarafından zekât, fitre, hac organizasyonu, kurban, kurban derileri gibi finansman kaynaklarının müftülükler vasıtasıyla bir merkezde toplanması sağlanmıştır. Her cami cemaati için yıllık üyelik ödemeleri de tespit edilmiştir. Gönüllü yardımlar, muhtelif fonlar, hibe ve vasiyet tarzındaki nakit veya gayri menkuller, din görevlilerinin sunduğu hizmet için müftülükler tarafından alınan dinî vergiler, devlet tarafından yılda bir defa olmak üzere verilen malî yardım ve İslâm Dünyası tarafından yapılan malî destekler Balkanlar'daki müftülüklerin ayakta kalmasını sağlamıştır.

İslâmî Neşriyat: Balkanlar'daki Müslüman topluluklar Avrupa'nın bir parçası olarak hem kendilerini tanıtmak, hem de bu zor şartlar altında yeni nesillere dinî bilgiler sunmak için din, kültür, sanat, bilim ve bütün ilmî sahalarda telif ve çeviri şeklinde ürünler ortaya koymuştur. Bosna-Hersek'te Boşnakça, Kosova ve Makedonya'da Türkçe ve Arnavutça olarak yayımlanan dinî neşriyat İslâm Birliği'nin denetiminde ve kanunlar çerçevesinde yapılmaktadır. Neşriyatın büyük bir bölümü gazete ve dergi olup, diğer bölümü de İslâmî literatürle ilgili kitaplardır. ■

D İ P N O T L A R

1. N. Clayer-E. Germain, *Islam in Inter-War Europe*, s. 356
2. *İlmiye Salnamesi*, s. 597
3. bk. Ahmed Smajlović, "Muslims in Yugoslavia", *Journal (of the Institute of Muslim Minority*

AFRİKA'DA DİN HİZMETİ

Doç.Dr. Ahmet Kavas*

İSLAM DÜNYASININ BİRÇOK BÖLGESİNE GÖRE AFRİKA ÜLKELERİNDE DİNİ HİZMETLERDE MÜSPET ANLAMDA BÜYÜK DEĞİŞİMLER 1990'LI YILLARDA YAŞANDI. ÖZELLİKLE MISIR, CEZAYİR VE FAS GİBİ ÜLKELERDE DİN HİZMETLERİ ALANINDA MÜESSESELEŞME İÇİN YENİ GİRİŞİMLER BAŞLATILDI.

□ Sömürgecilik yüzünden geçmiş değerlerinden epeyce uzaklaştırılan Afrika'daki Müslüman toplumların en önemli sıkıntılarının birisi din hizmetlerinin gereği gibi yerine getirilememesidir. Müslümanların dinî hayatları üzerinde kurulan baskı giderek sömürgeleştirilen her bölgede acımasız bir şekilde devam ettirilmiş, Afrikalı Müslümanların yeni camiler inşa etmeleri mümkün olmadığı gibi eskilerini ayakta tutmalarına da müsaade edilmemiştir. Kuzey Afrika'da, özellikle Cezayir, Tunus, Mali, Senegal ve Libya'da başkent merkezlerine inşa edilen katedrallerin gölgesinde kalan camiler bakımsızlığa terk edilmiştir. Din adına hareket eden herkes gözetim altına alınarak sömürge idarelerine karşı en ufak davranışları ölüm, sürgün ve hapis cezaları dahil en ağır şekilde karşılık bulmuştur. Afrika kıtasının pek çok yöresinde en az on iki asırlık bir maziye sahip İslâmî geleneğin devamında öncü kimseler olan eski âlimler, imamlar ve kadıların nesli hızlı bir şekilde sona erdirilirken 1900'lü yıllara gelinceye dek Fas'tan Somali'ye, Mısır'dan Nijerya'ya kadar kıtanın her tarafında İbn Battuta, İbn Haldun, Ahmed Baba, Seyyid Muhtar el-Kuntî, el-Hac Ömer, Osman b. Fûdî ve Muhammed b. Ali es-Senûsî gibi binlerce âlim, devlet adamı ve mutasavvıf yetiştiren Afrika kıtasında artık onların seviyesinde bir nesil yetiştirilememiştir. On-

ları aratmadılar, hatta daha ağırını uyguladılar. 1990'lı yıllara kadar daha ziyade sosyalist idarelerde yaşamaya mahkum edilen Müslümanların din hizmetlerinde fazla bir gelişme olmadı.

1990'lı yıllardan itibaren özellikle Mısır, Cezayir ve Fas gibi ülkelerde din hizmetleri alanında müesseseseleşme için yeni girişimler başlatıldı. Sömürgecilik döneminde kendi haline terk edilen cami görevlerinin toplumların iç huzurun sağlanmasındaki önemi fark edildi. Bazı ülkelerde yaşanan ve resmî makamların İslâmî konulardaki duyarsızlığı bahane edilerek şekillendirilen iç karışıklıkların temelinde, din hizmetlerinin devlet görevleri dışında yürütülmesinin olduğu anlaşıldı. Buna göre Mısır başta olmak üzere Cezayir, Fas, Tunus gibi ülkelerde ilk hamlede merkezî camilerdeki resmî din görevlilerinin sayısı artırıldı ve camilerin tamamına yakınında devletin tayin ettiği maaşlı imamlara görev verildi.

Batı Afrika ülkelerinde bağımsızlık sonrasında gayri resmî kurulan İslâm dernekleri (Associations islamiques/Islamic Associations) 1990'lı yıllarda farklı Müslüman topluluk önderlerinin büyük müzakereleri sonucu birer üst teşkilâta kavuşturuldular. Bu ülkelerin her birinde Yüksek İslâm Konseyi (Haut conseil islamique/High Council Islamique) adlı kuruluşlar mevcuttur. Her birinin

başındaki yönetici o ülke hükümetinin nezdinde Müslümanların meseleleriyle ilgili en üst seviyeli muhatap kabul edilmektedir. Sahra-altı Afrika bölgesinde nüfuslarının %50'den fazlası Müslüman olan ülkelerde İslâmî müesseselerin sayıları giderek arttı.

Afrika'da yarım milyarı aşan nüfuslarıyla Müslüman toplumların din hizmetleri genelde bir geçim kaynağı olmaktan ziyade gönül işi olup Türkiye'deki yapıya giderek benzemekte olan Mısır ve beş Mağrip ülkesi hariç 46 ülkede cami görevlisi imamlar dahil diğer görevliler hayatlarını yaptıkları başka işlerle devam ettirmektedirler.

ların yerine, sömürge idarelerine sadık kalmak kaydıyla görev olarak sınırlı sayıda ibadete açık tutulan camide imamlık, mahkemelerde mütercimlik yapacak gençleri yetiştirmek için Cezayir, Moritanya, Senegal, Mali, Gine, Nijerya ve daha birçok ülkede medreseler açılmıştır. Ancak istenen verimin alınamadığı bu eğitim kurumlarında ders veren öğretmenler arasında yeni nesil şarkiyatçılar yetişmiştir. Müslüman toplumlar ise koruyabildikleri değerleriyle manevî önderlerinin yanında gizliden gizliye hareket edip bağımsızlık yolunda büyük mesafe aldılar. Ne var ki birçok Afrika ülkesinde yeni sömürgecilik adı verilen ve görünüşte kendi içlerinden çıkan devlet yöneticileri sömürgecilik dönemindeki baskıcı uygulama-

Müslüman Afrika ülkelerinin giderek olgunlaşan idari yapılarına bağlı olarak din alanındaki teşkilâtlanmaları da önemli mesafe kaydetmektedir. Kuzey Afrika ülkelerindeki İslâm İşleri ve Vakıflar'dan sorumlu bakanlıkların herhangi bir konuda karar alıp uygulamaları artık oldukça kolaydır. Batı Afrika ülkelerindeki Yüksek İslâm Konseyleri ise farklı cemaatlerin temsilcilerinden oluştuğu için büyük tartışmalar sonucu aldıkları kararları hükümetlerine takdim etmekle yetinmektedirler. Bunlar da her ne kadar Kuzey ve Doğu Afrika'dakiler kadar etkili olamasalar bile Orta ve Güney Afrika'dakilere göre daha etkin konumdadırlar.

1980'li yıllardan itibaren Suudi Arabistan, Libya,

Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Sudan ve İran gibi ülkeler Afrika Müslüman toplumlarıyla yakından ilgilenmektedirler. Suudi Arabistan daha ziyade Rabıta (World Islamic League) teşkilatı vasıtasıyla Afrika Müslüman toplumlarına yardım eli uzatırken, Libya Uluslararası Çağrı Teşkilatı (The World Islamic Call), Kuveyt Afrika Müslüman Ajansı (African Muslim Agency-AMA) ve İran ise Afrika ülkeleri başkentlerine kurduğu kültür merkezleriyle yoğun bir faaliyet içindedir. Sahra-altı bölgesindeki toplumlarla ilgili başta eğitim olmak üzere, sağlık ve kültür alanlarında ciddi destek sağlamaktadırlar. Ayrıca İslâm Konferansı Teşkilatı Nijer'in Say şehrinde ve Uganda'nın Mbale şehrinde açtığı iki üniversite ile bölge ülkelerinden gelen gençlere yüksek eğitim imkânı sağlamaktadır. Yine Sudan'da ve Libya'da özellikle Afrikalı Müslüman gençlere yüksek eğitim imkânı sağlayan birer İslâm Üniversitesi bulunmaktadır.

Genel anlamda Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir ile Fas ve Moritanya'da düzenli bir din hizmetlerinden bahsetmek mümkündür. Mısır'da sayıları yüz yirmi beş bini bulan camilerden yaklaşık yetmiş beş bininde devlet tarafından kontrole tâbi tutulan imamlar görev yapmaktadır. Fas'ta bulunan yaklaşık kırk bin camide farklı konumlarda maaşlı din görevlisi bulunmaktadır. Buna Cezayir ve Tunus dahildir. Afrika'nın Orta ve Güney bölgelerinde yer alan ülkelerde camilerin tamamen müstakil olup görevlilerinin geçimleri kendi özel imkânları veya cami dernek-

lerinin yardımlarıyla temin edilmektedir. Bu ülkelerden Doğu Afrika'da yer alan Kenya, Uganda ve Tanzanya ile Fransız ve Belçika sömürgelerinden Ruanda, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi ülkelerde Mısır'daki Ezher'de okuyan gençler dinî hizmetlerde oldukça etkindir. Her birinin başkentinde "Büyük Müftü" denilen ve devlet başkanları ile hükümetler nezdinde Müslüman toplumu temsil eden bir makam mevcuttur. Her geçen gün din hizmetlerine olan ihtiyaç daha da artmakta olup bu konuda Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkeler yerli halk arasından ehil kimselere maaş vererek imamlık yaptırmaktadırlar.

Bu hizmetleri yürütenler Kur'ân Okulları denilen kurumlardan yetişmektedir. Bunlara Tunus ve Mısır'da "Küttâb"; Fas'ta "Mesid"; Çad'da "Massik"; Nijerya'da "Makaranta Allo"; Senegal'de "Daara" ve Moritanya'da "Mahdara"; Libya'da "Zaviye"; Somali'de "Dox" gibi isimler verilmekte olup daha ziyade geleneksel usulle eğitim yapılmaktadır. Bunun yanında kıtanın her tarafında modern eğitim usullerine göre eğitim veren ve bulunduğu ülkenin milli eğitim bakanlıklarına bağlı özel okul konumundaki medreselerden mezun olanlar din hizmetlerinde görev almaktadırlar. Bunlardan mezun olanlar başta Suudi Arabistan olmak üzere, kıta dışında Yemen, İran ve Malezya gibi ülkelere Afrika kıtasında ise daha ziyade Mısır, Libya, Sudan ve Fas'a giderek yüksek din eğitimlerini tamamlamaktadırlar. Fakat kendi ülkeleri dışında aldıkları

Mısır'da ülkenin bütün camileri, Kur'an eğitimi veren kursları ve hayır kurumları devlet tarafından kontrol edilmektedir. İmamların maaşları devlet tarafından ödenmektedir.

eğitimlerle yine de din hizmetlerini karşılayacak sayıda görevli yetiştirmektedir. Son yıllarda Mali, Nijerya, Fildişi Sahili, Ruanda gibi pek çok ülkede açılan İslâm Enstitülerinde yeni nesil imamlar eğitilmektedir. Bu anlamda Cezayir'deki Dâru'l-İmâm isimli kurum imamlara yüksek eğitim vermektedir. Zaten Mısır'da Ezher, Tunus'ta Zeytûne ve Fas'ta Karaviyyîn gibi köklü eğitim kurumları yanında Cezayir'deki Emir Abdülkadir Üniversitesi gibi

tarafından kontrol edilmektedir. İmamların maaşları devlet tarafından ödenmektedir. Ülke genelindeki yüz yirmi beş bin civarındaki ibadethaneyi genelde camiler ve sadece namaz için tahsis edilen zaviye adı verilen mekânlar oluşturmaktadır. 2005 yılı için bakanlığa bağlı camiler için altmış milyon dolar bütçeden pay ayrılmıştı. Bunların yetmiş dört bin beşyüz kadarı hükümetin kontrolünde iken on sekiz bin kadarı da özel şahısların him-

metiyle ibadete açık tutulmaktadır. 20. yüzyılın başında Ezher başta olmak üzere ülkede toplam beş önemli Kur'an ve din eğitimi veren müesse- se mevcutken 21. yüzyıla girildiğinde yedi bin Kur'an kursu ve dinî eğitim veren okulda halen bir buçuk milyon

çocuk İslamî eğitim almaktadır. Ülke genelinde dinî konularda sorulan sorulara her yıl yaklaşık yüz bin fetva verilmekte olup şu ana kadar son yılda verilen bir milyon fetvayı kapsayan bir arşiv oluşturulmuştur.

İkinci sıradaki Fas'ta kırk iki bin cami görevlisi devletten ücret almaktadır. Fas'ta imamların bilgi ve bece-

Afrika ülkelerinden Cezayir'de toplam 22.000 imam ve bir miktar da eğitimci ve araştırmacı din görevlisi vazife yapmaktadır. Bunlara verilecek maaşları yapılacak yeni düzenlemelerle iki katına yükseltme hesapları yapılmaktadır.

yeni açılan yüksek eğitim müesseseleri mevcut olup bunlar din hizmetlerine büyük katkı temin etmektedir.

Mısır'da yüz yirmi beş bin camiden yetmiş beş bin kadarında görev yapanlara çok düşük miktarlarda da olsa maaş verilmesi önemlidir. Ülkenin bütün camileri, Kur'an eğitimi veren kursları ve hayır kurumları devlet

rilerini artırmak için kurslar düzenlemekte olup 2009 yılında bin beş yüz otuz ilahiyatçı denetiminde verilecek özel program için on üç milyon euro kaynak ayrılmıştır. İmamlar genel anlamda hizmet içi eğitim kurslarında mezhep bilgisi, imamlık görevi ve Fas'ta camilerin toplum hayatındaki etkinliği konularında bilgilendirilmektedir. Bu girişim bizzat Fas Kralı Altıncı Muhammed'in ülkesindeki dinî görevlilerin maddî ve sosyal konumlarının iyileştirilmesi için yaptığı çağrı üzerine gerçekleştirilmiştir. Hatta 2009 yılı bütçesine imamların maaşlarının iyileştirilmesi için yirmi iki milyon euro ilave edildi. Görev yaptığı camide sadece imamlık yapanın maaşı bin yüz dirhem, yani doksan sekiz euro iken müezzinlik ve vaizliği de birlikte yürüten imamın maaşı iki bin dirhem, yani yüz yetmiş sekiz euro seviyesindedir. Ayrıca imamlar lojman ve sağlık hizmetlerinden de istifade etmektedirler. Her geçen yıl din hizmetlerine bütçeden ayrılan miktar katlanarak artmaktadır: bu rakam 2009 yılında dört yüz doksan milyon dirheme yükselmiştir. Üçüncü sırada din hizmetlerini ücret karşılığında yaptıran ülkelerden Cezayir'i görüyoruz ve bu ülkede de 2009 yılı itibarıyla on beş binin üzerinde maaşlı din hizmetlisi mevcuttur. Cezayir'de toplam yirmi iki bin imam ve bir miktar da eğitimci ve araştırmacı din görevlisi vazife yapmaktadır. Halen ülkedeki dinî hizmetlerde on ayrı görevli sınıfı var ve bunlar yukarıdan aşağıya doğru imam-müftü, tayin yoluyla görevli imam, müstakil görev yapan imam, dinî danışman, vakıf yöneticisi, Kur'an okuyan imam, eğitici imam ve cami işlerinden sorumlu imam şeklinde sıralanabilir. Bunun yanında 2005 yılı Temmuz ayından itibaren Cezayir Emniyet Genel Müdürlüğü her cami

için iki istihbarat elemanı görevlendirdi.

Tunus camiler ve görevlileri üzerinde denetimi en sıkı olan ülkedir. Din hizmetleri görevlilerine maaş veren bir diğer ülke olan Tunus'da ibadet saati, özel dinî günler, evlilik ve benzeri merasimler dışında camiler kapatılmaktadır. İmamların hükümetin sosyal ve ekonomik programlarını halka vaaz etmeleri istenmektedir.

Batı Afrika ülkelerinden Nijerya'da, Senegal'de, Gambia'da ve Nijer'de imamların büyük çoğunluğu babadan oğla bu mesleği sürdüren kimselerdir. Din görevlileri, imamlar, müezzinler, cuma ve özel günlerde vaaz verenler ve ibadethanelerin temizliğinden sorumlu kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca bu kimseler arasından seçilenler bulundukları ülkenin Yüksek İslâm Konseyinde başkanlık, başkan yardımcılığı, mütevelli üyeliği ve sekreterlik gibi görevler üstlenmektedir.

Neticede kıtanın tamamında bugün elli üç bağımsız ülke bulunmakta ve nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan ülkelerin bir kısmında dinî faaliyetlerin idaresi özel bakanlıklar vasıtasıyla yürütülmektedir. Genelde Din İşleri veya İslam İşleri ile Vakıflar aynı bakanlığın sorumluluğunda olup bu anlamda Mısır, Tunus, Cezayir, Fas, Moritanya, Sudan, Gine, Cibuti ve Komor Adaları hükümetlerinde birer koltuk bu bakanlığa tahsis edilmiştir.

Tunus'ta Zeytûne ve Fas'ta Karaviyyîn gibi köklü eğitim kurumları yanında Cezayir'deki Emir Abdülkadir Üniversitesi gibi yeni açılan yüksek eğitim müesseseleri mevcut olup bunlar din hizmetlerine büyük katkı sağlamaktadır.

Afrika'da yarım milyarı aşan nüfuslarıyla Müslüman toplumların din hizmetleri genelde bir geçim kaynağı olmaktan ziyade gönül işi olup Türkiye'deki yapıya giderek benzemekte olan Mısır ve beş Mağrip ülkesi hariç kırk altı ülkede cami görevlisi imamlar dahil diğer görevliler hayatlarını yaptıkları başka işlerle devam ettirmektedirler. ■

Hareket Gazetesinin 31.12.1962 günkü sayısında Profesör Reşat Kaynar imzası ile çıkan "İslâmiyette din adamı var mıdır?" başlıklı yazıda:

"İslâmiyette din adamı konusu üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Bu konuda tarihî vesikaların ışığı bize yol gösterebilir" denildikten ve Milletvekili Şefik İnan'ın, Meclis Komisyonlarında "İslâmiyette din adamı yoktur" dediği; İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın da din adamlarının lüzumuna ve doğru yolda olduklarına dair bir beyanatta bulunduğu alaylı bir tarzda bildirildikten sonra, din, tarih ve hukuk bilgini Cevdet Paşa'nın yazdığı iki yazının özeti verilerek ve "Rahmetli Cevdet Paşa da İslâmiyette din adamı yoktur demektedir" denilerek Şefik İnan'ın isabetli konuştığı isbata çalışılıyor.

Cevdet Paşa merhumun bu husustaki "Marûzât"ı, Türk Tarih Encümeni Mecmuasının 1 Kanunusani 1341 tarihli ve 7/84 sayılı nüshasında (s. 69-72) yayınlanmıştır.

Paşa'nın, Müslüman olmak isteyen Alman bilginine 1876 yılında yazdığı mektup da herhalde sözü geçen ve 1281 hicri yılında kaleme alınmış olan bu maruzat'dan iktibas edilmiş olmalıdır.

Paşa, bu sözleriyle, İslâmiyette din adamı bulunmadığını ve bulunmasına lüzum olmadığını değil, İslâmiyetteki din adamlarının, hususiyile imam ve müezzinlerin "bire cihet ve hizmet sahibi" olup "sair efrâd-ı nasdan farklı bir sıfat-ı ruhaniyeleri" bulunmadığını, binaenaleyh kendilerinin, Hristiyanlıktaki ruhban gibi halk üzerinde ruhanî bir yetki ve baskıya mâlik bulunmadıklarını belirtmek istemiştir.

Profesör Reşat Kaynar, Cevdet Paşa'nın -nedense maksadını anlamamış görünüyor ve sözlerinin özetini verirken de terim ve terkiplerde hataya düşüp yanlış hükümler veriyor. Mesela Cevdet Paşa'nın: "Gördüğünüz sarıklılar, Clergé değildir. Zira anlarda bir sıfat-ı resmiye-i ruhaniye yoktur" sözünü "gördüğünüz sarıklıların resmî ve ruhanî sıfatları yoktur". "Bizdeki sarıklılar, rahip değildir. Bunların ne ruhanî, ne de resmî bir sıfatları yoktur" diye özetliyor ve Paşa'nın bununla, İslâmiyetteki din adamlarının resmî bir sıfatları dahi bulunmadığını anlatmak istediğini sanıyor. Halbuki Paşa'nın aynı Maruzat'ında "...İmam ve müezzin gibi sarıklılar, hep birer cihet ve hizmet sahibi adamlardır", "Cuma ve Bayram namazlarını kıldırarak ve hutbe okuyacak imamlar ki, anlara hatip denilir. Anların taraf-ı Padişâhîden (bugünkü duruma göre hükümetten) mezun olmaları şart-

tır. Bu da bir nevi vekâlettir ve bu vekâletler de birer memuriyet demektir." diyerek imamlık, hatiplik, müezzinlik cihet ve hizmetlerinin resmî mahiyeti haiz bulunduğunu açıkça ifade ettiği görülmektedir. Paşa'nın kullandığı "cihet", "hizmet" terimlerini de alelâde işçilik sözüyle özetlemek doğru değildir. Bunlar, herşeyden evvel, usulüne göre yapılan bir tayini ve görevlendirmeyi ifade ederler.

Bu münasebetle Paşa'nın iki sözü üzerinde biraz durmayı lüzumlu görüyoruz:

Birisi: "İmamet hizmetini ifa için bir camiye bir imam tayin olunmak adet olmuş ise de bu adet zarurât-ı diniyyeden olmayıp imam efendi bulunmaz ise cemaatten birisi imam olur, namaz kılınır" sözüdür ki, bundan, imamlığın, dinî bir esasa dayanmadığı ve bid'at bir âdet olduğu sanılabilir. Habuki aşağıda delilleri ile izah edileceği üzere imamlık, Peygamberimiz'in kavli ve fiilî sünnetine dayanan dinî bir hizmettir, dinî bir tesistir.

Paşa'nın öteki sözü de: "Filhakika İslâm'da Clergé yoktur ve la rahbâniyete fi'l-İslâm deyu bir hadis-i şerif vardır" sözüdür, ki zikredilen hadis, bütün günlerini oruçla, gecelerini namazla geçirmek isteyen Osman b. Maz'un'a hitaben söylenmiş ve: "Ey Osman, bize ruhbaniyet farz kılınmadı. Kendine beni örnek edinmen yetmiyor mu? Allah'a yemin ederim ki, içinizde Allah'dan en çok korkan ve O'nun yasaklarına en çok riayetkâr olan benim" buyrulmuş olup

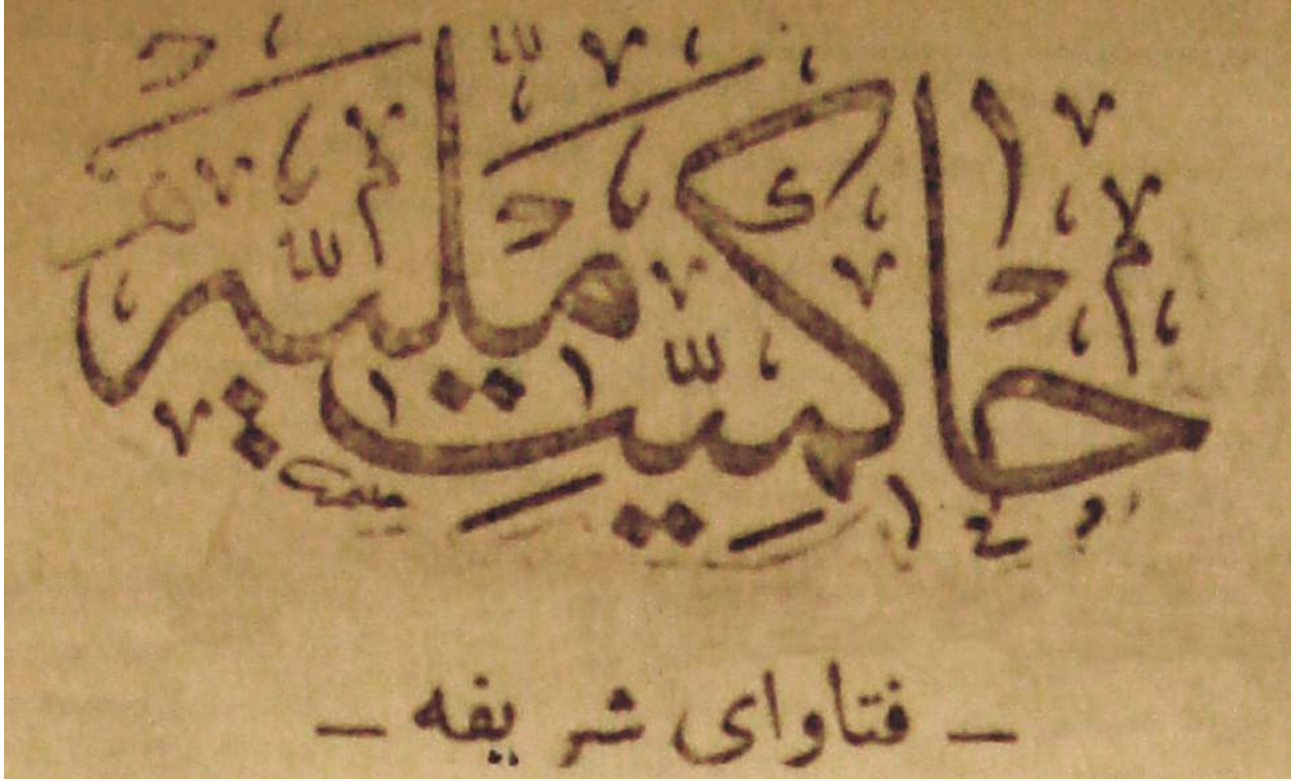
İslâmiyette din adamlarının lüzumu ve yeri olduğunu "büyük din bilgini Cevdet Paşa, 12 ciltlik tarihin ve Peygamberimiz'in hayatını en güzel bir tarzda açıklayan eserin sahibi rahmetli Cevdet Paşa" elbette herkesten iyi bilir ve "İslâmiyette din adamı yoktur" demez.

bununla, dünyadan el etek çekilmesi yasak edilmiştir. Bu hadisin, ruhbanlığın rûhânî tahakküm ve tasallutu mevzuunda dile getirilmesi pek de yerinde düşmemiştir.

Firûzâbâdî'nin *Kamus*'una göre: Rahip, eski Nasrânîlerin papazlarına denir. İnsanlardan uzaklaşarak bir köşeye çekilip kendilerini bütün bütün dinî âyin ve ibadete verdikleri, nefislerini terbiye ve tehzib ile meşgul oldukları, dâimî bir korku içinde bulundukları için bu adı almışlardır.

Zikredilen hadis, bu eski Nasrânî papazlarının erkekliklerini yok etmek, riyâzât ve nefislerine eza için boğazlarına zincir geçirmek, üzerlerine hayvan postu giyinmek, hiç et yememek, bozmadan ardarda oruç tutmak, dünyadan el etek çekip kendi hallerinde yaşamak gibi gidişatlarına İslâmiyette yer verilmediğine işaret sayılmaktadır.

Böylece, "dinde aşırı derecede zühd ve takva yolunu

tutmak" mânâsına gelen ruhbanlık, Allah'ın Hristiyanlara emrettiği bir şey değildi. Bunu, ilk Hristiyanlar Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için kendiliklerinden yapmışlardı. Fakat buna tamamıyla riayet etmediler. Riayet edenler mükafatını gördüler, birçokları da dinden çıktılar.

Ruhbandan çoğunun takva yolunu bırakıp halkın malını haksız yere yedikleri, para biriktirmekle uğraştıkları, halkı yanlış yollara sürükledikleri de Kur'an-ı Kerim'de haber verilmektedir ki, bu rahiplerin dünyadan el etek çekme vasfını kaybedip, dünyaya dört elle sarıldıkları ve halk üzerinde ruhanî saltanatlarını kurmağa başladıkları zamana işaretler.

Filvaki rahipler, halkın itikat ve amelleri üzerinde tahakküme yetkilidirler. Cevdet Paşa'nın da dediği gibi, Hristiyanlıkta çocuk vaftiz edilerek Hristiyan olur, aforoz edilerek de Hristiyanlıktan çıkarılır. Çünkü ruhanî reis neye karar verirse, Allah'ın öyle karar vereceğine; gök anahtarlarının, onların elinde bulunduğu; onların yeryüzünde bağladıkları herşeyin göklerde bağlanmış; çözdüklerinin de göklerde çözülmüş olacağına inanılır. Halbuki İslâmiyet, en büyük din adamına bile böyle bir dinî yetki tanımaz. Hatta Peygamberimiz'in vazifesi dahi, ilahî emirleri tebliğden ibaret olup insanlar üzerinde tahakküme yetkisi yok-

tur.

İşte Cevdet Paşa da "İslâm'da Clergé yoktur. Gördüğünüz sarıklılar Clergé değildir. Zira onlarda, bir sıfat-ı resmiye-i ruhaniyye yoktur." sözüyle bunu anlatmak istemiştir.

İslâmiyet'te din adamlarının lüzumu ve yeri olduğunu "büyük din bilgini Cevdet Paşa, 12 ciltlik tarihin ve Peygamberimiz'in hayatını en güzel bir tarzda açıklayan eserin sahibi rahmetli Cevdet Paşa" elbette herkesten iyi bilir ve "İslâmiyette din adamı yoktur" demez. Demediği de Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa'sının aşağıya naklettiğimiz satırları ile sabittir:

"Amma sair Ashab-ı Kiram, namaz vakti olunca Mescid-i Şerif'e gelerek Hazret-i Peygamber ile birlikte namaz kılıp giderlerdi. Sonra ezan okumak meşru kılındı. Namaz vakti olunca Bilal-i Habeşi radiyallahu anhu Hazretleri ezan okurdu. Ashab-ı Kiram dahi anı işittikleri gibi Cami-i Şerif'e toplanırlardı." (s. 128)

Peygamberimiz "hastalığı esnasında daima ezan okundukça Mescid-i Şerif'e çıkar ve imam olup, cemaat ile namazını kıldı. Fakat vefatına üç gün kala hastalığı ağırlaştı ve artık Mescid-i Şerif'e çıkamaz oldu. İşte o vakit 'Ebu Bekir'e söyleyiniz nasa namaz kıldursun' deyü imameti

Hazret-i Ebu Bekir'e tefviz eyledi." (s. 346)

Bedir muharebesine gidilirken "İbn Ümm-i Mektum radiyallahu anı Hazretleri, Mescid-i Nebevî imametine memur olarak Medine'de kalmış ve Ebu Lübbetül-Ensari radiyallahü anı Medine'nin emr-i muhafazası için kaymakam bırakılmıştı." (s. 133)

"Fahr-i Alem'in dört müezzini var idi ki Bilal-i Habeşi ve İbn Ümmi Mektum el-Kureysi ve Ebu Mahzure Semüre ve Sa'd'ül-Karez'dir.

Bilal-i Habeşi Hazretleri, en evvel İslâm ile müşerref olanlardan biridir... İbtida ezan veren ve ikamet getüren odur... Fahr-i Alem'in vefatına kadar o vechile müezzinliği hizmetinde bulundu." (s. 376)

"...Bilal-i Habeşi, berveci-i bâlâ ashab-ı teheccüdü uyandırmak için vakt-i fecirden evvel ezan verüp İbn Ümm-i Mektum ise sabah namazının tamam vakt-i edası geldikte ezan verirdi ve Resul-i Ekrem bir tarafa sefer ettikte Bilal-i Habeşi beraber gitmekle İbn Ümm-i Mektum Mescid-i Nebevî'de kalur idi. Kerrât ile Resul-i Ekrem, anı Medine'de kaymakam bırakmış idi." (s. 377)

"Ebu Mahzure'nin savtı latif olup pek güzel ezan verir idi. Resulullah anı ba'del-feth Mekke'ye müezzin tayin buyurmuştu. Evladı, Harun Reşid zamanında münkarız olunca kadar müezzin olmuşlardı." (s. 177, 378)

"Mekke'de Ebu Mahzure denir 16 yaşında gayet güzel sesli bir çocuk var idi. Feth-i Mekke'de Resul-i Ekrem, ana ta'lim-i ezan edüp anı Mekke'de bıraktı. O dahi hicretin 59. senesine kadar Mekke'de müezzinlik etti. Badehu fevt oldu. İşte Peygamberimiz'in müezzinleri içinde Hz. Bilal'den sonra en meşhur olan budur. Radiya'llahü Teala anhüma." (s. 319)

"Sa'd'ül-Karez Ammar b. Yasir'in kölesi idi. Resul-i Ekrem, anı Kuba'ya müezzin tayin buyurmuş idi. Berveci-i bâlâ Bilal-i Habeşi, Şam tarafına azimet eyledikte, Sa'd'ül-Karez Medine-i Münevvere'ye nakl ile Mescid-i Nebevî müezzinliğine tayin edildi. Evvela kendisi ve sonra evladı çok zaman Mescid-i Resulullah'da müezzinlik etmişlerdir." (s. 378)

"Ebu Bekir ve Ömer ve Osman ve Ali ve Abdurrahman b. Avf ve Abdullah b. Mes'ud ve Übey b. Ka'b'ül-Ensari ve Muaz b. Cebel ve Ammar b. Yasir ve Huzeyfe b. el-Yeman ve Zeyd b. Sabit'ül-Ensari en-Neccari ve Ebü'd-Derda' ve Ebu

Muse'l-Eş'arî ve Selman'ül-Farisi ashab-ı kiram'ın ulemâ ve fukahâsı olup vakt-i saadette bile fetva verirdi..." (s. 380)

Görülüyor ki, Cevdet Paşa da "Peygamberimiz'in hayatını en güzel bir tarzda" açıkladığı Kısas-ı Enbiya'sında "İslâmiyette din adamı vardır" demektedir. Ve bunu inkâra mecâl yoktur. Çünkü Müslümanların, kendilerini hayır ve iyiliğe sevk etmek, kötülükten sakındırmak üzere, dinî bilgilere vakıf "Fukahâ" diye anılan bazı zevatı savaşımlardan muaf tutarak vazifelendirmeleri Kur'ân-ı Kerîm'in emir ve tavsiyeleri iktizâsındandı. Filhakika Müslümanlar, dinlerine ait bilgileri Allah'ın Kitabı ile Peygamber'in sünnetinden öğrenemişlerdir. Fakat bu kaynaklara doğrudan doğruya başvuracak kudrette olmayanların, bu husustaki bilgilere vâkıf zatların vücuduna ihtiyaç duymaları kadar tabii ne olabilir? Bu, her meslekte de böyle değil midir?

İslâmiyet'te ilk din adamlarının, bizzat Peygamberimiz tarafından yetiştirilip yeni Müslüman olan kabilelere vâiz ve öğretmen olarak gönderildikleri tarihî bir vaki'dir. Bu din adamlarının ashab-ı suffa adını taşıyan yüzlercesi, Medine'de bulunmakta idi. Ebu Zer, Ebû Hureyre bunlar arasında idi. Müslüman olan kabilelerin Medine'ye gelen murahhasları içinde kabiliyetli olanları da Peygamberimiz Medine'de bir müddet tutar, onlara İslâmiyet'in esaslarını ve imamlık vazifesini öğrettikten sonra kabilelerine dön-

Faraza, onlar kış yaz, soğuk sıcak demeyip gece karanlığında yatak ve yuvalarından ayrılarak camileri açmak, minarelerin karanlık, dik ve daracık merdivenlerinden kıvrıla kıvrıla çıkarak ezan okumak, namaz kıldırarak, camileri silip süpürmek, Müslümanlardan fani hayata göz yumanları yıkamak, kefenlemek, cenaze namazlarını kıldırarak ve nihayet toprağa tevdi etmek gibi dinî hizmetleri üzerlerine almamış olsalardı halimiz nice olurdu?

melerine müsaade ederdi. Peygamberimiz, Cerm kabilesi heyetine, Kur'ân'ı en iyi okuyanın imam olması lazım geleceğini söylemişti. Bunun için yaşının küçük olmasına rağmen, Ebu Yezid imam tayin olunmuştu. İslâmiyeti kabul eden her kabileye birer mescid inşa edilmişti. Medine'de bile 20'den fazla mescid yapılmıştı. Bu mescid ve camilerde imamlık vazifesini yapacak adamlar da tayin edilmişti.

Sahih-i Müslim'e göre imamlığa, Kur'ân'ı en iyi okuyanlar tercih edilmekte idi. Bunda müsavi derecede bulunanlardan Sünnet'i en iyi bilen; Sünnet'i iyi bilmekte müsavi olanlardan, Hicrette kıdemli olan; Hicrette müsâvat halinde olanlardan, yaşça büyük olan imamlığa tercihan

tain edilirdi.

Peygamberimiz'in bizzat tayin ettikleri imamlardan 14 kadarının isimleri malumdur. Bunlardan Mus'ab b. Umeyr Medine'de imamlik ederdi. Kendisi Hicretten önce Ensar'ın imamı idi. Sâlim, İbn Ümmi Mektum, Hazret-i Ebu Bekir de imam idi. İtban b. Mâlik Beni Sâlim kabilesinin, Muaz b. Cebel Benî Selemen'in; Amr b. Seleme Benî Cerm'in, Enes b. Mâlik Benî Neccar'ın imamı idi. Attab b. Üseyd Mekke'de; Osman b. Ebu'l-As Taif'de; Ebu Zeyd Ensari, Amman'da imamdı.

İslâmiyetin dinî teşkilatı Hazret-i Ömer devrinde bariz olarak göze çarpar. Kaynaklara göre Hazret-i Ömer, memleketin her tarafında herkese dinini öğretecek fakihler ve öğretmenler tayin etmişti. Abdurrahman b. Mugaffel, Hz. Ömer'in Basra'da halka fıkıh öğretmek için tayin eylediği on zattan biri idi. İmran b. Husayn da Basra'ya bu maksatla gönderilenlerdendi. Abdurrahman b. Ganm, Suriye halkına fıkıh öğretmek için gönderilmişti. Ubâde b. Sâmit, Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ da, Suriye halkına Kur'ân ve fıkıh öğretmek üzere gönderilmişti. Tezkiretül-Huffâz'a göre Ebu Müslim Havlânî Humus Camii'nde ashabdan 30 zatın fıkıh dersi verdiklerini ve bir ihtilâfın vukûunda Muaz b. Cebel'e müracaat ettiklerini gözû ile gördüğünü söyler. Hz. Ömer fukahaya maaş da bağlamıştı. Her şehre bir imam, bir müezzin tayin etmiş ve onlara hazineден tahsisat bağlamıştı.

Hazret-i Osman da böyle yapmıştı.

İmam Mâlik'in Muvatta'ına göre Hz. Ömer mescidlerde safları düzeltmek için ayrıca memurlar da tayin etmişti.

Gerek Peygamberimiz'in devrinde, gerek O'nu takip

eden devirde durum böyle olunca; müftü, vaiz, imam-hatip ve müezzin gibi din adamlarına işaretle 'İslâmiyette din adamı yoktur' denilip denilemeyeceğini, artık Sayın Kaynar'ın idrak ve insafına bırakırız.

Sayın Profesörün son mütâlaasını, yüksünülen, hiçşinilen din adamları önünde huşû ile eğilmesini gerektiren tarihî vesika ile karşılayacağız. Bu vesikanın kaleme alındığı tarih, müstevlilerin Anadolu'yu bölge bölge işgale başladıkları; rahmetli Atatürk'ün de Mustafa Kemal Paşa olarak Ankara'ya ayak bastığı, ve Ankara'da kurulan Milli Hükümet'in gayri meşru sayıldığı, onu hatta bizzat Ankara kazalarından bir kısmının tanımadığı, ve bir kısmının da tanımakta tereddüt ettiği en nazik ve buhranlı sıralara rastlar. Vesika, o zaman Ankara Müftüsü (Cumhuriyet Hükümetinin ilk Diyanet İşleri Reisi) olan Mehmet Rifat Efendi başta olmak üzere, düşman istilası altında bulunmayan hemen bütün Anadolu'nun müftü, müderris ve vâizlerinin imzasını taşımakta idi. Vesikada Ankara Hükümetinin meşru ve onun açtığı mücadeleye katılmanın dinî bir fariza olduğu; bundan yüz çevireceklerin büyük günaha girecekleri belirtilmekte idi. "Fetâvâ-yi Şerife" başlığını taşıyan bu vesika bütün milleti cihada davet eden bir "Cihad beyannamesi" idi. Din adamlarının bu vesikayı dile getirmeleri ve bayraklaştırmaları üzerinedir ki, Müslüman Türk Milleti, Mustafa Kemal Paşa'nın peşinden cephelere seller gibi boşanmıştır. Neticesi malum. Din adamlarımızın lüzumunu, millet ve memleket hizmetindeki yerini Milli Mücadele tarihimizin baş sahifesine geçirten bu vesikayı arzu edenler *Hakimiyet-i Milliye* (bugünkü adıyla *Ulus*) Gazetesinin 5 Mayıs 1336 ta-

rihli ve 27 sayılı nüshasında ibretle mütalaa edebilirler.

Dünkü o kahraman din adamlarımızın evlatları ve torunları olan bugünkü din adamlarımız da onların kanını ve imanını taşımaktadırlar.

Bugün, onların mahza mâlî durumları müsait olmak ve tahsil müesseseleri de bulunmamak yüzünden, bir müddet hususî surette yetiştikleri doğrudur. Bu, onlar için noksan sayılsa da, meslekî vazifelerini ifa etmelerine engel sayılamaz. Çünkü bir imamın aslî vazifesi nihayet, Kur'ân-ı Kerîm'i düzgün ve yanlışsız okumak, namazı doğru kıldırmak, namazı bozacak hal ve hareketleri bilip onlardan sakınmaktan ibarettir. Hatipler ise hitabet vazifelerini, Diyanet İşleri Başkanlığınca tertiplenen hutbe mecmualarından okumak suretiyle ifa etmekte ve bunun dışına çıkmak yetkisine sahip bulunmamaktadırlar. Müezzinlere gelince onların vazifesi de, usulüne göre ezan okumak, kamet getirmekten ibarettir. Cami temizliği ise kendilerine ayrıca yükletilmiştir. Bununla beraber, imam-hatip ve müezzinler de Hayrat Hademesi Nizamnamesine göre, meslekî derslerden başka, Türk ve İslâm tarihi, Yurt bilgisi, aritmetik, Türkiye coğrafyası ve sağlık bilgisi gibi kültür derslerinden yapılacak imtihanda muvaffak oldukları takdirde hizmete alınmaktadırlar.

Müftü, vâiz gibi din adamlarına gelince, onlar sanıldığı kadar çok sayıda değildirler, ve ancak bin küsurdurlar. Bunların yaşlıcaları, zamanlarında mevcut meslekî tahsil müesseselerinde yetişmişler; gençleri ise, yine mâlî durumlarının müsaadesizliği ve resmî tahsil müessesesinin bulunmaması sebebiyle, hususî surette yetişerek, Diyanet İşleri Başkanlığının Müşavere Kurulu huzurunda verdikleri imtihanlar neticesinde, meslekî yeterliklerini isbat etmişlerdir. Bunların vazifeleri, itikat ve ibadet konularında halka, bilmediklerini öğretmek; onların bu hususta soracakları soruları cevaplandırmaktan ibaret olmak üzere, kanun ve nizamname ile tayin ve tahdid edilmiş bulunmaktadır. Bununla beraber kendilerinin umumî kültürlerini arttırmak maksadıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca açılan tekâmül kurslarına isteyerek katılmışlar ve belge almışlardır.

Köy imamlarına gelince, onlar da Köy Kanunu'na göre âmâl-i erbaa (dört işlem), kâfi derecede Türkiye coğrafyası, Türk ve İslâm tarihi, sağlık bilgisi gibi kültür derslerini bildikleri ve okunaklı yazı yazabildikleri anlaşıldıktan sonra

tayinleri yapılmaktadır.

Bununla beraber hemen her vilayet ve kaza merkezinde, Hayrat Hademesinin meslekî ve umumî kültürlerini arttırmak maksadıyla açılmış olan tekâmül kurslarına şehir ve köy imamlarının seve seve katıldıkları ve dersleri alaka ile takip ettikleri de memnuniyetle müşahade edilmektedir.

Kendilerini din, millet ve vatan hizmetine vakfeden ve "Hayrat Hademesi" diye anılan bu din adamlarımız hakkında "Doğru yoldadırlar" denilmeyecek de ne denilecekti?

Faraza, onlar kış yaz, soğuk sıcak demeyip gece karanlığında yatak ve yuvalarından ayrılıp camileri açmak, minarelerin karanlık, dik ve daracık merdivenlerinden kıvrıla kıvrıla çıkarak ezan okumak, namaz kıdırmak, camileri silip süpürmek, Müslümanlardan fani hayata göz yumaları yıkamak, kefenlemek, cenaze namazlarını kıldırmak ve nihayet toprağa tevdi etmek gibi dinî hizmetleri üzerlerine almamış olsalardı halimiz nice olurdu? Sayın Reşat Kaynar veya Şefik İnan veya onlar gibi düşünenler, acaba bu hizmetlerden herhangi birisini Müslüman olmaları itibarıyla, bir defa bile olsun ifa etmek istek ve iktidarını kendilerinde bulabilecekler mi idi? Bulamayacaklarına göre bu hizmetleri seve seve ifa edenleri incitmeseler, kendilerinin ihsanlarından vazgeçtik, gölge etmeseler olmaz mı?

İslâmiyetin dinî teşkilatı Hazret-i Ömer devrinde bariz olarak göze çarpar. Kaynaklara göre Hazret-i Ömer, memleketin her tarafında herkese dinini öğretecek fakihler ve öğretmenler tayin etmişti. Abdurrahman b. Mugaffel, Hz. Ömer'in Basra'da halka fıkıh öğretmek için tayin eylediği on zattan biri idi. İmran b. Husayn da Basra'ya bu maksatla gönderilenlerdendi.

Not:

Bu uzun yazımızı bitirdiğimiz sırada 15.1.1963 tarihli Milliyet gazetesinde Şefik İnan imzasıyla çıkan ve Reşat Kaynar'ın yazısından ilham ve cesaret alan (% 92) başlıklı yazı ile karşılaştık.

Yazımız, bu yazıya da cevap teşkil etmekle beraber Şefik İnan'ın yazısındaki yanlışlardan birisine burada okuyucuların dikkatini çekmekle iktifa edeceğiz. O da, Şefik İnan'ın "Kur'ân'da bir ayet vardır der ki: İnsanı Allah'a götüren yollar, kullar sayısındadır" sözüdür.

Kur'ân-ı Kerîm'de böyle bir ayet yoktur. Şefik İnan'a; dinî konularda konuşurken, yazarken dikkatli olmasını tavsiye ederiz. ■

KADRIYE AVCI ERDEMLİ İLE SÖYLEŞİ

Mehmet YÜKSEL Fotoğraflar: Halit Ömer CAMCI

1989 'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1993'te İslâm Aile Hukukunda *Kadının Şahitliği* isimli tezi ile masterını tamamladı. Aynı yıl Haseki Eğitim Merkezi 9. Dönem müftü-vaiz yetiştirme ihtisas kursunu bitirdi. İlahiyat eğitiminin hemen ardından Ankara'da 3,5 yıl Kur'an kursu hocalığı ardından 15 yıl İstanbul'da vaizelik yaptı. Mayıs 2007 tarihinden itibaren İstanbul Müftü Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. "İslâm'ın Feminizm'e Bakışı", "Hz. Hatice", "Kadının Estetik Bakış Açısının Eve Yansıması", "Hizmette İsrâr", "Aile İçi İletişim" gibi yayınlanmış makaleleri vardır. Evli ve iki çocuk annesidir.

Hocam uzun yıllar vaizlik yaptınız. Şimdi idari bir görevdesiniz, aradaki fark nedir?

Cenab-ı Hak bizi din görevliliği gibi şerefli bir emanetle mesul tuttu. Şahsen, dünyanın en şerefli mesleğini icra ettiğimizi düşünüyorum. Anlatıyorsun ve sonucunu görebiliyorsun: "Hocam sayenizde namaz kılmaya başladım, sayenizde tesettüre girdim. Sayenizde yuvam kurtuldu, boşanmaktan vazgeçtim, çocuklarıma daha iyi davranıyorum, eşimle ve aile büyükleriyle iyi geçiniyorum" gibi cümleler duyunca kendinizi dünyanın en bahtiyar insanı hissediyorsunuz. Bizim öğretmenler gibi anlattıklarımızın sonucunu yazılı yaparak görmemiz mümkün değil. Cemaatin devamı ve sözlü tepkileriyle başarıyı ölçebiliyoruz. Bu yüzden aldığımız geri bildirimler çok önemli. "Bilmediğimiz ne çok şey varmış!", "İki otobüsle buralara kadar geldim" veya "minibüs tuttuk, sizlerin sohbetini dinlemek için buralara geldik" gibi sözler duydukça, emanetin hakkını inşallah verebiliyoruz diye rahat uyuyoruz. Vaizliği yıllarca severek, aşkla yaptım. Çok şükür ki Cenab-ı Hak ilim-irfan ve medeniyet şehri İstanbul'da müftü yardımcılığını bize emanet etti. Vaize iken yürüttüğümüz din hizmetlerini şimdi müftü yardımcısı olarak yönetimini, yönlendirmesini, programlamasını gerçekleştiriyoruz. Halk ile idari birimleri buluşturuyoruz.

Bayan olmanız sebebiyle hiç güçlüklerle karşılaştığınız oldu mu?

Ben her alanda olduğu gibi işimi çok severek yaptığım için zorlanmıyorum. İdare her insanın hayatında var. Biz hanımlar o kadar çok şeyi idare ediyoruz ki. Daha önceleri sahada yaptığımızı burada programlıyoruz. Yönlendiriyoruz hazırlıyoruz ve onları pratiğe dökmeye çalışıyoruz. Sahada çalışırken eleştirdiğimiz konularda eksiklikleri gidermeye çalışıyoruz. Üst kurumlarla halk arasında, talep noktasında aracı olmaya çalışıyoruz. Bu mesuliyetin hakkını verebilmek için Rabbinden yardım istiyorum.

Malumunuz, hanımlar çok hassas ve kırılgan olabiliyor. Her şeyden önce empati kurarak onların duygularını anlayabiliyorum. Onlar da bunu bildikleri için Müftülüğe geldikleri zaman ilk olarak beni ziyaret ediyorlar. Din hizmetlerinin her alanında kadın bakış açısına ihtiyaç olduğunu görüyoruz. Bu nedenle bazı zorluklarla karşılaşsam da ben işimi çok severek yapıyorum, ve büyük bir ihtiyaca cevap vermeye çalışıyorum.

Diyanet İşleri Başkanımız pozitif ayrımcılıktan bahsetmişti, siz bu hususta ne düşünüyorsunuz?

Türk ailesi ataerkil bir yapıya sahip. Bugün Avrupa'da Amerika'da belki kadınların konumu biraz değişmiş ama Türkiye'de ataerkil yapılanma hala çok güçlü. Bu idari yapılanmada da var. Biliyorsunuz ülkemizde yöneticiler çoğunlukla erkektir. Hem siyasi arenada hem bürokratik yapılanmada ki, buna Diyanet İşleri Başkanlığı da dahildir, erkekler çoğunlukta. Daha düne kadar Başkanlık bünyesinde hanım din görevlisi sayısı çok azdı. Ben 1993'te vaize olduğumda İstanbul'da üç kişi idik. Başka birçok ilde hiç yoktu. Halk vaize diye bir şey duymamıştı bile. Onun dışında dini bilgiyi doğru aktaracak kadın din görevlileri yoktu. İdari yapılanma desenez aynı şekilde. Dünyadaki değişim önce Türkiye'ye ve nihayet Diyanet İşleri Başkanlığına yansıdı. Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Bardakoğlu, kadınlara verilen din hizmetinde bu geri kalmışlığı telafi etmek için pozitif ayrımcılığı gündeme getirdi. Buna rağmen halen çok yetersiz olduğunu düşünüyorum. Şu anda Türkiye'nin her ilinde kadın

Türkiye'nin bütün illerinde kadın müftü yardımcısı atanmalı artık diye düşünüyorum. Bunun yanında Başkanlığın merkez teşkilatında kadın elemanların olması gerektiğine inanıyorum. Bilhassa kadınlarla ilgili fetvalarda Başkanlığa kadın bakış açısının mutlaka yeterli düzeyde yansımaları gerektiğini düşünüyorum. Zira böylece pratik ile fetvalar daha gerçekçi bir açıklığa kavuşacaktır.

müftü yardımcısı yok, henüz on bir kişiyiz sanıyorum. Türkiye'nin bütün illerinde kadın müftü yardımcısı atanmalı artık diye düşünüyorum. Bunun yanında Başkanlığın merkez teşkilatında kadın elemanların olması gerektiğine inanıyorum. Bilhassa kadınlarla ilgili fetvalarda Başkanlığa kadın bakış açısının mutlaka yeterli düzeyde yansımaları gerektiğini düşünüyorum. Zira böylece pratik ile fetvalar daha gerçekçi bir açıklığa kavuşacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı sadece erkeklere hizmet vermiyor ve bu ihtiyaç giderek belirginleşiyor.

Bu düşüncedeki ısrarımın temelinde, Cenâb-ı Hakk'ın bizi kadın ve erkek diye iki cins olarak yaratması vardır. Birbirlerini tamamlamak üzere yaratılan bu iki cins, hizmet alanında da yanyana olmalı. Biz kadınlar pozitif ayrımcılık düşüncesinden dolayı Diyanet İşleri Başkanımıza teşekkür ediyoruz.

Bizim öğretmenler gibi anlattıklarımızın sonucunu yazılı yaparak görmemiz mümkün değil. Bu yüzden aldığımız geri bildirimler çok önemli. "Bilmediğimiz ne çok şey varmış!"; "İki otobüsle buralara kadar geldim" veya "minibüs tuttuk, sizlerin sohbetini dinlemek için buralara geldik" gibi sözler duydukça, emanetin hakkını inşallah verebiliyorum diye rahat uyuyordum.

Hocam Kur'an kurslarından siz sorumlusunuz. Kursların sıklıkla denetlenmesinin eğitime olumlu bir katkısı oldu mu, yani kaliteyi yükseltti mi? Ayrıca fiziki manada iyileştirmeler sağladı mı?

Kısa bir süre de olsa Kur'an kursu hocalığı yaptığım için kursların durumunu çok iyi biliyorum. Biraz da bu sebeple Kur'an kurslarımızla ilgilenmekten son derece mutluyum. Ziyaretlerimde hocalar ve öğrencilerle sohbet etmekten ve onlara yardımcı olmaktan hoşnut oluyorum. İstanbul'da 550 civarında kurs var. Bunların birçoğu yatılı. Mesela bin öğrencinin olduğu bir kursu bir günde bitiremiyorsunuz. Ben istiyorum ki bütün kurslarımızı ziyaret edeyim ihtiyaçlarını ve eksiklerini tamamlayayım. Eğitimdeki eksiklikler giderilsin fiziki imkânlar zenginleştirilsin. Ama malumunuz kurs sayısı çok olduğu için bütün kursları bizzat gezmek ve tespit etmek bulunmam belki yıllar alacak. Bazen bir kursa bir gün ayırıyorum. Benim teklifim ve İstanbul Müftümüz Sayın Mustafa Çağrı'nın talimatı ile bir denetim ve rehberlik ekibi kurduk. Murakiplerin sayısının çok yetersiz olması, yapılacak denetimin sadece murakabe değil aynı zamanda bir rehberlik hizmeti olmasını da istemememiz sebebiyle bu işe vaizlerimizi dahil ettik. Hem kadın hem erkek bakış açısı ile değerlendirilmesi açısından, kadın ve

erkek vaizlerimizin beraberce hem erkek hem kız Kur'an kurslarına gitmelerini bilhassa tercih ettik. 2007'de başlattığımız bu rehberlik çalışması çok güzel sonuçlar verdi. Objektiflik ilkesinin korunması için kimseyi çalıştığı ilçenin denetimine vermedik. Ekiplerimize öncelikle bir eğitim semineri verdik. Bir müfettiş davet ederek onlara denetimde ne aramaları gerektiğini ve rehberliğin nasıl yapıldığını uzman bir kişiden dinlemelerini sağladık. Rehberliği ön planda tutmalarını amaçladığımızı, gittikleri kurslarda "bizim ne eksikimizi bulacaklar endişesi ile değil, İstanbul Müftülüğü'nün ekibi bizim eksikimizi tamamlamak için gelmiş" niyetini götürmelerini istedik. Ve gerçekten de böyle oldu. Her ilçenin müftülük arabası ekiplerimize her kursu gezdirdi. Kursların içini ve dışını, sınıflar dahil olmak üzere fotoğrafladılar. Öğrencileri dinlediler. Kursun fiziki şartlarını gözden geçirdiler. Ve böylece ilk yıl bir ay içerisinde İstanbul'un bütün kursları denetlenmiş oldu. Raporlar geldiğinde gördük ki kurslar içler açısı bir manzara içerisindeydi. İl Müftümüz müftüler toplantısında "2007 yılını Kur'an kurslarını güzelleştirme yılı ilan ediyorum" dedi. Ve biz de eksiklerin bir an önce tamamlanması için kaymakamlık aracılığı ile bütün ilçelere yazdık. Bütün ilçe müftüleri kışın ortasında iskeleler kurdurdular. Binalar boya badana yapıldı. Sıralar değişti. Zemin döşemeleri yenilendi. Deprem güçlendirmeleri yapıldı. Tüm eksikler tamamlanmaya çalışıldı. Ve bize telefonlar yağmaya başladı: "Biz kaç yıllık hocayız böyle bir şey görmedik. Hocam şu kadar yıldır kenar bir yerde hocalık yapıyorum ve kursumuza ilk defa bir yetkili geldi" şeklinde. Hele İstanbul Müftülüğünden ve İstanbul Müftüsü adına gidilmesi insanları çok memnun etti. Daha sonra bir toplantıda dernek başkanlarına çalışmalarından dolayı teşekkür ettim. Kursların eski hali ile yeni halini gösteren bir sunum yaptım. Onlar da "ilden hiç böyle bir talep gelmemişti. Çok mutlu olduk" dediler. Eğitimde problem gördüğümüzde hoca değişikliği yaptık. Takviyeler yaptık. Çok şükür gerçekten güzel bir sonuç aldığımızı düşünüyorum. Şu an bütün kursların 2008-2009 rehberlik çalışmasını yaptık. İl Müftülüğünü aşan bazı meseleleri ise yetkili mercilere bildirdik. Mesela, binanın yıkılması ve yeniden yapılması lazım ya da hâfızlık kursunda müfredat uygulanması veya müfredat yeniden düzenlenmesi gibi. Bunları Diyanet İşleri Başkanı'na bildirdik. Bu denetim ve rehberlik çalışmaları sonucunda bütün kursların resimleri, sınıf

resimleri, hocalarıyla birlikte kursun fotoğrafları ve bilgiler elimizde. Ben bir kursa gideceksem veya bir kurs sorulduğu zaman anında bilgisayarıma bakıyorum ve tüm bilgileri görebiliyorum. Bu bilgilerin bir kısmını özetleyerek başkanımıza ve ilgili başkan yardımcımıza da sundum.

Tasavvuf Müziği Korosu üzerinde ısrarla durdunuz, çok emeğiniz geçti, tüm iyi niyet çabalarınıza rağmen yine de belli çevrelerden eleştiriler geldi. Tepkiler duruldu mu?

Başlangıçta "hocalar korosu olur mu, bu da nereden çıktı" gibi eleştiriler duyduk ama belki yanlış bilgilendirmeden kaynaklanmış olabilir. Aslında çok az olumsuz tepki aldık, diyebilirim. Bizim güzel sesli onlarca hocamız var. Onların bir araya gelip dini musiki icra etmesi tabii ki insanların hoşuna gidecek. Musiki hayatımızın her alanında var. Kadın ve erkek din görevlilerimize aç-

tiğimiz bu kurslar hem onların seslerini daha profesyonel kullanmaya hem daha eğitilmiş bir şekilde ezan okumalarına vesile oldu. Zaten amacımız da buydu. Verilen ilk tepkiler ve insanları şaşkınlığa uğratan sanıyorum ki, kadınlar korosu oldu. Kadınlardan koro olur mu diye düşündüler ama dinleyenler inanılmaz memnun kaldılar. Çünkü hanım hocalarımız mevlit okuyorlar, ilahi söylüyorlar ama seslerini eğitimsiz kullanıyorlar. Bu sebeple üç yıl ses eğitimi aldılar. Bu sene inşallah dördüncü sene olacak. Erkek koromuz da televizyonlara çıktı. Yurt dışına hem kadın hem erkek koromuz gitti. Çok beğenildi. Dinleyenler Allah ve Peygamber sevgisiyle dolarak çıktılar. Zaten din hizmetinin tek şekli namaz kıldırmak, vaaz etmek, hutbe okumak değildir. Musikî ile de din hizmeti sunmalıyız. Biraz da buna inandığım için bu kursları açtık. Güzel bir şey yaptığımızı düşünüyorum.

Aile irşat büroları hakkında neler söylersiniz? Bürolar ihtiyaca cevap verdi mi?

Aile bürolarımız aslında benim geldiğim dönemde vardı. Türkiye’de 5-6 il pilot seçilmişti. İstanbul da bunlardan birisi idi. Ama bir işlevsellik tam olarak yoktu. İstanbul malum çok büyük ve İstanbul’daki tek aile irşat bürosu devede kulak gibi... Diyanet İşleri Başkanlığı’na

Musiki hayatımızın her alanında var. Kadın ve erkek din görevlilerimize açtığımız bu kurslar hem onların seslerini daha profesyonel kullanmaya hem daha eğitilmiş bir şekilde ezan okumalarına vesile oldu. Zaten din hizmetinin tek şekli namaz kıldırmak değildir. Musiki ile de din hizmeti sunmalıyız.

32 ilçemizde aile irşat ve rehberlik büromuzun müstakil olarak kurulması için müracaat ettik. Öncelikle 85 kişiye İstanbul’da 3 haftalık eğitim semineri verdik. Kalan yarısına da 2010’da bu eğitimi vermeyi hedefliyoruz. Aile bürolarımızda hocalarımız telefonla ya da yüz yüze sorulan soruları cevaplıyor. Ve aynı zamanda aileyle ilgili program yapıyorlar. Mesela aile ilgili alanında uzman kişileri bulup seminer verdiriyorlar. Aile bürolarının koordinesiyle İBB Kadın Sağlığı Merkezlerinden gelen sağ-

lıkçılar tüm Kur'an kurslarında sağlık seminerleri verdi. Sağlık taramaları yapmaya başlandı. Evlilik okulları açtılar, aile okulları açtılar. Biz onların her birisinde yönlendirici yardımcı ve programlayıcı pozisyonunda olduk İstanbul Müftülüğü olarak. Ve diğer kurumlardan yardımlar aldık. Kutlu Doğumun bu seneki konusu "aile" olduğu için yayın kurulu olarak sizlerin katkısı ile Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu'na gelen soruların konularını bir kitap halinde çıkardık. Tabi bu çok beğenildi. Ben bu yüzden tebrik ve teşekkür telefonu aldım. Şimdi aile irşat bürosu broşürümüz tasarımıda o da basıldıktan sonra inşallah aile bürosuna güzel bir hizmetimiz daha geçmiş olacak.

Peki Hocam, büroların yeterli tanıtımının yapıldığını düşünüyor musunuz?

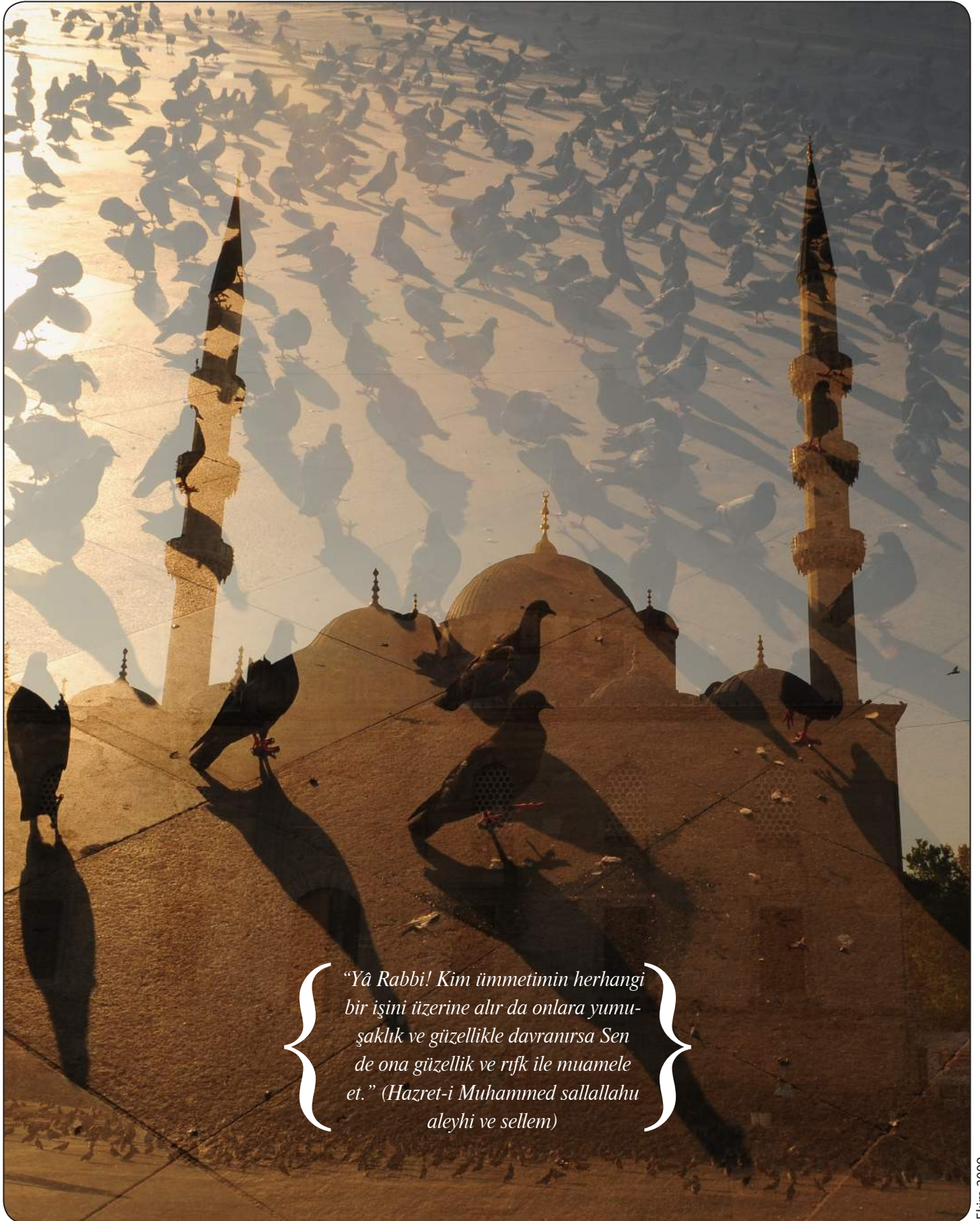
Tam tanıtıldığını zannetmiyorum. Aile bürolarımız az tanınıyor ne yazık ki. Ama bu konuda çabalarımız var. Çünkü buna duyulan ihtiyaç bilinenden daha fazla. İnsanlar hocaya güvendiği için Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarımızı tercih ediyor. Aileyi ilgilendiren dinî soruları bu arkadaşlarımıza soruyorlar. Etrafındakiler, "sen doktora git" dese gitmeyebiliyor. Ama hoca derse ki "sen bir doktora gitsen iyi olur" hemen gidiyor. Bu büroların tanıtımı için ne yapabiliriz diye istişare toplantısı yapıyoruz ve zaman zaman değişik yöntemler deniyoruz. 31 ilçede büromuz var. İstiyoruz ki insanlar kendi ilçesindeki büroya gitsin veya telefonla ulaşsın. Bunun şu anda ilçelerimiz de farkına vardı. Kimisi poşet bastırıyor poşetin üstüne telefon numarasını ve büronun ismini yazdırıyor. Kimisi afişler astırıyor. Sonuç almaya başladık inşallah.

Hocam, bu göreve gelmeden önce ne tür beklentileriniz vardı? Umduklarınız ve bulduklarınız için neler söylersiniz?

Endişelerim bu hizmet ortamını bulamamaktı. Aslında ümitliydim, çünkü İstanbul Müftüsü olarak önceden tanıdığım bildiğim çok takdir ettiğim çalışmalarını takip ettiğim İl Müftümüz Prof. Dr. Mustafa Çağrı Bey için başındaydı. Geldiğimde gördüm ki, endişelerim yersizmiş. Hizmet olunca kapıları sonuna kadar açık. Ben hiç bir olumsuzlukla karşılaşmadım. Dinimizi ve dinimizin kadına verdiği önemi bilen insanlarla çalıştığımız için ve bu makamlarda kadının bulunmasının dinen hiçbir mahsur teşkil etmediğini bilen insanlarla çalıştım

ğım için hiçbir olumsuzlukla karşılaşmadım. Bu noktada erkek arkadaşlardan avantajlı olduğumu bile düşünüyorum. Saygı ve destek görüyorum. Yani Diyanet camiası o konuda bilindiğinden çok daha modern ve centilmen. Cenâb-ı Hak nice verimli çalışmalara birlikte imza atmayı nasip etsin. Bu vesile ile Din ve Hayat dergimizin nice sayılarına hep birlikte ermeyi diliyorum. ■

“Yâ Rabbi! Kim ümmetimin herhangi
bir işini üzerine alır da onlara yumu-
şaklık ve güzellikle davranırsa Sen
de ona güzellik ve rıfk ile muamele
et.” (Hazret-i Muhammed sallallahu
aleyhi ve sellem)

DİN GÖREVLİSİNİN KURUM İÇİ VE KURUM DIŞI SAYGINLIĞININ SAĞLANMASI

Ahmet OKUTAN*

ALLAH'A UZANMADA HALKIN YARDIMCISI DİN ADAMLARIDIR,
İRŞAD ADAMLARIDIR. İRŞADSIZ İNSAN YERYÜZÜNDE
YALNIZDIR. YOLUNU ŞAŞIRMAYA VE KARANLIK KALMAYA
MAHKÛMDUR. DİN İSE İNSAN RUHU İÇİN SONSUZ KUVVET
KAYNAĞIDIR; DİNDAR ADAM, BAŞKALARINDAN KUVVETLİ
RUHA SAHİP OLAN İNSANDIR.

*Tekirdağ Müftüsü

□ Din görevlisi kimdir, ne iş yapar ve tarih boyunca üstlendiği misyon nedir? Gibi sorulara yeterli cevaplarımız yoksa bu sınıfa mensup insanların hakkıyla değerlendirilmesi mümkün değildir.

Merhum Nurettin Topçu din görevlisini şöyle tanımlıyor:

"Din adamı dindar insan demek değildir. Toplumun din hayatında, üzerine görevler almış olan kimsedir. Allah ve kul huzurunda cemaatin din yaşayışında mesuliyet yüklenmiş olan insan demektir.

Din adamına mesuliyet yükleyen görevler nelerdir? Bu hususta yolumuzu bulmak için arayacağımız aydınlık ne olabilir? Bu görevleri bir hukuk mecellesinden mi veya bir felsefe sisteminden mi çıkaracağız? Ne o, ne bu; aydınlık kaynağı ararken Hz. Peygamber devrine döneceğiz. Hz. Peygamber devrinde din adamı ne yapıyordu? Din adamlarını görevlendiren Peygamber'di. Din adamı örneklerini de ashabda buluyoruz. Bugün din adamı, o devirde ashabın yaptığını yapacaktır. Aynı zamanda asrımızda sosyal ilişki şekillerinin ne kadar çoğaldığı ve bu ilişkilerin ne derece genişlemiş olduğu düşünülürse din adamının görevinin o nispette çoğaldığı görülür.

Hz. Peygamber devrinde din adamının görevi neydi?

Din adamının esaslı görevi Allah için cemaate hizmet davasıydı. Ümmetin, hayat yüküyle sürçen, sakatlanan ruhunu tamir, sonsuzluk yolculuğunda bulunan Allah kullarına hizmet ve yardım davasıydı. Bugün maddenin eskiye nazaran çok daha ağırlaşan yükü altında bulunan ruhları kurtarmak zorundayız. Ruhumuzu her tarafından çevirmiş olan madde, şu küçük dünyamızı kuşatan kâinat kadar ağır cüsselidir. Dışımızdaki âlemi dolduran bütün varlıklar bizim maddî saadetimiz için birer vasıta; hepsi de hayatî kuvvetlerimizin kaynağıdır. Vücudumuz da hayatî kuvvetlerimizin merkezini teşkil eden ve bizi, bütün maddî kuvvetlere mahkûm eden cihazdır. Bizzat ruh yapımızı yoklayınca onda barınan şahsiyetimizin birbirini iç içe daireler halinde çevreleyen üç unsurdan meydana geldiğini görüyoruz. Bedenimizden ibaret maddî unsur, kendi iç yapımızın eseri olan şahsî tarihten ibaret ruhî unsur, bir de cemiyet içindeki yerimizin ruh hayatımızdaki tesirini teşkil eden sosyal unsur. Bedenimizin tesirini ruhî şahsiyetimiz zamanla azaltmakta ve bizi çocukluktan erginlik çağına geçirmektedir. Ancak sosyal yaşayışın bize bahşikleri olan mevki, şeref, büyüklük, saadet ve ikbal kuvvetleriyle istekleri, bizim şahsiyetimize karşı koyan, ona düşman kuvvetlerdir. Bütün bunlar maddî şahsi-

yetimizle birleşerek aynı zamanda ruhumuzu da törpüleyen kuvvetlerdir. Şeref ve ikbal emelleri, maddî şahsiyetimizin yardımcılarıdır, bunlar maddeye bağlı ihtiraslarımızın emrindedirler. Bütün bu tehdit edici kuvvetler arasında benliğimizle biz bize yetmiyoruz. Allah'a uzanmamız gerekiyor. Allah'a uzanmada halkın yardımcısı din adamlarıdır, irşad adamlarıdır. İrşadsız insan yeryüzünde yalnızdır. Yolunu şaşırmaya ve karanlık kalmaya mahkûmdur. Din ise insan ruhu için sonsuz kuvvet kaynağıdır; dindar adam, başkalarından kuvvetli ruha sahip olan insandır. Ruh kuvvetini cemaat içinde hakim kılmak devirlerin zaferidir; böyle devirler insanlığın altın devirleridir. Aşhab devri gibi, onun tertemiz devamını bir defa daha devletimizin Anadolu'da kuruluş asırlarında görüyoruz. Filhakika Osmanlılar büyük Peygamber'in ve O'nun etrafındaki parlak yıldızların açtığı yolda yürüdüler. Ancak bu eser kendiliğinden doğmadı. Fatih'in yanında bir Akşemseddin, Yavuz'un yanında Zenbilli Ali Cemali vardır. Bu büyük din adamları, onları irşad ederek bulundukları kemâl mertebesine ulaştırdılar." (Hareket Dergisi, 1971) Din adamını merhum Nurettin Topçu gibi algılayamazsak onu saygın bir yere oturtmamız mümkün değildir.

Şimdi son derece etkilendiğim bir hatıramı sizlerle paylaşmakta fayda görüyorum: Diyanet İşleri Başkanlığı'nda müşavirlik görevinde bulunan merhum Tefik Ersen vardı. Bir gün bana şu hatırasını anlattı: "1961 ihtilalinde Diyanet İşleri Başkanı olan merhum Eyüp Sabri Hayırlıoğlu alınmış, yerine o zaman İstanbul Müftüsü olan Ö. Nasuhi Bilmen atanmıştır. Biz bir iki arkadaş, Bilmen Hoca'yı eski bir otomobille tren garından almaya gittik. Hoca arabaya biner binmez, 'Beni Eyüp Sabri Hoca'nın evine götürün.' dedi. Bizler uygun düşmez dediysek de o 'Bu bir emirdir' diyerek bizi ona götürdü. Bilmen hoca, Hayırlıoğlu Hoca'ya 'Hocam! Benim hiç haberim yokken beni başkanlığa tayin ettiler. Eğer müsaadeniz olmazsa geri döneceğim, ne dersiniz?' dedi. Eyüp Sabri Hayırlıoğlu da 'Hocam sizin başkan olacağınızı bilseydim ben memnuniyetle çekilirdim, görevinize başlayın, hayırlı uğurlu olsun.' diye karşılık vermiştir.

Bence din adamının saygınlığı budur ve bu, önce din adamları arasında vücut bulmalıdır. Milletimiz zaten din adamına saygıyı dindarlığının bir gereği saymaktadır. Zaman zaman Diyanet mensubu olmayan din adamlarına aşırı ilgi gösterilmesi de o kimselere çevresinin gösterdiği ve bizlerin, bizlere göstermediği ilgi dolayısıyladır.

Zaten kırsal kesimden gelmiş, dinî öğrenim gördüğü

okulda birey yerine konmamış, yapacağı iş de cenaze yıkamakla özdeşleşmiş bir insanın kendi kendine saygınlık oluşturması düşünülemez. Bu hususta özellikle yöneticilerin önayak olması gerekir.

Medya ve sinema sektörünün bu husustaki tavrı herkesçe bilinmekte. Buralarda uzun yıllar din adamı sadece komiklik veya iğrençlik sergileme aracı olarak anlatıldı. Bir de yönetim kadrosu kötü davranıyor diyemeyiz ama ilgisini eksik ediyorsa onun saygınlığını olumsuz olarak etkiler. İşte göz önünde bulundurulması gereken husus budur.

Kendini ifade etmekten âciz, hep bir yerlere yaslanma ihtiyacı duyan kimse saygın olamaz. Saygın olmayan din adamı da bu eksikliğini dini, Demokles'in kılıcı gibi kullanmakla gidermeye çalışır. Halkı korkutan, iki lafından biri Cehennem olan, günah işleyen birinin bağışlanabileceğini aklına getirmeyen din adamının da halkın nezdinde saygınlık bulması mümkün değildir.

Bir kurum, bütün çalışanlarıyla kurumdur. Ordu, en küçük rütbe olan "asker" tabiriyle anılır. Mehmetçik, hangi rütbede olursa olsun askeri ifade eder. Bizim kurumumuzda asker din adamıdır. Dolayısıyla hizmet açısından din hizmetinde bir hiyerarşi yoktur. Herkes kanunlarla belirlenen görevleri yapar ve hiç kimsenin görevi diğerinkinden daha az önemli değildir. Hiç şüphesiz bir kurumun ulaştığı başarı o kurumda çalışan herkesindir. Başarısızlık da yetki oranında herkesindir. Öyle durumlar olur ki, bütün yönetimin bir araya gelse başaramayacağı bir işi beş hanelik bir köydeki cami görevlisi başarır. Son aylarda Mardin'de yaşanan köy katliamında şehit olan imam-hatibimizin başarısını yazık ki bu olayla duyduk.

Oysa böyle isimsiz kahramanların seng-i musallaya gelmeden önce takdir ve tebci edilmesi daha güzel olmaz mı?

Hayatında camiye hiç gitmemiş birisini camiye alıstırmak, hiç namaza durmamış birine namazı öğretmek ve sevdirmek, camilerin

Son aylarda Mardin'de yaşanan köy katliamında şehit olan imam-hatibimizin başarısını yazık ki bu olayla duyduk. Oysa böyle isimsiz kahramanların seng-i musallaya gelmeden önce takdir ve tebci edilmesi daha güzel olmaz mı?

inşası, onarımı, bakımı ve temizliği gibi hayati önemi olan işler yanında, yıl boyu Başkanlığımızın organizasyonu ile umreye gidenlerin sayısını arttırmak gibi görevler, din görevlisinin uhdesinde yürütülmektedir ki bunlar asla gözardı edilecek hizmetler değildir.

"Şu kadar sayıda ansiklopedi / Diyanet Dergisi / Çocuk Dergisi aboneliği kazandık, şu kadar kişiyi umreye götürdük, şu kadar insana din hizmeti sunduk, şu kadar yavrumuzu yaz kurslarında bilgilendirdik, şu kadar sayıda öğrenim çağını geçmiş bayan-bay insanımıza dini bilgiler verdik" diyerek mutluluk duyabiliyorsak, hiç şüphe yok ki bu mutluluğumuzun asıl kaynağı her kademedeki din görevlileridir. Bunu biliyoruz demek yetmez. Her vesile ile bunu onlarla paylaşmak prensip olmalıdır. Bu başarıyı seslendirmenin, ödüllendirmenin deklare etmek emsallerinin çoğalmasına vesile olacağına şüphe yoktur.

İnsanoğlu genelde olumsuzluklara odaklanır, olumsuzlukları konuşmaya heveslidir, ama bizim kurumumuz bu anlayışa müsait değildir. Emsallerinin artması için gü-

zelliklerin hep gündemde tutulması gerekir. Amerika'da bir gazeteci özeleştiri yaparken "Bizler tuhaf insanlarız. New York havaalanında her gün 600 uçak muntazam olarak kalkar, bunu hiç haber yapmayız. Ama bir gün bir uçak rötör yaparsa sayfalar dolusu haber yaparız." demektedir. Ama biz öyle yapamayız, zaten de yapmıyoruz. "Marifet

Din adamının saygınlığı önce din adamları arasında vücut bulmalıdır. Milletimiz zaten din adamına saygıyı dindarlığının bir gereği saymaktadır.

iltifata tabidir." Özdeyişi meşhurdur. Yani, birinin başarılı olmasını istiyorsak onun önemli biri olduğunu ve ona ihtiyacımızın bulunduğunu sık sık hatırlatmak gerekir. Din adamlarımızın hastalık, ölüm, afet ve benzeri olaylarda yalnız bırakılmaması, zaman zaman ziyaretlerle takviye edilmesi ve yanında birilerinin olduğu bilincinin onda hakim kılınması da kurum içinde saygınlık bakımından önem arz eder. Bu vesile ile geçmiş bütün din adamlarımıza yüce Allah'tan rahmet dilerken, hayatta olanların hepsine uzun ve sağlıklı ömürler ve bu yüce meslekte başarılı hizmetler niyaz ederim. ■

şadi EREN camii křrsřsřnde konuşurken

DOÇ. DR. şADI EREN İLE SÖYLEşİ

Ahmet YÜTER

şadi Eren, 1962 Manisa/Gördes doğumlu.1981-1986 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakóltesinde okudu.1988-1992'de Diyarbakır Merkez İmam-Hatip lisesinde meslek dersleri yanında, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitřsřnde Tefsir alanında " Kur' an'da Gayp Bilgisi " isimli doktora çalışması yaptı. 1992-1993 öğretim yılında Ankara'da Devlet Lisan Okulu'nda Arapça kursuna devam etti. 1993-1994 öğretim yılında Anakara/Çamlıdere İmam-Hatip Lisesinde meslek dersleri öğretmeni olarak görevde bulundu.Kasım 1994'de Erzincan İlahiyat Meslek Yřksek Okulunda Tefsir alanında Yardımcı Doçent, Kasım 1998'de ise Doçent oldu.2000-2003 yıllarında Rotterdam İslam Üniversitesinde görev yaptı. Evli ve üç çocuk babası olup, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış makaleleri ve basılmış eserleri vardır.

□ **Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "toplumu din konusunda aydınlatma" misyonunu nasıl anlamak ve anlatmak gerekir?**

Diyanet İşleri Başkanlığımız, ülkemizde gerçekten de çok güzel İslâmî hizmetlere vesile olmaktadır. Ancak bu, "hiç eksiği yoktur, her şeyi mükemmel yapmaktadır" anlamına da gelmez. Zira var olanla yetinmek gayretsizliktir. Müesseseler kendilerini yeterli gördüklerinde duraklama ve gerileme başlar, ama en iyiyi araştırdıklarında gittikçe tekâmül eder. Başta Haseki Eğitim Merkezi olmak üzere, Başkanlığın açmış olduğu eğitim merkezleri gerçekten faydalı olmakta ve din görevlilerimizin seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Bence bu merkezlere yurt dışı dil eğitimi de ilave edilebilir. Bunun için açılacak lisan okulu bir yıl Türkiye'de eğitim verir, başarılı olanlar bir yıllığına o dilin konuşulduğu ülkeye gönderilirler ve pratik yapmaları sağlanır. Dil olarak Arapça, İngilizce ve Almanca ile başlanabilir. Ardından Rusça, Çince, İspanyolca gibi diğer dillerin de eğitimi verilebilir. Bu, aynı zamanda "büyük devlet" olmanın da bir gereğidir. Kilise, kendi misyonunu anlatmak için bu noktaya gerçekten dikkat etmekte misyonerlerini dil noktasında iyi yetiştirmektedir. En son dinin mensuplarının bu noktada onlardan geri kalmaması beklenir.

Bir de Diyanet İşleri Başkanlığımızın artık bir televizyonu olmalıdır diye düşünüyorum. Bugüne kadar olmaması bir eksiklikti. Milletimiz böyle bir şeye muntazırdı, daha fazla bekletmemek gerekir.

Size göre "peygamber varisi" ekseninde din görevlisi nasıl olmalıdır?

Namık Kemal, şöyle der:

"Yüksel ki yerin bu yer değildir.

Dünyaya geliş hüner değildir."

Bunu din görevlisi hakkında şöyle değerlendirmek mümkün: "Daima yüksel ve kendini yenile. Yoksa sadece namaz kıldırmak hüner değildir."

Bu münasebetle bir hatıramı nakletmek isterim: Bir vesileyle Ankara'nın bir köyüne gitmiştim. Köyün camisinde öğle namazını kıldıktan sonra imam arkadaşla tanıştık. Kendisi genç bir imamdı. Üç beş yıldır görev yapıyordu. Sohbet esnasında camide ve dışarıda ne gibi faaliyetleri olduğunu sordum. Derin bir iç geçirdi ve şöyle devam etti:

"Hocam, ben küçüklüğümünden beri imamlığı kendime bir ideal olarak seçtim. Nasip oldu bu idealime de kavuştum. Ben buraya gelirken "her gün cemaatimle sohbet ede-

rim. Kendileriyle namazlardan önce veya sonra tefsir, hadis ve fıkıh dersleri yaparım diye düşünüyordum. Ama buraya geldikten sonra hayallerim bitti. Çünkü halkta bir ilgi yok. Bu ilgisizlik beni bitirdi. Şu anda sadece namaz kıldırma memuru olarak görevimi yapıyorum. Namaz bitince onlarla beraber kahvehaneye gidip, onlarla birlikte televizyon seyreliyorum."

Bu genç imamın samimi itiraflarına mukabil dedim ki:

"Her halde şu noktada bir yanlış var. Sen ilmi cemaatle paylaşmak için okumuşsun. Hâlbuki ilim zatında güzeldir. Seni dinleyen olsa da olmasa da sen kendi seviyeni yükselt. O zaman bu köyde en azından bir kişi yetişmiş olacaktır. Senin seviyen yükseldiğinde ise, emin ol Allah seni dinleyecek muhatapları etrafına toplayacaktır. Haftada bir okuduğun on dakikalık hutbe için on saat hazırlan. Hafta boyu konuyla ilgili araştırmalar yap. Gör bak o zaman neler oluyor? "Acaba olur mu?" diye tereddüt etme. Çünkü senin konumunda imam olarak görev yapan nice kimseler tanıyorum, bunlar hem öğreniyorlar, hem öğretiyorlar. Kırk yıllık görevi esnasında on binden fazla öğrenci yetiştiren, bunlardan iki binden fazlasını hafız yapan hocalar biliyorum. Keban barajını düşün. Bu baraj yapıldıktan sonra bölge hem aydınlandı, hem sulandı, hem de iklim itibarıyla daha mutedil hale geldi. Sen, bulunduğun yerde bir Keban ol, merak etme çevren senden istifade edecektir."

Günümüzde bilgisayarlar artık hayatımızın bir parçası haline geldi. Görüyoruz ki, bunlar daima yenileniyor. Bunların programları da daima güncelleniyor. Bir din görevlisi de kendini ilmen, fıkren daima yenilemeli ve güncellemeli... Yoksa hızla akan gelişim seyrine ayak uyduramaz, gerilerde kalır. Mesela, asr-ı saadeti anlatan kitapları okur, oralarda kalır, günümüze gelemmez. Mesela, Hz. Ömer'i anlatırken on dokuz yamalı elbise ile devlet başkanlığı yaptığını söylerse, muhatapları bunu anlamakta zorlanır. O günün şartlarında maddi imkânlar pek olmadığından insanların kıyafeti genelde öyleydi. Ama bunu aynen günümüze taşımak hem mümkün değildir, hem de gerek de yoktur. Hz. Ömer bugün devlet başkanlığı yapsa, elbette günümüz şartlarına ve imkânlarına göre giyinir, adaleti tatbik ederdi.

Yani şunu demek istiyorum: Din görevlilerimiz hem muhafazakâr hem de yenilikçi olmalı, mazinin mirasını günümüze taşımakla beraber, günümüzün şartlarına yabancı kalmamalıdır. "Kökü mazide olan âti" şeklinde formüle eden durumu göstermelidirler. ■

AHMET MUHTAR BÜYÜKÇINAR İLE SÖYLEŞİ

Mehmet YÜKSEL

Bir Ulu Çınar/ Ya İlim Ya Ölüm:

1920 yılında Gaziantep'te doğan Büyükçınar, tercümeleri dahil olmak üzere bir düzineyi aşkın esere imza atan önemli bir yazar, bir İslâm âlimi. Onun hayatı ve hatıraları, kendi ifadeleriyle; *Hayatım İbret Aynası* adlı eserde yazdığına göre, küçük yaşından itibaren Kur'an aşkıyla yanıp tutuşan ve bunun için de sebepler dairesindeki engelleri aşarak, çok önemli hocalardan ilim öğrenen Ezher Üniversitesi'nde talebelik ve hocalık yapan Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın hayat hikayesi, özellikle gençlere olumsuzlukları aşma noktasında gerçek bir kararlılık örneği sunuyor. Okuyan herkeste iz bırakacak bir ibret tablosu olan Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın hatıraları, aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve dinî yaşamını yansıtmaları açısından da önem taşıyor.

□ Hayatını sorduğumda; “Küflü yerlerde saklanarak Kur’an’ı öğrenme azmim, okuyuşum, okuttuklarım, Arapça tahsil uğruna, sırtımda kitaplarım, peşimde yırtıcı köpekler, huduttan geçişlerim, hapisane günlerim. Halep, Şam ve nihayet Kahire el-Ezher’deki tahsil yıllarım gözlerimin önünden unutulmaz anılarıyla geçiyor.” diyerek cevaplıyor Büyükçınar. İsmi ile müsemma denilen simalardan biri ile karşı karşıya olmanın heyecanını yaşıyorum bu ulu çınarla sohbet ederken.

1920 yılında Gaziantep’te doğan Büyükçınar, tercüme meleri dahil olmak üzere bir düzineyi aşkın esere imza atan önemli bir yazar, bir İslâm âlimi. Onun hayatı ve hatıraları, kendi ifadeleriyle; *Hayatım İbret Aynası* adlı eserde yazdığına göre, küçük yaşından itibaren Kur’an aşkıyla yanıp tutuşan ve bunun için de sebepler dairesindeki engelleri aşarak, çok önemli hocalardan ilim öğrenen Ezher Üniversitesi’nde talebelik ve hocalık yapan Ahmet Muhtar Büyükçınar’ın hayat hikayesi, özellikle gençlere olumsuzlukları aşma noktasında gerçek bir kararlılık örneği sunuyor. Okuyan herkeste iz bırakacak bir ibret tablosu olan Ahmet Muhtar Büyükçınar’ın hatıraları, aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve dinî yaşamını yansıtmaları açısından da önem taşıyor.

“Din hizmetinde gönüllülük nasıl olmalı?” diye soruyorum; “Benim yaptığım gibi olmalı!” diyerek gülüyor. 60 yıl boyunca hem yazmış hem okumuş hem okutmuş, bu hizmetleri de ücretsiz, gönüllü olarak yapmış. Seksen iki yaşına kadar okutmaya hiç ara vermemiş, 8 yıldır ‘Brusella’ hastalığı dolayısı ile artık okutamıyor. Ulu çınar artık 90 yaşında, bir de düşerek kalça kemiğini kırınca tamamen güçsüz hale gelmiş.

“Hatıralarınızı yazarken neler hissettiniz hocam?” deyince: “Türkiye’ye döndükten sonra Kur’an yolundaki hizmet arzumun önüne çıkan engeller, talebelerimle olan unutulmaz güzellikteki ders saatlerimin hepsi, bugün her hali ile bana hoş gelen bir anı olarak kalemimden önümdeki kağıtlara, elimden akıp gidiyordu...” diyerek anılarını yazarken yaşadığı ruh halini aktarıyor.

Derslerini ağırlıklı olarak İstanbul’da yapmış, otuz yıldır da Esenköy’de yaşıyor. Esenköy macerası, ilk defa imam-hatip lisesi öğrencileri için kamp kurmakla başlamış. 43 yıl önce ulaşımın olmadığı o günlerde kum gemi-

leriyle gelmişler.

“Hocam, kamp fikri nereden doğdu?” diye sorunca şöyle anlatıyor:

“Bu kampta öğrenciler hem Arapça hem de yüzme öğreniyordu. Üç aylık tatili değerlendirmek içindi” diyor, İstanbul İmam-Hatip Lisesi’nde hoca olduğu zaman kendisine bir yıllık ders planı veriliyor, hocaefendi bir yıllık programı bir haftada öğretiyor öğrencilerine... Hocanın kolay öğrenme ve öğretme kabiliyeti varmış. Kendi çocuklarına ve torunlarına Kur’ân-ı Kerîm’i üç günde öğretmiş. Bir yıllık dersi bir haftada öğreten hocaefendi, kalan zaman içinde öğrencilerine ne öğreteceğini düşünmüş, ve Türkiye’deki bütün imam-hatip liselerine mektup yazarak onları kampa davet etmiş. Üç aylık kampta hem İHL mezunu olanlar, hem ikinci bir üniversite bitirecekler hem de lise diploması alacaklar toplanmış. O dönemde imam-hatip lisesi mezunları ilahiyat dışındaki başka fakültelere gidemiyormuş, onun için onları dışarıdan lise diploması almaya teşvik etmiş. “Çocuklarınıza yüzmeyi öğretin” hadisinden yola çıkarak kampa katılan herkese yüzme öğretmiş.

“Muhterem hocam, yeni nesil din görevlilerine neler tavsiye edersiniz?” diye sorunca; “Kur’an ve Hadis’i çok okusunlar, okuduklarını yaşayarak örnek olsunlar, karşılık beklemeden çalışsınlar, Peygamberimizi örnek alsınlar, sağlam bir vücuda sahip olmak için spor yapsınlar, mutlaka bir sanat öğrensinler.”

Yüzerken de bir şeyler öğretirmiş hocaefendi. Arapça’nın öğrenilmesine yardımcı olmak için kampta Türkçe konuşmayı yasaklamış, sadece Arapça konuşuluyormuş; bu yüzden Esenköy’de adı “Arap Hoca”ya çıkmış. Kamp sayesinde öğrencilerin çoğu iki lise ve iki üniversite bitirme imkânı bulmuş. Hocaefendi İstanbul’daki evinde okul sonrası otuz kişilik gruplar halinde akşamları ders okutmuş, yatsıdan sonra da evinin geçimi için baklavacılar da baklava açarak gece yarısına kadar çalışmış.

Günde dört saat uyuyormuş, öğle sonrası on dakika uza-
nıp kaylule yaparak dinlenirmiş. Çok az uyuyup yoğun
tempoda çalışmış, kendine ayıracak pek zamanı olmamış,
hayatını ilme adanmış. "Az uyumak için de az yemek gere-
kir" diyor. Beslenmesine dikkat etmiş, sağlığa zararlı hiçbir
şey yememiş, kızartmayı ağzına hiç koymamış. Kahvaltıda
çay içmez bir saat sonra içermiş. Doktorların şimdi söyle-
diği tavsiyeleri hocaefendi 60-70 yıl önce uyguluyormuş.
Amerika'da çıkan sağlıkla ilgili dergi ve kitapları okuyarak
bu bilgilere ulaşmış.

Hayali lise diploması alıp tıp okumak olduğu halde,
tefsir dersi okutmaktan buna fırsat bulamamış, kendini
talebelerine adanmış. Doktor olamamış ama bir doktor ka-
dar tıbbî bilgiye sahip olmuş. Bu bilgilerini Mutluluk Yolu
Hayat Kitabı'nda yazmış.

Hayatı boyunca okuduklarını uygulamış, yapmadığını
söylememiş. Doğruluğuna inandığı şeyleri sonuna kadar
savunmuş. Hocaefendi bu erdemli duruşu ile; "Niçin yapma-
dığınız şeyi söylüyorsunuz" ilahî ikazını hatırlatıyor bize.

Türkiye'ye dönünce Antep'e gidersem sadece An-
teplilere faydalı olacağını, ama İstanbul'a giderse bütün
Türkiye'ye faydalı olacağını düşünerek İstanbul İ.H.L'de
göreve başlamış. Diploması tanınmadığı için fahri ola-
rak ders okutmuş. Aynı anda Daru'l-Kur'an'da, İlahiyat
Fakültesi'nde, Haseki Eğitim Merkezi'nde ve dört cami-
de ders okutmuş, Haseki'den emekliye ayrılmış, ama ders
okutmaya devam etmiş. İlahiyat Fakültesi'nde gündüz
dersini kaçırانlar akşam evdeki derse katılmak suretiyle
açığını kapatmış. Okuttuğu talebeler arasında kimler
yok ki: Ahmet Genç, Hasan Can, Hasan Aksoy, Bayraktar
Bayraklı, Yusuf Çiçek, Mustafa Uzun, Fuat Güner, Ali Barda-
koğlu, Mahmut Toptaş, İsmail Biçer, Numan Kurtulmuş...
bunlardan bazıları.

Esenköy'e yerleştikten sonra yazmaya ağırlık vermiş;
Hadislerle Müslümanlık, Nesai, Tergib ve Terhib Tercüme-
leri; Hayatım İbret Aynası, Mutluluk Yolları Hayat Kitabı,
Ruh Dünyamız da telif eserlerinden bazıları. İsmail Başka-
vak İmam Hatip Lisesi'nde, Daru'l-Kur'an'da, İlahiyat'ta ve

evde en uzun süre okuttuğu öğrencisi olmuş. “İlmî mirasını ona bıraktım, ders halkasını o devam ettiriyor” diyor. Öğrencilerinin çok vefalı olduğunu ve her yıl ziyaretine geldiklerini söylüyor.

“Ne tür zorluklarla karşılaştınız?” diye sorunca mütevekkil bir eda ile gülümsüyor. Geçimini temin etmek için kimseye yük olmadığını, geceleri konfeksiyonlarda terzi-lik yaparak, baklava açarak güçlülere göğüs gerdiğini, okutmanın zevkini tattığını anlatıyor. Maddî imkânlar da sunulmamış değil hocaefendiye; Gaziantep’ten birinci sıradan milletvekili olması istenmiş ama hocaefendi ilim öğretmeyi tercih etmiş. Bu noktada parolası; “Ya İlim Ya Ölüm” olmuş...

Gelen misafirler hem maddî hem de manevî gıdalarını alırlarmış; Hocaefendi misafirlerine kendi eliyle yemek pişirir ikram edermiş, bu noktada iddialı ve 200 çeşit yemek yapabildiğini söylüyor. Öğrencilerinin düğün yemeğini hep kendisi yapmış, önemli toplantılarda aranan aşçı olmuş.

“Muhterem hocam, yeni nesil din görevlilerine neler tavsiye edersiniz?” diye sorunca; “Kur’an ve Hadis’i çok okusunlar, okuduklarını yaşayarak örnek olsunlar, karşılık beklemeden çalışsınlar, Peygamberimizi örnek alsınlar, sağlam bir vücuda sahip olmak için spor yapsınlar, mutlaka bir sanat öğrensinler.” Bunları söylerken hayatını tekrar özetliyor.

Şu anda doksan yaşında olan bu ulu çınara, Ahmet Muhtar Büyükçınar hocaefendiye; “Hocam, son olarak bir hatıranızı bizimle paylaşır mısınız?” dediğimde; “Allah sizi yaratmıştır, sonra öldürecektir, içinizden bir kısmı da ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bilmez olurlar. Doğrusu Allah bilendir, her şeye Kadir’dir.” (16/70) ve “Kime uzun ömür verirse, onun yaratılışını baş aşağı çevirir, gücünü azaltırız, sonunda ihtiyarlar, zayıflar. Akıllarını kullanmıyorlar mı?” (36/68) mealli âyetleri okuyor. Eli- ni öpüyor ve hayır duasını alarak ulu çınarın gölgesinden ayrılıyor. ■

PARMAKLIKLAR ARKASINDA DİN HİZMETİ: CEZAEVİ DİN HİZMETLERİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

Mustakim ARICI*

ÜLKEMİZDE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN VERİLEN CAMİ DİŞİ VAAZ-İRŞAD HİZMETLERİNDE CEZAEVLERİYLE İLGİLİ İLK OLARAK 1959 YILINDA DÖNEMİN ADALET BAKANI TARAFINDAN, DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NA YAZILAN BİR YAZIDA HÜKÜMLÜLERİN MANEVÎ ISLAHINI TEMİN EDECEK KONFERANSLARA İHTİYAÇ DUYULDUĞU BELİRTİLMİŞTİR.

□ Kendine has bir zaman algısı, ruh halleri, dili, ilişki tarzı ve kültürü olan hapis hayatı dilimizde yaygın olarak cezaevi, kale, tevkifhane, tutukevi, mahpus ve zindan kavramlarıyla bilinir. Hapis cezasının İslâm öncesi medeniyetlere kadar uzanan bir geçmişi vardır. Cezaevlerinin yaygınlaşıp kurumsallaşması çok daha sonraki dönemlerde olmuştur. İslâm öncesi Türklerde bedenî cezaların daha yaygın olduğu, ancak ağır hapis olarak zindana atma, orta ve hafif suçlar için ise kısa süreli hapis cezalarının bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır. Cahiliye dönemi Hicaz-Arap toplumundaysa hapis uygulaması bilinmekle birlikte yaygın değildir.¹

Eski ve Yeni Ahid'de hapis hayatına dair çeşitli referanslar mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa ve bilhassa Hz. Yusuf dönemlerindeki Mısır anlatılırken hapis cezası uygulamalarına temas edilir (Şuarâ, 29; Yûsuf, 25, 32, 33, 35-36, 39, 41-42, 100).

İslâm tarihinde Hz. Peygamber döneminde sınırlı sayıda da olsa bazı esir ve sanıkların dehliz gibi kapalı mekânlara hapsedildiği yönünde rivayetler vardır. Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemindeki bazı uygulamalar suçlular için özel bir hapishane yapımının caiz olup olmadığı tartışmalarını doğurmuştur. Ancak genişleyen İslâm coğrafyasında Emevîler döneminden itibaren hapis cezasının benimsendiği ve bahsedilen tartışmaların teorik kaldığı söylenmelidir.² Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde ise örfî hukuk dahilinde özellikle siyasî suçlulara daha çok zindan ve kalebentlik cezaları uygulanırken, II. Mahmud döneminde çok yönlü Batılılaşma çabaları neticesinde hapishanelerin ıslahı medenî olmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak ele alınmıştır. Konu 1856 tarihli Islahat Fermanı'na taşınmış ve devam eden süreçte Avrupa usulü cezaevlerinin yapımı gündeme gelmiştir. II. Abdülhamid döneminde bununla ilgili bir komisyon kurulmuş, ancak parasızlık ve tasarruf tedbirleri sebebiyle bahsedilen proje gerçekleşmemiştir. Osmanlı hükûmeti hapishanelerin ıslahı konusunda I. Dünya Savaşı yıllarında Alman uzman Dr. Pollitz'i görevlendirmiş, o da oldukça kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Ancak mağlubiyet neticesinde Alman uzmanların görevlerine son veren Osmanlı Devleti ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti uzun yıllar hapishanelerin ıslahı projeleriyle uğraşmıştır.⁴

Modern anlamdaki cezaevleri ise Batı medeniyetinin bir ürünü olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki toplum-iktidar ilişkileri, Batı'nın Ortaçağ'dan gelen kendine has kasvetli toplum yapısı, Ortaçağların amansız hastalığı vebanın toplumsal etkileri ve Fransız İhtilali sonrası değişen siyasî yapılanma ve düşüncüyü bilmeksizin bugünkü cezaevlerinin hukukî ve felsefî arka planını anlamak mümkün değildir. Michel Foucault'nun dediği gibi veba disiplinsel şemalara hayat vermiş, çok yönlü ayırımlara, bireyselleştirici dağıtımlara, denetim ve gözetimlerin örgütlenmesine ve iktidarın yoğunlaştırılmasına çağrıda bulunmuştur. Veba ve cüzzam gibi tecridi zorunlu kılan hastalıkların yaygınlaşması, sürekli gözetim altında tutmayı gerektiren yapıları ortaya çıkarmıştır. Bunun neticesinde XIX. yüzyılın başında çevrede halka halinde bir bina, merkezde o bina-daki hücreleri gözetleyen bir kulenin olduğu tımarhane ve hapishaneler yapılmıştır. Bu mimarî yapılanmanın getirdiği birçok disiplin mekanizması daha XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'da kanunnâmelere ve hatta kongrelere konu olmuştur.

Başta fıkıh ve tarih kitapları olmak üzere klasik literatürde hapsin nasıl uygulanacağı, mahpusların ve infaz memurlarının hak ve ödevleri, hapishane ve idaresi gibi konulara temas edildiği görülür. Mahpuslara yeterli

Ülkemiz genelindeki cezaevlerinde verilen din hizmetleri 60 cezaevi vâizi ve görevlendirilen 350 din görevlisi ile devam etmektedir. Sunulan din hizmetleri koğuş sohbetleri, bire bir görüşmeler, Kur'ân-ı Kerîm öğrenme kursları, konferanslar, özel etkinlikler, kitap dağıtımı, konserler ve idarî izin olan yerlerde Cuma ve hatta vakit, teravîh ve bayram namazlarının ifası şeklindedir.

düzeyde giyinme, barınma ve beslenme hizmetleri verilmesi, hastalanmaları halinde tedavi edilmesi, yakınlarının ziyaretine izin verilmesi ve ibadet etmelerine imkân tanınması gibi temel insanî hakların sağlanmasına titizlik gösterilmesi bütün fakihlerce ifade edilir. Ayrıca bazı ıslah edici ve eğitici programlara katılmaları tavsiye edilmekte, hatta ibadetlerinin engellenmesi hak ihlali ve işkence kapsamında görülmektedir. Ancak cuma ve bayram namazı gibi toplu namazlar konusunda fakihler arasında farklı görüşler vardır.⁵

Osmanlı dönemi hapishanelerindeki din hizmetleri ve mahkumların ibadetlerini yerine getirmeleriyle il-

gili kayıtlar I. Meşrutiyet sonrasına rastlamaktadır. İslâm hukukunda mahkumların yukarıda sayılan haklara sahip olması ve Avrupa'daki hapisanelerde ıslaha yönelik çalışmaların bir parçasını rahiplerin oluşturması, cezaevlerinde verilen din hizmetlerinin arka planındaki sâiklerdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belge 1911 tarihinde Edirne Hapishanesi'nde muhtelif imalathanelerin yanında bir koğuşun mektebe çevrildiğini ve burada Türkçe, okuma-yazma, hesap, tarih ve coğrafyanın yanında din derslerinin de verildiğini göstermektedir. Edirne örneği 1916'da bir nizamnâme hazırlanmasını gündeme getirmiş, hapisanelerde ahlâkî ve dinî terbiye içeren derslerin verilmesi teklif edilmiş, ancak bu birkaç cezaevi hariç düşünceden öteye geçememiştir. Bir başka arşiv belgesinde imalathanelerde çalışan Müslüman mahkumların cuma ve bayram günleriyle kandil gecelerinde, gayri müslimlerin de kendi özel günlerinde tatil yapmalarına izin verildiği zikredilmektedir. 1916 tarihli Hapishaneler Nizamnâmesi ile standartlara uyan birkaç cezaevinde verilen din hizmetlerinden haberdarız. Sabah namazı ve öğle namazı için düzenlemeler yapılmış, çalışma bittikten sonra verilen üç saatlik istirahatta mahkumlara ikindi ve akşam namazlarını kılma hakkı tanınmış, akşam yemeği ve aradan sonra yatsıya kadar vaaz hizmetleri verilmiştir. Bir başka arşiv belgesi bu görevlerin

zorunlu olduğunu beyan etmektedir. Dr. Pollitz'in raporunda ise hapisane personeli olarak görev yapan birimler sıralanırken din hizmetlerine de yer verilmiştir. Raporda mahkumların mensup olduğu dinlere göre imam, rahip, haham atanması ve bu kişilerin mahkumlara telkin ve nasihatlerde bulunması teklif edilmiştir.⁶

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen cami dışı vaaz-irşad hizmetlerinde cezaevleriyle ilgili ilk olarak 1959 yılında dönemin adalet bakanı tarafından, Diyanet İşleri Başkanlığı'na yazılan bir yazıda hükümlülerin manevî ıslahını temin edecek konferanslara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu tarih ilgili araştırmalarda bir milat olarak verilmektedir.⁷ Ancak Osmanlı'dan gelen birikim sebebiyle bu tarihten önce Diyanet İşleri Başkanlığı'nın geniş çaplı ve sistematik olmasa da bu alanda çalışmalar yapmış olması muhtemeldir. Ayrıca Başkanlığın hazırladığı bir belge bu kaniyi teyid ve ispat etmektedir. Bu belge Ahmet Hamdi Akseki'nin başkan olduğu dönemde, 1950 yılında kaleme alınarak Ankara'da basılmış olup "Cezaevlerinde Verilecek Vaazlar I" başlığını taşımaktadır.⁸ Diğerlerine ulaşmasak da bu yayının bir seri olarak düşünüldüğü açıktır. 1924-1947 yılları arasında müşavere heyeti azalığı, başkan yardımcılığı ve 1947-1951 arasında başkanlık görevlerini yürüten Ahmet Hamdi Akseki dönemi, neredeyse dinî bir

yayının olmadığı düşünülüyordu Başkanlığın ilmî eser telifi noktasında son derece önemlidir ve bu sırada cami dışı hizmetlere yönelik az sayıda eserin varlığı kayda değer bir durumdur.

Daha sonraki yıllarda özellikle 1959'dan itibaren artan bir ivmeyle cezaevlerinde din hizmetleri noktasında önemli gelişmeler olmuştur. Bu konudaki araştırmaları ve doktora teziyle tanınan Prof. Dr. Şuayip Özdemir'in çalışmaları son elli yıllık birikimi içeren kıymetli bilgilere sahiptir.⁹

1981 yılında hazırlanan Din ve Ahlâk Bilgisi dersi müfredatı uygulamaya geçmiş, 1993'te bu program geliştirilmiş, 15 Mayıs 2001 tarihinde Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanı arasında imzalanan protokolle müfredat programı yeniden hazırlanmış ve 2002'den itibaren uygulamaya konmuştur. Ancak özellikle Özdemir'in belirttiği gibi bu hizmetlerde verim çok düşüktür ve hâlâ sistematik bir program sunulamamaktadır. Bu duruma mekândan protokole kadar birçok sebebin yol açtığı bilinmektedir ve buna karşı farklı teklifler meslektaşlarımızla sempozyumlarda ve seminerlerde dile getirilmektedir.

Gerek kendi müşahedelerimiz ve gerekse meslektaşlarımızın hazırladığı raporlar cezaevlerinde din hizmetlerine büyük bir talebin olduğunu, ancak bu talebin bahsedilen eksiklikler sebebiyle karşılanamadığını ortaya koymaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi noktasında özellikle Başkanlığımızın son bir yıldır gösterdiği yoğun gayretler neticesinde cezaevi vâizi kadrolarının artırılmasına gidilmekte, seminerler düzenlenmektedir. Başkanlığın daha fazla kadro tahsis etmesi, seminerler düzenlemesi, yeni teklifler içeren çalışmaları, istişareli bir şekilde hazırlaması faaliyetleri olumlu seviyelere çekecektir. Bayan ve çocuk cezaevleri başlı başına ele alınması gereken alanlardır. Bunun yanında bütün koşullara takvim ve kütüphaneler için ilmî yayınların gönderilmesi açığı kapatmaya vesile olacaktır. Ancak çalışmalarda verimliliği engelleyen faktörler daha ziyade Adalet Bakanlığı'nın yapacağı düzenlemelere bağlıdır.

Ülkemiz genelindeki cezaevlerinde verilen din hizmetleri 60 cezaevi vâizi ve görevlendirilen 350 din görevlisi

ile devam etmektedir. Sunulan din hizmetleri koğuş sohbetleri, bire bir görüşmeler, Kur'an-ı Kerim öğrenme kursları, konferanslar, özel etkinlikler, kitap dağıtımı, konserler ve idarî izin olan yerlerde Cuma ve hatta vakit, teravîh ve bayram namazlarının ifası şeklindedir. Bu hizmetler içinde en yoğun olanı koğuşlarda yapılan sohbetlerdir. Bu sohbetlerde mahkûmlar kendilerine yapılan ziyaret sebebiyle memnun olmakta ve sohbetin önemli bir kısmı soru-cevap şeklinde geçmektedir. Kur'an öğrenmek için yapılan müracaatlar neticesinde idarî izinle açılan kurslara da büyük bir ilgi gösterilmektedir.

Ayrıca Kutlu Doğum Haftası, Ramazan ayı gibi zamanlarda yapılan programlar sunulan din hizmetlerinde önemli bir fonksiyon icra etmektedir. ■

D İ P N O T L A R

1. Ali Bardakoğlu, "Hapis", DİA, İstanbul, 1997, c. XVI, s. 54; Ali Bardakoğlu, "Ceza", DİA, İstanbul, 1993, c. VII, s. 474.
2. Ali Bardakoğlu, "Hapis", s. 54-55.
3. Ömer Şen, Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 3, 17, 40-41, 68-84.
4. Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 289-307.
5. Ali Bardakoğlu, "Hapis", s. 61-62. Mahkûmların dini hakları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Imam Muhammed Shirazi, The Rights of Prisoners According to Islamic Teachings, Fountain Boks, Washington, 2003. Bu çalışmadan beni haberdar eden eniştem Rıza Kurtuluş'a teşekkür ederim.
6. Ömer Şen, Osmanlı'da Mahkûm Olmak, s. 60-63, 76-77, 112-114.
7. Şuayip Özdemir, "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Gecirdiği Aşamalar", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, (2002), Sayı: 2, s. 65.
8. Bu belgeyi temin eden Çengelköy Hamdulah Ağa Camii İmam-Hatibi, koleksiyonculuk ve sahafılık gayretleri olan dostum Davut Özgül Bey'e teşekkür ederim.
9. Şuayip Özdemir, Cezaevlerinde Din Eğitimi, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2006; "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Hakkında Bir Değerlendirme", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999, s. 353-381; "Cezaevi Din Hizmetlerinin Yeterlilik Sorunu", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Merkezi tarafından 4-5 Aralık 2003 tarihinde düzenlenen Hapishane Sempozyumunda sunulan tebliğ, Hapishane Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 346-358; "Cezaevi Din Hizmetlerinin Temel Problemleri", 1. Din Hizmetleri Sempozyumu, 3-4 Kasım, Ankara, 2007, s. 123-133. Şuayip Özdemir, "Cezaevi Din Görevlileri ve Yöneticilerine Göre Cezaevlerinde Din Eğitimi", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Yıl:2, Sayı:4, 1-19, Ekim/Kasım/Aralık 2002.
10. Talha Kaya, "Cezaevi Vaizliği", 1. Din Hizmetleri Sempozyumu, 3-4 Kasım, Ankara, 2007, s. 156-163.

İLHANTOK İLE SÖYLEŞİ

Kadir ÖZTÜRK

1937'de Düzce'de doğdu. 1956 yılı ortalarında Üsküdar'da müezzin olarak göreve başladı ve 1981 yılında Üsküdar Yeni Camii İmam Hatibi olarak emekli oldu. Kurrâ Hâfızdır. 1962 yılından bu yana TRT ve özel yayın kuruluşlarında sürekli dini programlara katılmaktadır. Tasavvuf mûsikîsi ile ilgili 70 kadar kendi bestesi de bulunmaktadır. 1981 yılı Ramazân-ı şerifinde T.C. Diyânet İşleri Başkanlığı'nca Türkiye'yi temsilen Malezya'ya gönderildi. Şu anda Diyânet İşleri Başkanlığı'nın açtığı Tashîh-i Hurûf kurslarında, Ankara Eğitim Merkezinde hocalık yapmaktadır.

□ **Eğitim hayatınızdan ve hocalarınızdan bahsedermisiniz?**

Eğitim, öğretim ve öğrenimde hayat okuluna devam ediyorum. Kur'ân-ı Kerîm öğreniminde özellikle iki hocam var. Bunlardan birincisi 1940'lı yılların ortalarında kendilerinden Kur'ân-ı Kerîm okumayı öğrendiğim ve doğduğum köyde imamlık yapan merhum İlyas Hoca Efendi, ikincisi de kendilerinden hıfz ve kırâat-i ikmâl ettiğim Düzceli merhum Hâfız Hilmi Ak Hoca Efendidir. Bunun yanında Üsküdar Yeni Cami Emekli imamı merhum Cabir Gürsu'dan Arapça tedris ettim. Aşere ihtisasımı Ankara'da aşere takrip hocası Safvan Çakıroğlu hocamda yaptım. Tecvid ve pratik mûsikî eğitimimi ise Üsküdar Selimiye Câmii imam-hatibi merhum Mustafa Duruöz hocamda ikmal ettim.

Hâfızlığın yaşı var mıdır? Her yaşta hâfız olunabilir mi? Bir hafızda ne gibi özellikler bulunmalıdır?

Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenme ve hıfza başlama yaşının, öncelikle düzgün konuşmaya başlanılan mevsim olduğu kanaatindeyim. Teknik olarak bir sahifeyi sağlıklı olarak iki dakikada okuyabilen hıfza başlamaya hazırdır. Bunun hâfızlığa başlamada yeterlilik için önemli olduğunu düşünüyorum. Her yaşta hıfza başlanabilir, dolayısıyla da hâfız olunur. Hâfız-ı Kelâm ve ehl-i Kur'ân'da ne gibi özellikler bulunması, hangi donanımlara sahip ve de ahlâk-ı hamîdeye nasıl malik olması gerektiği konuları uzunca tezekküre muhtaçtır.

Göreve ne zaman başladınız? Bu başlangıçtan emekliliğinize kadar geçen süreci birkaç cümle ile özetleyebilir misiniz?

Diyanet çatısı altında Kur'ân-ı Kerîm'in köleliği ve din hizmetine 1956 yılında Üsküdar'da müezzin olarak başladım. 1957 yılı sonlarında askere gittim. 1959 yılı sonlarında bıraktığım yerden tekrar Ankara'da başladığım hizmet, 1970 yılı Mart ayının 15'inde noktalandı. Ortalama on yıl içinde sırasıyla; Tabakhâne Câmii'nde altı ay müezzinlik, Koyunpazarı, Arslanhâne ve Kocatepe Câmilerinde imam hatiplik yaptım. 15 Mart 1970 tarihinde Ankara Kocatepe Câmii'nden Üsküdar Mihrimâh Sultân (İskele) Camii'ne isteğimle tayin edildim. 1975 yılı ortalarında yine isteğimle Üsküdar Cedîd Vâlîde Sultân (Yeni Câmî)ye nakledildim ve

1981 yılı sonunda aynı câmiden emekli oldum. 1986 yılında da aynı câmi imam hatipliğine tekrar tayin olundum ve bir yıl kadar görev yaptım.

Müzik sizin için ne ifade etmektedir? Ne zaman ve nasıl başladınız?

Müzik, Yaratıcı'nın vücûda getirdiği canlı-cansız her şeyin emsalsiz bir uyum içinde sesli ya da sessiz tarzda Allâh'ı zikrettikleri gerçeğini anlatmakta, ifade etmekte ve net biçimde duyurmaktadır. Musikiye ilgim İstanbul'a geldiğim 1955 yılında başlar. Üsküdar Musiki Cemiyeti'nin kurucusu ve baş müderrisi merhum Emin Ongan'ın derslerine bilfiil katılmadım, ancak zaman zaman çalışmalarını dinledim. Merhum Kemâl Tezergil ve Hasan Şanlıtürk gibi zevattan faydalandımsa da, kendileriyle Ankara Arslanhâne Câmii'nde birlikte beş yıl görev yaptığımız merhum üstad Tâhir Karagöz'den nasıpdâr olduğumu söyleyebilirim. Bir abd-i fakîr olarak çoğunun sözleri bendenize ait, değişik makamlarda altmış aşkın terennümâtım bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenme ve hıfza başlama yaşının, öncelikle düzgün konuşmaya başlanılan mevsim olduğu kanaatindeyim. Teknik olarak bir sahifeyi sağlıklı olarak iki dakikada okuyabilen hıfza başlamaya hazırdır. Bunun hâfızlığa başlamada yeterlilik için önemli olduğunu düşünüyorum. Her yaşta hıfza başlanabilir, dolayısıyla da hâfız olunur. Hâfız-ı Kelâm ve ehl-i Kur'ân'da ne gibi özellikler bulunması, hangi donanımlara sahip ve de ahlâk-ı hamîdeye nasıl malik olması gerektiği konuları uzunca tezekküre muhtaçtır.

Din görevlisi açısından musikinin önemi hakkında neler söylemek istersiniz?

Mevcut sesin konuşmada dahi nezâket kuralları içinde ihtiyaca göre kullanılması hususu eğitim konusudur. Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere ezan-salâ ve diğer müezzinlik hizmetleri gibi sesli icrâlar için ses eğitimi kaçınılmaz zorunluluktur.

Buna göre; Kur'ân-ı Kerîm kıraati ve diğer sesli icrâlarda tecvîd kuralları ve bütün esaslar tâviz verilmeden uygulanmalıdır. Ses kullanımı, makam geçkileri ve musiki bilgisinin kazandırdığı beceri ve hüneler kıraat ve diğer sesli icraatların emrine vakfedilmelidir. Bunun yanında cami hizmetleri için musiki derslerini gerçek ehli Kur'an'lar vermeli görüşünde ısrarlıyım.

Ezanın güzel okunması nasıl anlaşılmalıdır? Bunun için makam bilmek şart mıdır?

Esasen ezan her yönüyle, sözleriyle, anlamıyla ve ritmiyle Kur'an'la birlikte güzellerin en güzeldir. Böyle anlaşıldığı, kavrandığı ve kucaklandığı zaman onun feyzi, bereketi kulaklara akseder, gönüllere akar ve onun nûru zerrelere ihyâ eder.

Buna göre ezanda, cezm kurallarına uyulması gereklidir. Yani cümle sonundaki harf diğer cümleye vasledilecekse dahî, harekelenmeden cezm olunarak okunmalı, ezanda okuyuş sür'atine göre tecvîd kuralları uygulanmalıdır. Ezan'da çirkin teğannî yasak, güzel teğannî ise asıldır. Özellikle Allah lafızları gaygaylar konularak örselenmeden ve aşırı uzatılmadan okunmalıdır. Bunlara uyulmazsa Allah lafzıyla istihzâ (alay) edilmiş olur ki, bunda ısrar edenlerin âkıbeti iyi olmaz.

Ezan okumak için bilimsel anlamda makam bilmek

şart değildir, sağlıklı kulak dolgunluğu yeterlidir. Ancak ehinden gerekli bilgi ve hüneleri tedarik etmek elbet güzeldir.

Okuduğunuz ezanlarla ilgili unutamadığınız bir hatıranızı bizimle paylaşır mısınız?

Resmî görevimin ortalama iki yılı müezzinlikte geçti. 1956-1957 yıllarında Üsküdar Atik Vâlîde Sultan Câmîi'nde müezzinlik yaptım. O tarihte ezanlar çıplak sesle minare şerefelerinde okunuyordu. (Heyhât! O şerefeler şimdi güvercinlerin yuvası oldu)

Beş müezzini vardı caminin, çift ezan için yüz yirmi basamaklı minarelerin şerefesine daha çabuk çıkma yarışları yapardık.

Caminin yanındaki Toptaşı Cezaevi mahkumları vakitleri gözler ve ezanları dikkatle dinler, çoğu zaman onların tebriklerini alırdık. Diğer yandan özellikle sabah ezanlarına başladığımızda çoğu evlerin ışıkları yanar, yazın pencereler açılır, "Yaşa hâfızım!" iltifatları duyulur, zaman zaman kahvaltı ve yemeklere davet olunurduk. Bunlar gibi sayısız hatıralar var dağarcığımızda.

Ezanın çıplak sesle, mikrofonla ve de merkezi sistemle okunması hakkında neler söylersiniz?

Ezanın çıplak sesle veya mikrofon aracılığıyla okun-

ması arasında fark yoktur, asıl olan ihtiyaca göre ezanı duyurmaktır. Merkezî sisteme bağlı bütün köyler ve beldeler sistemden çıkarılmalı, oralarda her minare ezan nimetine kavuşmalı, imam ve müezzinler o zevki tatmalıdır. Ezanın gereği gibi okunmasını sağlamak sayın müftülerimizin görevidir.

Şehirlerde merkezî sistemde gereklilik varsa bütün müezzinler eğitilmeli, bu güzelliğten nöbetleşerek gerek kendileri ve gerekse halk faydalandırılmalıdır. Böylece devletten bu hizmet için maaş alanlar şahsiyetlerini korur ve mesleklerinde de körelmezler.

Tanınmış yabancı bir şarkıcı Müslüman olduktan sonra şarkı söylemeyi bırakıyor. Yıllar sonra İslam karışıklığı ile mücadele edebilmek için tekrar şarkı söylemeye başlıyor. Sizce müziğin tebliğdeki yeri nedir?

Ağızına gelen her şeyi söyleyebilen bir Müslümanla sanat adına "notalı-notasız" her şarkıyı ve türküyü söylemekte sakınca görmeyen Müslüman arasında hiçbir fark yoktur. Konu musiki ile alâkalı olduğuna göre kanaat ve görüşüm odur ki musiki ya ulvîdir ya da süflîdir.

Bakarız; sözler edebî ve manevî ise, o musiki ulvîdir. Sözler âdî ve şehevî ise o musiki süflîdir. İslâmiyet en yüce bir sistem ve Müslüman da o sistemin hür iradeli bir ferdi ise, hiçbir gerekçe ile süfliyâtla iştigâl edemez.

Müslüman ses sanatçısı olabilir mi? Olabilir, (hanımlarla ilgili görüşüm saklı) ancak, seçici ve de dikkatli olacaktır. Ulvî sözlerden yapılmış besteleri seslendirecektir. Beste yapacaksa, ulvî sözleri besteleyecektir. İcra sırasında ciddi duruş sergileyecektir. Karmaşık tablo ve sahnelerden kaçınacaktır. Ruhları karartmayacak, insanları zıplatıp hoplatmayacak, onları dinlendirecektir. Çevresinde olan ve oluşacak halkalara söz, iş ve davranışlarıyla İslâm'ın güzelliklerini yansıtacaktır.

Dikkat çekilen konulara uygun sanat adına yapılan faaliyetler, Allah'tan ümit ve temennî ederiz ki, güzellikleri sevdirmeye dönük uğraşlar olarak kabul görür.

Tecrübeli bir din görevlisi olarak özellikle yeni başlayan arkadaşlara neler tavsiye edersiniz? Kimleri örnek gösterirsiniz?

Örnek gösterilebilecek tek şahsiyet şüphesiz, âlemlere rahmet Efendimiz Aleyhisselâm'dır. O'nun izini

sürenler, din hizmetinde Kur'ân-ı Kerim'e hâdim olanlar, olumlu biçimde yürüdüğü Kurân çizgisini terk etmeyenler, dünyalığa köle olmayanlar, bölmeyen, bölünmeyen ve bütünleştirenler, sürekli okuyan, araştıran, meslekî alanda kendini geliştirenler şâyân-ı tebrik ve örnek alınmaya sezâdırlar.

Müzik, Yaratıcı'nın vücûda getirdiği canlı-cansız her şeyin emsalsiz bir uyum içinde sesli ya da sessiz tarzda Allâh'ı zikrettikleri gerçeğini anlatmakta, ifade etmekte ve net biçimde duyurmaktadır.

İstanbul'da, Üsküdar'da hatta daha da özele inerek Vâlide-i Cedid Câmii'nde imamlık yapmak ne demektir? Buralarda görevliyi neler beklemektedir?

İslâm dinine hizmet eden her görevli, görev yaptığı büyük-küçük her mabed'in Kâbe-i Muazzama'nın bir şubesi olduğunu hatırlamalıdır. Tarihî ve selâtin camiler her zaman değişik, kalabalık, yerli-yabancı ziyaretçilerin uğrağı olduğu ve birikim ve de bilgileri belli düzeyde ki simâlarla muhatap olma ihtimali yüksek olduğu için oralardaki görevlilerin genelde daha donanımlı olmaları gerekir. Bu yapıdaki camilerin görevlileri tercihen nitelikli ehl-i Kur'an, sağlıklı ve güçlü hâfız olmalı. Yeterli ses, makam bilgisine sahip ve güzel icracı olmalı. Namazı hafif kıldırabilmeli ve iyi hatip olmalı. Sosyal yönleri güçlü olmalı, toparlayıcı ve kaynaştırıcı özelliklere sahip bulunmalı. Ramazan aylarını mukabele ile süslemeli ve terâvih namazlarını cumhur müezzinliği eşliğinde kıldırabilmeliler.

Hocam vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim. Nice söyleşilerde bir arada olmak dileğiyle. ■

HEPİMİZ DİN GÖREVLİSİYİZ!

Ahmet Turan ALKAN*

- Aa bak, gitar çalan imam!
- Bizim hoca bilgisayar bile biliyor!
- Maşallah hocam; temiz kıyafet ve titizliğinizle hepimize örnek oluyorsunuz!
- Ne, yüksek lisans mı yapıyor; ne demek yüksek lisans?
- Bahçeye taktı kafayı; lâlezâr yaptı resmen; hanî everecek kızım olsa...
- Nasıl giyiniyor; tiril tiril gömlekler, jilet gibi ütülü pantolon; pabuçlarında yaz-kış çamurun, tozun zerresini bulamazsın, öyle titiz...

□ Vaktiyle imamlar, müezzinler ya, "keçi çaldı... kız kaçır-
dı" gibi bednâm haberlerle gazetelere teşrif ederlerdi, ya da
çağırtmadan müteahhitlik, bakkallık, taksicilik yaptıkları için
ayıplama sadedinde dile pelesenk olurlardı. Şimdi, ortalama
gazete okuyucusu nazarında bir imamın, bir din görevlisinin
asla yapmayacağı düşünölen faaliyetlerde bulundukları için
dikkat çekiyorlar. Neler bunlar; yukarda ta'dâd ettik.

Zaman değışiyor; din görevlileri de öyle. Değışecekler
elbet!

*

İllâ ki pis, müptezel, düşkün olacak; ikiyüzlü, yalancı,
düzenbaz ve kurnaz... Gözleri velfecri okuyacak; pantolon,
daha doğrusu pantolon demeğe bin şahit isteyen şalvar kı-
lıklı şeyin dizleri boru gibi. Sakalları bakımsız, ense tıraşı uza-
mış, tırnakları kirli ve uzun...

Cahil, alabildiğine cahil; kendisi gibi cahil bir hocanın
dayağını yemekten sersemlemiş kafasını sallaya sallaya oku-
yup ezberlediğı birkaç aşır, *Mızraklı İlmihal*'den bir kaç satır
dışında ulûm-ı dinîyeden behresi yok. Hele bir darda kalıp
sıkıştırıldığında, cehâletinin açığa çıkacağı korkusuyla mu-
hatabını "Zındık, naylon hoca, müçtehit bozuntusu, müfsid,
münâfık" mevkiine sokuvermesi var ki, âlem.

Mâlum, tafsiline hâcet yok; fecî derecede obur, inhimâk
derecesinde...

Ve şehvetperest...

*

Haydi o çok bilinen, çok tekrarlanan klişeyi bir kere de
biz tekrar edelim şuracıkta: Diyelim ki, "İslâm'da ruhbanlık
yoktur; dinî hizmetler sınıfı diye bir zümre de yoktur. Din
görevlisi, hepimiz gibi bir insandır vb..." Bu kadarını hepimiz
biliriz ama bu bilgimiz, hayli köklü bir tarih geleneğinin için-
den gelen diyanet teşkilatına bağlı din görevlilerinin varlığı
hakikati ile çatışmaya girmez.

Onlar hep ordadır, vardır; ne zaman camiye gitsek
hizmet etmek üzere bizi bekliyorlardır. Nerede cami varsa,
orada Diyanet kadrosundan aylık alan ve bu iş için eğitim
görmüş ehliyetli bir adam var demektir. Bu adam bize dinî
hizmet verir. Ezan okur, namaz kıldırır, vaaz eder, hatim ve
mukabele takip ettirir ve hatta çalıştığı binanın kayyumlu-
ğunu da yerine getirir. Bayram namazlarında, cumalarda, te-
ravihlerde ve en nihayet vakit namazlarında "nasıl olsa onlar-
dan biri oradadır" düşüncesiyle gittiğimiz mescidlerde velev
ki, "onlardan biri" yoksa eğer paniğe kapıldığımız kişilerdir.

Öyle ya, namazı kim kıldıracaktır?

Peki, bilmez miyiz, aslında bize namaz kıldırarak için
kimsenin görevlendirilmesine gerek olmadığını? Şartları

hâiz her kişinin (hatta bizzat kendimizin bile!) bu görevi ye-
rine getirebileceğini biliriz; fakat sadece teorik olarak. Teorik
olarak bu böyledir ama camilerimizde yine de din görevlileri
bulunmalıdır; artık onlar çoğumuz için cami ile içiçe geçmiş
varlık ve kavramlardır.

Evet, itiraf edelim; din görevlisi diye bir bürokratik hiz-
met sınıfının olması gizliden gizliye çoğumuzun hoşuna
giden bir şeydir çünkü onlar "biz ve onlar" diyebileceğimiz
şekilde din dediğimiz şeyi görünür kılmaya yaramaktadırlar.
Aslına bakarsanız vasatî vatandaş açısından bazı dinî hizmet-
lerin devlet bürokrasisi aracılığı ile yerine getirilmesi rahatla-
tıcı ve hatta olması gereken "vâcibü'l-vücut" bir durumdur,
teorik çatlak fiandan da söz edilemez. Memur, icabında ve
hatta her zaman kendisinden şikâyet edebileceğimiz bir ki-
şidir; temsil ettiği kurumu da, memurun kendisini de eleş-
tirebiliriz. Din adamları sınıfı da bize bu imkânı verirler ve
İslâm gibi yüksek derecede soyut kavrayışlardan müteşekkil
bir dini görünür kılar; cami ve imam, ezan ve hilâlle birlikte
soyut olanı somut, anlamı resim haline getirir.

Ve bizler görebildiğimiz, kendi boyutlarımıza indirge-
yebildiğimiz şeylerden artık korkmayız; önce görünür kılar,
sonra kudsiyetin altın yaldızıyla kaybolduğunu sandığımız
değerini indimizde yükseltmeye çalışırız. Evet, bunlar derin,
etrafli ve tehlikeli meselelerdir; bu kadarıyla iktifa edelim.

*

Her yerde olduğu gibi buralarda da genel mânasıyla
"Din" kavramından, daha özel mânasıyla "İslâm'dan hoşlan-
mayan çevrelerin de din adamı somutlaştırmasından hoş-
nutluk duydukları açıktır. Modernleşme dönemi boyunca
dinden ve İslâm'dan pek hazzetmeyen çevreler, akıllarına
gelen en can acıtıcı ve kahredici eleştirileri, pek zâlim çizgi-
lerle karakterize ettikleri kötü din adamı tipine yönelttiler. Bu
memlekette İslâm'dan rahatsızlık duyanların, din adamların-
dan yola başlamasının sebebi budur galiba. İslâm'a yakıştı-
lan her kötülük, din adamının şahsında görünür hale getirilir,
maddileştirilir, ete kemiğe bürünür ve bu pis propaganda o
kadar tekrar edilir ki, görevini vakarıyla yerine getiren din
görevlileri, sanki birer istisnâ imiş, bir imâlat hatâsıymış gibi
parmakla gösterilerek,

-A, bak aydın bir din adamı; demek böylesi de olabili-
yormuş intibâi yaygınlaştırılır.

Biz ne isek, onlar da odur halbuki; bizim kadar iyi, bizim
kadar hakir ü pür taksîr. Onlardaki iyi haller, bizim vâsıl olma-
yı murad ettiğimiz güzellikler cümlesinden; kerâhat kısmı ise
vebâlimiz. ■

CAMİDE ÇOCUK

Abdulkerim YATĞIN*

HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) TORUNLARI İLE MESCİDE GELEREK, ONLAR YANINDA OLDUĞU HALDE VAKİT NAMAZLARINDAN BİRİNİ KILDIRMAYA BAŞLAR. NAMAZ ESNASINDA SECDELERDEN BİRİNİ ÇOK UZATINCA ASHAB, NAMAZ SONRASINDA, SECDEYİ VAHİY GELDİĞİNDEN Mİ VEYA BİR HADİSE OLDUĞUNDAN DOLAYI MI UZATTIĞI SORDUKLARINDA HZ. PEYGAMBER (S.A.V.); "HAYIR, BUNLARDAN HİÇ BİRİ OLMADI. FAKAT OĞLUM SIRTIMA BİNDİ. BEN, ACELE EDEREK HEVESİ GEÇMEDEN (SIRTIMDAN İNİNCEYE KADAR) ONU SIRTIMDAN İNDİRMEK İSTEMEDİM." ŞEKLİNDE CEVAP VERİR.

□ Çocuklarda din ile ahlak eğitimi her ebeveynin öncelikli görevlerinden biridir. Çocuğun yaşına ve algısına uygun olarak verilen din ile ahlak eğitimi, onun manevî gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) çocukları en güzel şekilde terbiye etmemiz gerektiğini¹ ve çocuklara bırakılacak en iyi mirasın güzel terbiye olduğunu² ifade etmektedir.

Çocuklarda dinî duygu ve düşüncenin gelişimi erken yaşlardan itibaren başlamakta, gençlik döneminde giderek olgunlaşmaktadır. Din algısının oluşumunda, din ile özdeşleştirilen camiler, önemli bir konuma sahiptir. Daha hayatın başında dine ilgi ile bakan çocuğun cami ortamında karşılaştığı genel hava din algısının olumlu yönde gelişmesini sağlayabildiği gibi, hayal kırıklığına uğramasına, dine soğuk bakmasına ve hatta ileriki yaşlarda dinden tamamen uzaklaşmasına bile ne-

den olabilmektedir.

Camide din görevlisinin davranışları, cemaatin tavrı, muhatap alınma, selamlaşma, güzel bir söz vb. davranışlar çocuk üzerinde derin etkiler bırakır. Bir birey olarak camiye gelen her çocuk, en az büyükler kadar saygıyı hak etmektedir. Bundan dolayı öncelikle din görevlisi ve cemaat, cami ortamının çocuklar için cezbedici olmasına gayret etmelidirler. Din görevlisi camiye gelen çocuklara güler yüz ve müsamaha göstermeli, onları rencide edecek tavır ve davranışlardan kaçındığı gibi cemaatten buna meyledenlerin de önüne geçmelidir. Kur'ân-ı Kerim'de "Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi."³ şeklinde ifadesini bulan anlayış camiye gelen yavrularımızın dağılıp gitmemeleri için onların tabiatlarına uygun davranılmasını

gerektirmektedir. Bugün gerek din görevlisine gerekse cami cemaatine, camide çocuklara nasıl davranılacağı hususundaki örnek –her konuda olduğu gibi- Hz. Peygamber (s.a.v.) olmalıdır. Zira Muaviye b. Hakem “Ben Allah’ın Resûl’ünden daha güzel eğitim veren bir öğretmen görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü ne de bana hakaret etti”⁴ demektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde çocukların da mescitlere, bayram ve cuma namazlarına iştirak ettiğine dair pek çok rivayet bulunmaktadır.⁵ Abdullah b. Şeddâd’ın naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) torunları ile mescide gelerek, onlar yanında olduğu halde vakit namazlarından birini kıldırmaya başlar. Namaz esnasında secdelerden birini çok uzatınca ashab, namaz sonrasında, secdeyi vahiy geldiğinden mi veya bir hadise olduğundan dolayı mı uzattığı sorduklarında Hz. Peygamber (s.a.v.); “Hayır, bunlardan hiç biri olmadı. Fakat oğlum sırtıma bindi. Ben, acele ederek hevesi geçmeden (sırtımdan ininceye kadar) onu sırtımdan indirmek istedim.” şeklinde cevap verir.⁶ Oysa camide çocuk görmeye pek alışık olmayan cemaatimizden zaman zaman aksi durumlar sâdır olabilmektedir. Pedagog Ali Çankırılı’nın bir anısı bun güzel bir örnektir. Ali Bey’in namaz kıldığı esnada çocuğunun gelip boynuna sarıldığını gören yaşlı bir aile dostu, çocuğu azarlarçasına babasının boynundan alır, Ali Bey’e de “Kalk namazını tekrar kıl, böyle namaz olmaz” diye karşılık verir. Ali Bey yaşlı amcaya, Hz. Peygamber’in de aynı şekilde torunları omzunda iken namaz kıldırıldığını söylediğinde ise “Nereden uyduruyorsun, olmaz öyle şey, Peygamber öyle şey yapmaz!” diye çıkışır.⁷

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) bir Cuma günü binlerce mü’minin karşısına çıkıp hutbe okurken, daha yaşları küçük olan iki torunu Hasan ve Hüseyin mescide gelirler. Hz. Peygamber’in yanına gelmeye çalışan torunlarından biri düşer. Hemen Hz. Peygamber hutbesine ara verip torununu kaldırmak için onların bulunduğu tarafa doğru yönelir. Sahabîler, yere düşen çocukları kucaklayıp Hz. Peygamber’e verirler. İki torununu da kucağına alan Allah’ın elçisi, tekrar minbere çıkar ve hutbesine kaldığı yerden devam eder. Hutbenin sonuna kadar da onları kucağından indirmez.⁸ Bu davranış sahabe için de bizler için de yol göstericidir.

Din görevlilerimiz öncelikle kendi çocuklarını da yanlarına alarak, çocukların camiye iştirakine ön ayak olmalı, cemaati de çocuklarını camiye getirmeye teşvik etmelidirler. Camilerin çocuk sesleri ile şenlenmesine vesile olmalı, hatta bunun için seferber olmalıdırlar. Çocuklar minare gölgesinde koşarak, kubbe altında oynayarak o manevi havayı teneffüs etmelidir. Ya çocuk camide gülerse? Varsın gülsün! Ya koşarsa? Varsın koşsun! Ya uykusu gelip uyursa? Varsın uyusun! Çocuğun camide koşması, ağlaması, gülmesi günah mı?

Çocuğun namazında büyükler gibi ciddiyet aranmaz. Çocuk anlamını bilmediği için namazı da bir oyun gibi algılar. Onların, Büyükler namaz kılarlarken gelip önlerine yatması, kılarlarken sırtlarına çıkması, türlü şaklabanlıklar yaparak dikkat çekmek istemesi normal karşılanmalıdır. Bazen büyükleri taklit ederek gelip onlarla namaza durabilir, ama canları sıkılınca namazı bırakıp gidebilirler. Namazlarda birbirlerini çekeştirebilir, gülebilir, yüksek sesle konuşabilirler. Bu davranışlar, çocukların namazın mânâ ve ehemmiyetini kavrama durumunda olmadıklarından dolayıdır. Onların çocuk oldukları unutulmadan belli bir dereceye kadar koşup oynamalarına bile izin verilmelidir. Onlar şunu yapma, bunu yapma, dur koşma, ses etme... şeklinde yasaklara değil sevgiye,

Camide çocuklara yasaklarla değil, sevgi, güler yüz ve müsamahayla yaklaşılmalıdır. Bu konuda din görevlisine önemli görevler düşmektedir. Zira din görevlisi, özellikle çocuklarda din ile eşdeğer kabul edilmektedir.

değere layıktırlar. Cami adabı en güzel şekilde incitmeden, tatlı dil güler yüz ile anlatılmalıdır.

Camide çocuklara yasaklarla değil, sevgi, güler yüz ve müsamahayla yaklaşılmalıdır. Bu konuda din görevlisine önemli görevler düşmektedir. Zira din görevlisi, özellikle çocuklarda din ile eşdeğer kabul edilmektedir. Onlar için imam ya da müezzin dini temsil eder, hatta dinin müşahhaslaştırılmış halidir. Çocuk onların tepki ve davranışlarını dine hamleder. Çocuğun dünyasında hoşgörü sahibi bir din görevlisi hoşgörülü bir din demektir. Yasaklayıcı, azarlayıcı, soğuk bir din görevlisi de aynı şekilde çocukta sevgiden uzak, kendisini kucaklamayan bir dinî anlayışın temayüz etmesine neden olabilir.

Camilerimizde din görevlilerinin çocuklarla en faz-

la hemhal oldukları zaman yaz kurslarıdır. Özellikle bu dönem çocukların dinî duygularının oluşmasında en önemli yapı taşlarından birini teşkil etmektedir. Cami ve din görevlisi hakkında gerek toplumda bahsedilen olumsuz örneklerden kaynaklanan gerekse sinema, televizyon, gazete gibi görsel ve yazılı yayınlarda yansıtılan ve gerçeklerle örtüşmeyen din adamı ve cami örnekliliği çocukların camiye ve din görevlilerine karşı bir ön yargı oluşturmalarına neden olmaktadır. Yapılan bir araştırma, yaz kursları için camiye gelen çocukların taşıdıkları bu ön yargılarını, yaz kurslarına başladıktan sonra terk ettiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle cami görevlilerinin güler yüz ve müsamahasının bunda etkili olduğu ifade edilmektedir.⁹ Din görevlisinin çocuklara gösterdiği ilgi, teşvik, güler yüz ve destek onların dinî mekanlara gelmesini ve dinî düşünce hakkındaki olumlu düşüncelerini anne-babadan daha çok etkilediği gözlemlenmektedir.¹⁰

Çocukların din ile ilgili ilk bilgi ve tecrübelerinin kaynağında camiler bulunmaktadır. Bugün ülkemizdeki pek çok vatandaşımızın dinî bilgisi çocukluk çağlarında camilerde aldıkları eğitimle sınırlıdır. Bu dönemdeki din algısı da ileriki dönemler için önemli bir yer işgal etmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalarda ibadet eğitimi

ve öğretimi için en verimli kurumun yaz Kur'an kursları olduğu görülmektedir.¹¹

Camilerde önemli olan öğretimden ziyade uygulamalı bir eğitimle dinî ve ahlaki duyguların kazandırılması olmalıdır. Öncelikle camiye, hocayı sevmenin dinî sevmekle eşdeğer olduğunu bilmemiz gerekir. Camiyi ve hocasını seven çocuk dinini de sevecektir. Şunu unutmamak gerekir ki yaşlıları yazlığa, denize giderken onlar dokuz aylık yorucu bir ders maratonunun ardından camilere gelmektedirler. Bugün gezi programları, sosyal etkinlikleri fazla, görsel materyalleri ve teknolojik imkânları çokça kullanan, eğlendirerek öğreten, hoşgörülü ve güler yüzlü görevlilerin olduğu camilerin daha çok tercih edilmesi, çocukların nasıl bir cami ve din görevlisi arzu ettiklerini ortaya koymaktadır. Yaz kursları için yapılan bir araştırmada kursların hoca merkezli olduğu görülmekte, eğer hoca iyiye kurs da iyi olarak kabul görmektedir. Camilere iştirake ve devamda en önemli neden olarak hocalar gösterilmektedir.¹²

Küçük bir öğrencinin "Hocam en güzel kurs bizimki" cümlesine karşılık "Neden?" sorusuna "Çünkü siz bizi hiç dövmüyorsunuz, kızmıyorsunuz, hatta biz çalışsak bile hep gülerek cevap veriyorsunuz" cevabı, çocukların cami ve din görevlisi hakkındaki algılarını en güzel

şekilde özetlemektedir.

Unutmayalım ki, bir söz, bir davranış, bir gülümseme belki de bir kişinin tüm hayatını değiştirebilir. Bir gün, genç sayılabilecek bir kişi, her halinden sıkıldığı belli olan bir tavırla yanıma yaklaşarak, "Hocam siz isteyene Kur'an öğretiyormuşsunuz" dedi. "Evet vaktiniz olduğu her zaman yardımcı olmaya çalışırım" diye karşılık verdim. "Ben Kur'an öğrenmek istiyorum, ama çok zor öğreniyorum, yapabilir miyim acaba?" şeklindeki tereddüdüne, acelemiz olmadığını yavaş yavaş öğrenebileceğimizi söyledim. İlerleyen zamanlarda başından geçen, ilk karşılaşmamızdaki çekingenliğini de tefsir eden ve hayatında önemli bir dönüm noktası olan bir olayı benimle paylaştı. Bu genç ilkokul sıralarında gittiği bir kursta çok sert bir hocasının olduğunu ve herkesin Kur'an'a geçtiğini sadece üç arkadaşı ile Kur'an'a geçemediklerini, bundan dolayı da kurs hocası tarafından feci şekilde dövüldüğünü ifade etti. Bu olaydan sonra kurstan ayrıldığını, o günden sonra bir daha kursa gitmek şöyle dursun, yirmi yıl camiye bile uğramadığını anlattı. Bir vesile ile tekrar Kur'an öğrenmek istediğini söylerken kaybedilmiş yirmi yılın hesabı gözlerimin önünden geçiyordu.

Hulasa çocukları camiye kazandırmak adına baş-

ta anne babalar olmak üzere, din görevlileri ve cemaat olarak herkese büyük görevler düşmektedir. Ancak mesuliyetin en büyüğü din görevlileri olarak bizlere düşmektedir. Mümkünse namazlardan sonra çocukları onore edici sözler söylenmeli ve davranışlarda bulunulmalıdır. Çocukların başı okşanmalı, tatlı söz söylenmeli, tebrik edilmeli, hatta imkanlar dahilinde küçük hediyeler verilmelidir. Zira her yıl başta yaz kuran kursları olmak üzere, bayram, teravih ve çeşitli vesilelerle yüz binlerce çocuk Allah'ın evini ziyarete geldiğine göre onları Allah adına ağırlamak da biz din görevlilerine nasip olmaktadır. Allah'ın misafirlerine en güzel hizmeti yapmanın da boynumuzun borcu olduğu kanaatindeyim. ■

D İ P N O T L A R

1. İbn Mâce, "Edeb", 3.
2. Tirmizi, "Bir", 33.
3. Âl-i İmrân 3/159.
4. Ahmed b. Hanbel, V, 447-448.
5. Buhârî, "İydeyn", 16.
6. Nesâî, "İftitâh", 82.
7. Ali Çankırılı, Çocuğun Manevi Eğitimi, İstanbul, 2006, s. 15.
8. Buhârî, "Fiten", 20.
9. İrfan Başkurt, Din Eğitimi Açısından Kuran Öğretimi ve Yaz Kursları, s. 172.
10. Ramazan Buyrukçu, Kuran Kurslarında Din Eğitim ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma, Isparta, 2001, s. 74.
11. İsmail Sağlam, Çocuk ve İbadet, İstanbul, 2003, s. 92.
12. İrfan Başkurt, a.g.e., s. 237.

İNGİLTERE'DE DİN EĞİTİMİ

Recep KAYMAKCAN*

DİĞER BATI ÜLKELERİ İLE KIYASLANDIĞINDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİNDEKİ UZLAŞMAYA DAYALI POLİTİKAYA BAĞLI OLARAK İNGİLTERE'DE DİN EĞİTİMİ KONUSUNDA KIRILMALARDAN ZİYADE BİR EVRİM SÜRECİ YAŞANMIŞTIR. OKULLARDA DİN DERSLERİNİN VARLIĞI CİDDİ OLARAK SORGULANMAMIŞTIR. BUNUN YERİNE DEĞİŞEN ŞARTLARA GÖRE DİN DERSİNİN NASIL OLMASI GEREKTİĞİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR ÖN PLANDA OLMUŞTUR.

□ İngiltere, nüfusunun çoğunluğunu Anglikan kilisesine bağlı Hristiyanların teşkil ettiği bir Avrupa ülkesidir. Resmî İngiliz kilisesi bulunmaktadır ve halen Lordlar Kamarası'nda bu kilise temsil edilmektedir. İki milyona yaklaşan Müslüman nüfusu ile İslâmiyet ülkedeki ikinci dindir. Diğer batı ülkeleri ile kıyaslandığında din-devlet ilişkilerindeki uzlaşmaya dayalı politikaya bağlı olarak İngiltere'de din eğitimi konusunda kırılmalardan ziyade bir evrim süreci yaşanmıştır. Okullarda din derslerinin varlığı ciddi olarak sorgulanmamıştır. Bunun yerine değişen şartlara göre din dersinin nasıl olması gerektiğine yönelik tartışmalar ön planda olmuştur. İngiltere, okullarda din dersi konusunda çoğulcu yaklaşımları Avrupa'da ilk olarak geliştirip deneyen ülkelerden biridir. Devlet okullarında bir din dersi içerisinde farklı dinleri ve belirli bir dine ait yorumları öğretim konusu yapma deneyimine sahip bir ülke olması açısından da önemlidir. Bu yazıda genel anlamda ülkedeki okullarda din eğitimi konusunda bilgi verilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede, İngiltere'de okullarda din dersinin hukukî statüsü tarihsel gelişimi üzerinde kısaca durulduktan sonra din dersi öğretmeni, ders kitabı ve kilise okulları üzerinde durulacaktır.

Tarihi Süreç ve Hukukî Durum

Tarihsel olarak İngiliz okullarında din eğitimi varlığını sürekli korumuştur. 1870 Eğitim Yasası öncesi, eğitimde kilisenin belirgin etkinliği sebebiyle, din eğitimi okullarda önemli bir konuma sahipti. 1870 Eğitim Yasası sonrasında, zorunlu ilkökul eğitimi uygulaması ve eğitimde yeni standartların ortaya konmasına paralel olarak eğitim sektöründe kilisenin rolü gittikçe azalmış ve devletin etkinliği gittikçe artmıştır. Devlet kilisesinin bulunduğu İngiltere'de eğitim kanunu ile ilgili düzenlemeler esnasında devlet kilise ile uzlaşma yöntemini tercih etmiş ve din dersi seçmeli veya zorunlu olarak okullarda varlığını korumayı başarmıştır. Devlet okullarında, din eğitiminin hukukî statüsünü düzenleyen ilk eğitim yasası olan 1870 Eğitim Yasası'ndan itibaren mezhebe dayalı din eğitimi benimsenmemiş, bunun yerine farklı mezheplerin din eğitimi konusundaki talepleri bir din dersi içerisinde karşılanmaya çalışılmıştır. Mezhebe dayalı din eğitimine ancak kilise okullarında izin verilmiştir. 1944 Eğitim Yasası ile birlikte okullarda din

dersi herkes için zorunlu hale getirilmiştir. Bu zorunluluk ise din dersinin bütün okullarda program içerisinde olması ve herkesin bu dersi alması şeklinde anlaşılmaktadır. İsteyen öğrencilere velilerin okul idarelerine verecekleri dilekçe ile bu dersten muafiyet hakkı tanınmıştır. Bununla beraber dersten muaf tutma hakkının çok az kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde de dersin bu hukukî statüsü geçerlidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'deki din eğitimi, dinî çoğulculuk ve eğitim bilimindeki gelişmeler doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda devlet okullarında din eğitimi içeriğine Hristiyanlık dışında İslâmiyet ve Budizm dahil edilmeye önce bazı yerel din eğitimi müfredatlarında başlanılmıştır. 1988 Eğitim Reformu Yasası ile birlikte Hristiyanlıkla birlikte ülkede temsil edilen diğer dinlerin öğretilmesi yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir. Ülkede farklı din mensuplarının din eğitiminden beklentilerini tek bir din eğitimi içerisinde karşılamaya çalışacak bir model geliştirilmiş olup her bir din mensubu için ayrı din eğitimi anlayışı tasvip görmemiştir. Farklı din mensuplarının taleplerinin bir din eğitimi dersi içerisinde karşılamayı öngören modelin benimsenmesinde İngiltere'deki mezhebe dayalı olmayan din eğitimi te-lakkisinin önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Mezhebe

Orta dereceli okullarda (11 yaş sonrası) din eğitimi branş öğretmenlerine verilmektedir. Din dersi öğretmeni olmak için genelde ilahiyat fakültesi mezuniyeti sonrası bir yıl süren öğretmen yetiştirme programını başarı ile tamamlamak gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye'ye benzer bir süreç söz konusudur.

dayalı olmayan din eğitimi anlayışında bir derste farklı mezheplerin taleplerine cevap verilmeye çalışıldığı gibi çok inançlı din eğitimi modelinde de farklı din mensuplarının beklentileri tek bir ders içerisinde karşılanmaya çalışılmıştır. Böylelikle İngiliz toplumunda yaşayan azınlık dini mensuplarının din eğitimi ile ilgili talepleri karşılanırken, farklı inanca mensup toplulukların birbirini daha iyi anlamaları sağlanarak, toplumsal huzura bu disiplin açısından katkı sağlaması öngörülmektedir.

Devlet okullarında öğrenciler zorunlu eğitime başlama çağı olan 5 yaşından itibaren din dersi almaya başlamaktadır. Öğretim kademelerine göre din dersine ayrılan süre haftalık ders süresinin % 5'i civarındadır. Bu ise

okulların uygulamalarına ve kademelere göre iki veya bir saate denk gelmektedir.

Din Dersi Programı, Ders Kitapları ve Öğretmenler

İngiltere'de ulusal düzeyde din eğitimi müfredat programı olmayıp, her il belirlenen hukukî çerçeveye dikkat ederek kendi din dersi programını hazırlamaktadır. Program hazırlama komisyonu dört gruptan oluşmaktadır. Bunlar, İngiliz Kilisesi, öğretmenler sendikası, yerel yönetim ve diğer Hristiyan mezhepleri ve din mensupları temsilcileridir. Din eğitim müfredatı için her bir grubun veto yetkisi vardır ve müfredat konusunda komisyon üyelerinin uzlaşması gerekmektedir. Ancak son yıllarda din dersi müfredatının yerel olarak hazırlanmasına yönelik eleştiriler söz konusudur. Yüzün üzerindeki il tarafından hazırlanan müfredat programının kaynak israfına neden olduğu, ulusal düzeyde din eğitiminde standartların sağlanamaması gibi konular eleştirilmektedir. Bu amaçla hukukî yönden bağlayıcı olmamakla birlikte Eğitim Bakanlığı tarafından 1994 yılında model din eğitimi programı hazırlanmıştır. Yerel olarak hazırlanan tek okul

programı olan din eğitiminin de, gelecekte ulusal düzeyde hazırlanması ciddi olarak tartışılmaktadır.

İngiltere'de hangi kitapların ders kitabı olacağını belirleyen resmî bir otorite bulunmamaktadır. Ders kitaplarıyla ilgili bu kural bütün dersler için geçerlidir. Yayınevleri ilgili ders programlarını dikkate alarak kitaplar hazırlamaktadır. Okullar istediği kitap veya kitapları seçebilir. Din eğitimi ve diğer dersler için kitaplar okul tarafından ücretsiz olarak karşılanmaktadır. Ders kitabı dışında din derslerinde, okulların imkânlarına göre farklı ders kitapları ve yardımcı ders materyallerinin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle ilköğretim ikinci kademedен itibaren her derse ait sınıflar bulunmaktadır. Din dersi sınıflarının düzenlenmesinde dersin içeriğine uygun bir hava oluşturulmaya çalışılarak dersten alınan verimin artırılması hedeflenmektedir. Resim, video vb. görsel materyallerle ders desteklenmeye çalışılmakta ve bu konularda derslerde okutulan dinlerle ilgili kaynak üretiminde oldukça iyi bir konumda olduğu gözlenmektedir.

Orta dereceli okullarda (11 yaş sonrası) din eğitimi branş öğretmenlerince verilmektedir. Din dersi öğretme-

ni olmak için genelde ilahiyat fakültesi mezuniyeti sonrası bir yıl süren öğretmen yetiştirme programını başarı ile tamamlamak gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye'ye benzer bir süreç söz konusudur. Din eğitimi branş öğretmeni konusunda ciddi sıkıntılar olup Eğitim Bakanlığı tarafından 1996 yılından itibaren din eğitimine öğretmen temininde zorluk çekilen branşlar listesine dahil edilmiştir. Son yıllarda okullarda din dersi öğretmeni açığının gittikçe azaldığı gözlenmektedir. İngiltere'de son yıllarda din eğitimi branş öğretmeni ve diğer kaynak aktarımı yönünden verilen önemin gittikçe artmasının arkasında bazı din eğitimcilerine göre Avrupa vatandaşlığı kimliğinin oluşmasına din ve din eğitiminin olumlu katkı yapabileceği düşüncesi ve merkezî eğitim otoritesinin verdiği önem yatmaktadır. İlkokullarda ise bu ders sınıf öğretmenleri tarafından verilmektedir. Sınıf öğretmeni yetiştirme programına bu dersi vereceği düşünülerek din eğitimi dersi de dahil edilmiştir.

Kilise Okulları

Kilise okulları devlet okullarından farklı olarak daha dinî nitelikli ve mezhebe bağlı din dersi verme hakkına sahip eğitim kurumlarıdır. Kilise okulları, dinî eğitim vermek ve din adamı yetiştirmek için kurulmuş okullar olmayıp, devlet okulları gibi genel eğitim vermektedir. Ancak Hristiyan değerlerini eğitim alanına yansıtmak üzere kurullukları için öğretmen seçimi, ders dışı faaliyetler, din eğitimi ve toplu ibadet vb. konulara devlet okullarına göre daha fazla önem vermektedirler.

Bu okulların varlığı eğitimde devletle kilise arasındaki uzun tarihî ortaklığın bir göstergesidir. Kilise okullarının oranı hiç de küçümsenmeyecek bir seviyede, yaklaşık % 23 civarında olup, son yıllarda bu okullara rağbet artmaktadır. İlginin artmasının sebebi ise okullardaki eğitim kalitesinin iyi olması ve bölgesel ve ulusal düzeyde yapılan sınavlarda bu okul öğrencilerinin başarılı olmasıdır. Örneğin, eski İngiltere başbakanlarından Tony Blair'in çocukları kilise okullarında eğitim görmüştür. Kilise okullarına artan talebi karşılamak için 2001 yılında İngiltere kilisesi hükümet tarafından da desteklenen bir kararla gelecek yıllarda yüz adet yeni orta dereceli okul açma kararı almıştır. Günümüz İngiltere'sinde, kiliselerin en başarılı olduğu faaliye-

tin kilise okulları olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kilise okulları, devlet yardımı alan ve devlet kontrolünde olan okullar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Devlet yardımı alan kilise okulu statüsü kiliseyi okullarla ilgili konularda karar vermede etkin kılmaktadır. Ancak bu statü, kilisenin eğitim giderlerinin % 15'ini karşılamasını gerektirmektedir. Eğitim giderlerinin % 85'i ise devlet tarafından karşılanmaktadır. Devlet kontrolünde kilise okulu statüsü ise kiliseyi maddî yükümlülüklerden tamamen kurtarmakla birlikte okulların idaresindeki etkinliğini azaltmaktadır. Bu kilise okullarının finansmanının tamamı devlet tarafından karşılanmaktadır. Kilise okulları, özel okul olmadığından bu okula devam eden öğrencilerden herhangi bir eğitim ücreti alınmamaktadır.

Kilise okulları, genellikle din eğitimine devlet okullarına göre daha fazla önem vermekte ve kaynak ayırmaktadır. Hukukî olarak kilise okulları yerel düzeyde hazırlanan müfredat programlarını takip etmek zorunda değildir. Bu da kilise okullarına din eğitimi dersinin amaç ve içeriğini belirleme konusunda özgürlük alanı vermektedir. Katolik okulları İngiliz kilise okullarına göre din eğitimi konusunda daha gelenekçi ve muhafazakâr bir politika izlemektedir. Din eğitimi müfredatı Katolik mezhebine göre düzenlenerek diğer Hristiyan mezheplerine ve dinlere yer

1944 Eğitim Yasası ile birlikte okullarda din dersi herkes için zorunlu hale getirilmiştir. Bu zorunluluk ise din dersinin bütün okullarda program içerisinde olması ve herkesin bu dersi alması şeklinde anlaşılmaktadır. İsteyen öğrencilere velilerin okul idarelerine verecekleri dilekçe ile bu dersten muafiyet hakkı tanınmıştır.

verilmemektedir. İngiliz kilise okulları din eğitimi müfredatı ise amaç ve içerik yönünden devlet okullarındaki din eğitimine yakın bir çizgi izlemektedir.

Kilise okulları ve bu okullardaki eğitimde eleştirilerden uzak değildir. Belli başlı eleştiri noktaları ise, mezhebe dayalı okulların çoğulcu bir toplumda sosyal entegrasyonu engelleyeceği, ayrımcılığa neden olabileceği ve kateşist bir yaklaşımla eğitime yaklaşılmasının öğrencilerin eleştirel düşünceye sahip olmalarını olumsuz etkileyeceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. ■

SİNEMA

TÜRK SİNEMASININ 'DİN' VE 'DİNDARLIK'LA 95 YILLIK İMTİHANI

"Her köyde, adına öğretmen dediğimiz, harıl harıl yanan bir ateş var.
Ve yine her köyde bu ateşi acımasızca söndüren bir papaz..."

Victor Hugo (1802-1885)
Fransız pozitivist şâir, yazar ve devlet adamı

Ali Murat GÜVEN*

YİRMİ YILLIK BİR SİNEMA YAZARI OLARAK "DONDURMAM GAYMAK" I İLK İZLEDİĞİMDE, BU FİLMİN BENİ ÇARPAN EN ÖNEMLİ YÖNÜ, NE KAZANDIĞI ULUSAL VE ULUSLARARASI ÖDÜLLER, NE DE KIVAMINDA KULLANDIĞI O SİMSICAK YEREL MİZAHİ OLACAKTI. MUĞLA'DA GEÇEN BU SEVİMLİ ÖYKÜNÜN İÇİNDE YARDIMCI BİR KARAKTER OLARAK YER ALAN "KÖY İMAMI" VE ONUN TASVİR EDİLİŞ BİÇİMİNDEN DUYDUĞUM DERİN ŞAŞKINLIKTİ İLK DUYGUSAL TEPKİM...

□ Türk sinemasının genç kuşak yönetmenlerinden Yüksel Aksu'nun 2006 yılında çektiği ilk uzun metrajlı yapıtı "Dondurmam Gaymak", içerdiği yalın ve gerçekçi Batı Anadolu mizahıyla, gösterime girdiği dönemde izleyiciden bir "ilk film" için yeterince tatminkâr sayılabilecek düzeyde ilgi görmüş; yanı sıra gişedeki bu başarısını Ankara Uluslararası Film Festivali'nden iki, İstanbul Uluslararası Film Festivali'nden bir, ABD-Queens Film Festivali'nden de iki ödülle dönerek taçlandırmıştı

Ancak, yirmi yıllık bir sinema yazarı olarak "Dondurmam Gaymak" ı ilk izlediğimde, bu filmin beni çarpan en

önemli yönü, ne kazandığı ulusal ve uluslararası ödüller, ne de kıvamında kullandığı o sımsıcak yerel mizahı olacaktı. Muğla'da geçen bu sevimli öykünün içinde yardımcı bir karakter olarak yer alan "köy imamı" ve onun tasvir ediliş biçiminden duyduğum derin şaşkınlıktı ilk duygusal tepkim...

Türk sinemasının tecrübeli karakter oyuncularından Recep Yener'in canlandığı bu sıra dışı din adamı tiplemesi, yöre halkına (özellikle de çocuklara) karşı muazzam sevecenliği, hoşgörüsü ve görevinin hassasiyetini lâıyıkıyla kavramasıyla, yaklaşık yüz yıllık Türk sinema

tarihi içinde sessiz sedasız bir “milat” oluşturmaktaydı da an itibarıyla hiç kimsenin bundan haberi yoktu! Nitekim, sonradan, tıpkı benim gibi başka bazı sinema yazarlarının da aynı noktaya odaklandıklarını ve filme ilişkin tanıtıcı yazılarında “Dondurmam Gaymak”ın bu ayrıcalıklı yönünü vurguladıklarını müşahade ettim.

Yüzbaşı Fuat Uzkınay’ın 14 Kasım 1914’de Osmanlı Ordu Foto-Film Dairesi adına çektiği bir belgesel film, “Yeşilköy-Ayastefanos Rus İşgal Anıtı’nın Yıkılması”nı başlangıç noktası olarak kabul ettiğimiz Türk sinemasının, geride kalan 95 yıllık inişli çıkışlı tarihçesi içinde “din” ve “dindar”a karşı sergilediği kemikleşmiş hoyratlık, konuya bu toprakların yüzlerce yıllık kültürel dokusu açısından bakıldığında elbette ki son derece can acıtıcı; fakat tarih ve sosyoloji bilimleriyle ilgilenenler için kesinlikle şaşırtıcı değil...

Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı ile başlayan son (aynı zamanda da çöküş) döneminde, ülkenin içinde bulunduğu bilimsel, ekonomik ve askerî geriliğin nedenleri tespit edilmeye çalışılırken, Aydınlanma Hareketi ve Fransız İhtilâli’nden yoğun biçimde etkilenmiş durumdaki Türk aydınının “din” kurumunu “günah keçileri listesi”nin en başına oturttuğunu bugün hepimiz çok iyi biliyoruz. Öyle ki zaman içinde, salt basiretsiz ve yeteneksiz bir yönetim anlayışının sonucu oluşan en “dünyevî” hezimetler bile inanılmaz bir kolaycılık içinde metafiziğin sırtına yüklenir oldu ve bu öfkeli hâlet-i ruhiye Meşrutiyet dönemiyle birlikte, giderek entelijansiyanın (kısmen de devlet yönetimini oluşturan güçlerin) İslâm dinine “resmî bakışı”na dönüştü. Öyle ki ülkedeki her sorunu açıklamada bir “İngiliz anahtarı” pratikliği içinde kullanılan “Bizi bu duruma softalık getirdi” yaklaşımı, Türk toplumunun Çanakkale Savunması ya da Ulusal Kurtuluş Savaşı gibi tarihsel kırılma noktalarında o “geriletici din”den (!) beslenerek ne denli yüksek bir motivasyona ulaştığı gerçeğinin de örtbas edilmesi sonucunu doğuracaktı.

Aynı şekilde, Türklere yalnızca iki yüzyıl içinde Söğüt’teki bir kaç bin kişilik küçük bir aşiretten önce dünyanın başkenti İstanbul’u, ardından da üç kıtaya yayılmış 21 milyon kilometrekarelik bir cihan devletini

kazandıran en büyük itici gücün de yine bu “terakkiye mâni din” (!) olduğu gerçeği zaman içinde unutulup gitti; geriye ekonomik imkânsızlıklar ve askerî-siyasî hatalar yüzünden kaybedilmiş bir kaç savaşın acı hatıraları üzerine inşa edilen yalan yanlış dinsel söylenceler kaldı.

Dünya sahnesindeki varlık mücadelesinde elde ettiği o muhteşem başarının ardında, Mustafa Kemal Atatürk’ün “Ya istiklâl, ya ölüm!” (dini terminoloji çerçevesinde daha açıkça deşifre edilmiş haliyle, “Ya, ne yapıp edip yeni ülkemizi kuracağız, ya da bu uğurda hepimiz şehid olup yeryüzünden silineceğiz”) kararlılığı bulunan Türkiye Cumhuriyeti, yüzü kayıtsız şartsız Avrupa’ya dönük Jöntürkler’den miras kalan bu “İslâmî mirası kökten reddetme” geleneğini topyekün devralmadı belki; ancak 1923’den sonra da büyük oranda sürdürmeyi tercih etti. Böylelikle din kurumu ve onun toplumsal doktrinlerini temsil eden ulema sınıfı, başlatıcısı ya da sorumlusu olmadıkları tarihsel bir çöküş sürecinin baş sanıkları olarak bu yeni dönemde hedef tahtasının tam ortasındaki müstesna yerlerini korumuş oldular.

Cumhuriyet’in kendini toplarlama sürecinde Anadolu’da gözlemlenen koyu yoksulluk ve eğitimsizlik dikkate alındığında belli bir noktaya kadar haklı görülebilecek olan bu pozitivist-aydınlanmacı bakış, kısa

Musâhipzâde Celâl’in 1927’de tiyatro eseri olarak kaleme aldığı “Aynaroz Kadısı”nı 1938 yılında sinemaya uyarlayan Ertuğrul, böylelikle “rüşvetçi, hilebaz, şehvet düşkünü ve haklının değil kudretlinin yanında saf tutan din adamı” şablonunun Türk sinemasındaki ilk önemli örneğini de kitlelere sunmuş oluyordu.

süre içinde kendi basınını, edebiyatını, şiirini, tiyatrosunu ve nihayet sinemasını doğurmakta gecikmeyecekti. 1950’lerdeki çok partili demokrasiye geçiş aşamasına kadar ülkede tiyatro ve sinema çalışmalarının neredeyse yegâne yürütücüsü konumunda olan “devlet yönetmeni” Muhsin Ertuğrul da (1892-1979) dine, dindarlara ve din adamlarına karşı kullanılagelen bu saldırgan jargonu söz konusu sanat dallarında iyice yerleştirip kemikleştiren kişi olacaktı.

Musâhipzâde Celâl’in 1927’de tiyatro eseri olarak kaleme aldığı “Aynaroz Kadısı”nı 1938 yılında sinemaya uyarlayan Ertuğrul, böylelikle “rüşvetçi, hilebaz, şehvet

düşkün ve haklının değil kudretlinin yanında saf tutan din adamı" şablonunun Türk sinemasındaki ilk önemli örneğini de kitlelere sunmuş oluyordu. Gerçi, anılan film, "derin Anadolu"dan gelen şiddetli tepkiler karşısında sonradan dönemin hükûmeti tarafından sansüre uğratıldı ve pek çok kentteki gösteriminde aksamalar oldu; ancak bu durum Cumhuriyet aydınının "bütün faturaları dindarlığa kesme" heves ve kararlılığında herhangi bir duraksamaya yol açmayacaktı. Ertuğrul, hemen ertesi yıl, öyküsünde yine sahtekâr ve uçkuruna düşkün din görevlilerinin cit attığı "Bir Kavuk Devrildi" adlı filmiyle o bildik tutumunu sürdürdü.

Tek partili dönem sinemasının bu anlamdaki en bilindik, günümüzde artık bir simgeye dönüşmüş olan ürünü ise Halide Edip Adıvar'ın (1884-1964) 1923 yılında yazdığı "Vurun Kahpeye" romanı ve anılan kitap-tan 1949'da Lütfi Akad yönetiminde gerçekleştirilen beyazperde uyarlamasıdır. İstanbullu idealist bir kadın öğretmeninin Orta Anadolu'da görevli olarak geldiği bir kasabada, Kuvâ-yı Milliye hareketi ve temsil ettiği yenilikçi düşüncelere ölesiye düşman softa bir topluluk karşısında düştüğü acıklı durumları anlatan film, gerçekte dönemin gazetecileri, yazarları ve sanatçılarının din kurumuna bakışının da kusursuz bir özeti görünümündedir. Cumhuriyet tarihi boyunca, ülke topraklarında adli makamların kayıt altına aldığı benzer türden bir tek olay bile yaşanmamasına karşın, yurtsever öğretmen Aliye'nin gençlere ilim ve irfan aşılamak adına yaşadığı

sıkıntılar, görev yaptığı kasabanın ahalisinden gördüğü ilkel tepkiler, nihayetinde de softalıktan gözü dönmüş Hacı Fettah adlı bir imamın kıskırtmasıyla halk tarafından linç edilmesi zaman içinde neredeyse "biyografik" bir mahiyet kazanmış ve genç kuşaklara "gerçekten yaşanmış bir trajedi" gibi takdim edilir olmuştur.

1950'de çok partili düzene geçildikten sonraki on yılda Türk sinemasını kurup yönlendiren seçkin topluluğun din ve din görevlilerine yönelik dışlayıcı-aşağılayıcı tavrında her ne kadar kısmi bir yumuşama kaydedildiyse de bu göreceli barış hali, bütünüyle sol karakterli bir askerî darbe olan 27 Mayıs'tan sonra yerini yeniden katı bir saflaşmaya bırakacaktı. Nitekim, ilk uyarlaması ülke çapında derin bir infial uyandırmış olan "Vurun Kahpeye"nin Orhan Aksoy yönetimindeki ikinci çevrimi de yine anılan dönemin (1963) bir ürünüdür.

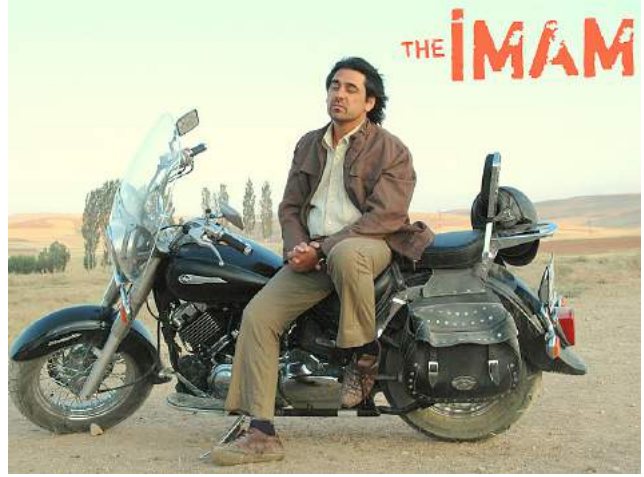
1960'lar, yani Yeşilçam'ın hemen hemen bütünüyle siyah-beyaz çalıştığı bir dönem boyunca, yaptıkları filmlerin öykülerinde bir tek "bilge ve müşfik din adamı" figürüne bile yer vermeyen Türk sinemacıları, bu hastalıklı tutumlarını 1970'lerin başlarında renkli filmciliğe geçildiğinde de hiç sektirmeden sürdürdüler. Yönetmen Aram Gülyüz'ün 1972 yılında çektiği "Aynı Yolun Yolcusu", o dönemde din görevlilerinin dramdan ziyade mizah kalıpları içinde tefe konulduğu filmlerin en popüler örneklerinden biridir. Başrollerini Sadri Aışık ve Ali Şen'in paylaştıkları filmin senaryosu, Amerikalı yönetmen Leo McCarey'nin 1944 yılında çektiği "Going My Way" adlı

yapıttan neredeyse birebir aşırılmıştı ve birbirine zıt karakterli iki rahibin bol çekişmeli öyküsünü anlatıyordu. Alışık ve Şen de yerel gerçeklerin zerrece dikkate alınmadığı bu üstünkörü uyarlamada biri "softa", diğeri ise "çağdaş" iki imama dönüştürülmüştü.

Türk sinemasının en kıdemli set fotoğrafçısı olarak kabul edilen Güngör Özsoy, Zaman gazetesinden Ülkü Özel Akagündüz'e verdiği bir mülâkatta (9 Ağustos 2009), "Aynı Yolun Yolcusu" adlı filmin çekimleri sırasında, imam rolünü üstlenen iki aktöre yönetmen tarafından bol bol rakı içirtilmesi karşısında duruma müdahale etme ihtiyacı hissettiğini, "Amerikalı rahipler açısından bu durum normal olabilir, fakat Müslüman din adamları asla alkollü içki kullanmazlar, böyle sahneler halkın tepkisini toplar" şeklindeki uyarısı üzerine de "Sen bizim işimize karışma" denilerek setten kovulduğunu anlatır. İşte, dönemin Yeşilçam'ı, din konusundaki acınası cehaletinin yanı sıra, kendisine doğruyu göstermeye çalışanlara yönelik saldırı-gan tavrıyla da apayrı bir sefalet tablosu sunmaktadır.

Ve nihayet, renkli filmciliğin yaygınlaşmasıyla birlikte, sinemamız hiç vazgeçemediği bir yobazlık öyküsü olan "Vurun Kahpeye" romanını o dönemde (Yeşilçam'da bir benzeri daha görülmedik biçimde) üçüncü kez beyazperdeye uyarlar. Halit Refiğ yönetiminde çekilen bu 1973 yapımı renkli uyarlama, gerçi önceki ikisine göre biraz daha mutedil bir yaklaşım sergilemektedir; ancak Refiğ'in öykünün sivri köşelerini yontma çabaları genç kuşakların "Kalkınmanın önündeki en büyük engel İslâm'dır" mesajını almalarına engel olamaz. Sonrasında ise bütün bir 1970'ler boyunca dindar karakterler sinsiliğin, üçkâğıtçılığın, yobazlığın, örtülü bir şehvetperestliğin ya da en azından salakça bir yeteneksizliğin ete kemiğe bürünmüş simgeleri olarak önemli-önemsiz düzinelerce Türk filminde boy gösterip dururlar.

Ancak, aynı dönemde, dindarları ve din görevlilerini kalitesiz kişilikler olarak gösterme yönündeki bu güçlü konsensusu bir noktaya kadar sarsan sürpriz bir gelişme yaşanır ki o da 1970'de Yücel Çakmaklı adlı yeni bir yönetmenin piyasaya çıkıp birbiri ardına dindar ve erdemli karakterle donatılmış ayrıksı filmler yapmaya başlamasıdır. Çakmaklı'nın sonradan "millî sinema" şeklinde adlandırılacak olan ideolojik-sanatsal çizgisi, belki Yeşilçam'da egemen olan despot atmosferi tam anlamıyla kırmaya yetmeyecek, fakat o ve ardından gelen Mesut Uçakan, Sa-

lih Diriklik, İsmail Güneş gibi bazı yönetmenler eliyle tam ters yönde bir sanatsal söylemin kendi mecrasında sessiz ve derinden ilerlemesini sağlayacaktı.

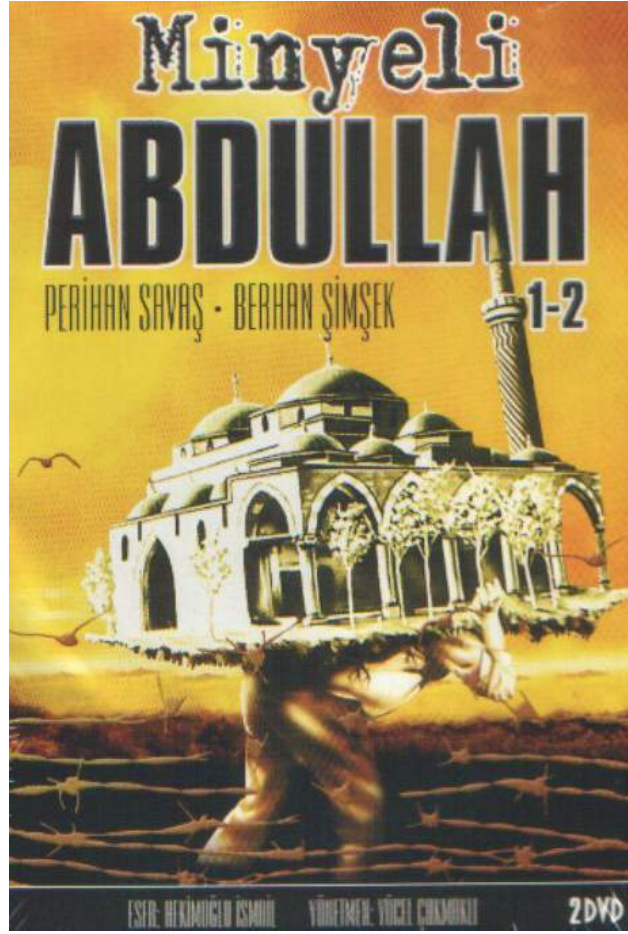
Öte yandan, Türk sinemasında dine ve dindarlara yönelik alerjinin sergilenmesi, anlatılan öykünün kahramanın "resmî din görevlisi" kimliği taşıması kuralına da bağlı kalmamıştır. Halit Refiğ'in 1987 yapımı "Teyzem" filminde olduğu gibi, dindar görünümlü sıradan kahramanlar da yeri geldiğinde bu yaftalamadan nasiplerini alırlar. Söz konusu öyküde aktör Mehmet Akan'ın canlandırdığı emekli astsubay karakteri, filmin gelişme bölümünde namaz takkesi ve muhafazakâr söylemiyle ortalıkta boy gösterip durur, sonuç bölümünde ise aynı karakterin üvey kızı Üftade'ye şiddet ve daha da kötüsü gizliden gizliye cinsel taciz uyguladığına tanık oluruz. Üftade, ölesiye nefret ettiği babalığının dayak ve tacizleriyle yavaş yavaş aklını yitirirken, izleyici de "bütün takkelilerin potansiyel birer ırz düşmanı" oldukları yönünde başarıyla güdülenir. Sol siyasi kimlikli senaristlerimizden Ümit Ünal'ın yazdığı bu senaryonun izinden sonraki yıllarda başka sinemacılar da gidecek ve filmlerde kendilerine zaten son derece sınırlı bir biçimde yer bulabilen dindar karakterler her fırsatta "laik toplumsal düzeni provoke eden tipler" olarak konumlandırılacaklardır.

1980'lerin bu anlamda sinema ve televizyonda gözlemlenen belki de tek istisnası, Yücel Çakmaklı'nın başyapıt düzeyindeki bir çalışması olan "Küçük Ağa" dizisidir. Tarık Buğra'nın (1918-1994) 1964 yılında yazdığı aynı adlı romanı 1983 yılında TRT televizyonu için 4 bölümlük bir diziye dönüştüren Çakmaklı, yalnızca görkemli bir oyuncu kadrosu ve etkileyici bir sinematografiyle değil,

aynı zamanda "millî mücadelede saflarında çarpışan din adamı" baş karakteriyle de o dönemde izleyiciye hiç alışık olmadığı türden alternatif bir aydın bakışı sunmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ilk aşamalarında Kuvâ-yı Milliye güçlerine kendince haklı bir kuşkuyla yaklaşan saygın din âlimi Mehmed Reşid Efendi, İstanbul hükûmeti adına Anadolu'nun derinliklerine yaptığı bir yolculukta yeniden bağımsızlığa kavuşmanın bu hareketi desteklemekten geçtiğini fark ederek saf değiştirir ve bölgenin en yiğit Kuvâcılarının biri olur. Buğra'nın muhteşem romanı ve Çakmaklı'nın bu romandan çektiği dizi film, o tarihe kadar "İslâm ule-masının millî mücadeleye

topyekün karşı olduğu" önyargısıyla donatılmış Türk insanı için hiç kuşkusuz ki yepyeni bir bakış açısının temsilcisi olmuş ve yayımlandığı dönemdeki genç kuşağı derinden etkilemiştir.

1990'lı yıllarda, Yeşilçam'ın hâkim yapım şirketlerinin inanç ve inanca ilişkin konulara meraklarının iyiden iyiye azaldığına, buna karşılık ortaya konulan az sayıda filmde ise din görevlilerinin beyazperdeye nispeten daha olumlu bir bakış açısıyla yansıtıldığına tanık oluyoruz. Yücel Çakmaklı'nın iki bölümlük "Minyeli Abdullah"ı ve "Sahibini Arayan Madalya"sı; aynı dönemde ciddi bir çıkış gerçekleştiren Mesut Uçakan'ın "Yalnız Değilsiniz", "Sonsuza Yürümek" ve "İskilipli Atıf Hoca" adlı filmleri; yanı sıra İsmail Güneş'in "Beşinci Boyut", Metin Çamurcu'nun "Bize Nasıl Kıydınız?" ve

2000'lere gelindiğinde, ulusal sinema endüstrimizdeki din algısının, siyasal konjonktüre (muhafazakâr çizgideki bir partinin yüksek bir oy oranıyla işbaşına gelmesine) paralel olarak, nihayet değişmeye başladığını ve "topyekün küçümseme/yok sayma" refleksinin yerini yavaş yavaş "merak etme" ve "anlamaya çalışma" şeklinde bir yönelime bıraktığını gözlemlemekteyiz.

Nurettin Özel'in "Garip Bir Koleksiyoncu" gibi önemli siyasal-sanatsal tartışmalara yol açan çalışmaları, öyküleri içinde dinsel kişilik ya da kavramların sıklıkla (ve edep dairesi içinde) yer aldığı kayda değer yapımlar olarak hafızalara kazındılar.

1990'larda çekilen önemli filmlerden "Tabutta Rövaşata" ise din meselesindeki ilginç tarafsızlığıyla bu dönemde -muhafazakâr kimlikli sinemacıların elinden çıkmayan- nadide bir örnek olarak bambaşka bir noktada duruyor. Derviş Zaim'in ilk yönetmenlik denemesi olan ve sonradan pek çok ulusal-uluslararası festivalde de ödüller kazanan filmin bir sahnesinde, sokaklarda yaşayan bir ayyaşın cenaze merasimine yer verilir. Ayyaşı son yolcu-

luğuna uğurlayanlar ise genç bir imam ve mevtayla yıllar yılı aynı mekânları paylaşmış olan bir avuç gariban arkadaşdır. Diyanet İşleri Başkanlığı görevlisi mezar başında sessizce dua okurken, alkolik arkadaşları da taze mezarın üzerine boylu boyunca şarap dökerler. Ve imam, ayyaşların kendi meşreplerince yaptıkları o uğurlamaya hiç sesini çıkarmadan işine devam eder. Bu, sorumluluk sahibi bir din görevlisinin cenaze ahalisine ortam ahkâmını

öğretme mecburiyeti açısından çok da isabetli bir sahne olmamakla birlikte, en azından dindarların sinemamızda "ağızlarından köpükler saçan birer hiddet yumağı" olarak sergilenmediği son derece nadide örneklerden biri olarak anılabilir.

2000'lere gelindiğinde, ulusal sinema endüstrimizdeki din algısının, siyasal konjonktüre (muhafazakâr

çizgideki bir partinin yüksek bir oy oranıyla işbaşına gelmesine) paralel olarak, nihayet değişmeye başladığını ve “topyekün küçümseme/yok sayma” refleksinin yerini yavaş yavaş “merak etme” ve “anlamaya çalışma” şeklinde bir yönetime bıraktığını gözlemlemekteyiz. Almış olduğu imam-hatip lisesi eğitimi ve dinsel/kültürel köklerini bilinç altında reddederek jakoben-seküler bir toplum yapısı içinde aşağılanıp dışlanmayacağı yepyeni bir konumlanma elde etmeye çabalayan genç bir mühendisin özüne dönüş serüveninin anlatıldığı “The İmam” (2005, Yönetmen: İsmail Güneş); kötü yola düşmüş bir kadınla evlenerek onu yeniden haysiyetli bir hayatın içine çekmeyi amaçlayan bir

din görevlisinin öyküsünün işlendiği “Adem’in Trenleri” (2007, Yönetmen: Barış Pirhasan); uzun yıllardır yaşadığı kapalı tarikat hayatı içinde yolunu kolayca bulabilirken, kendisine biçilen yeni rolle birlikte (tarikat gelirlerinin tahsildarlığı işi) “para-kadın-makam” olarak adlandırılacak çağdaş şeytan üçgeniyle tanışan ve bu ayartıcıların etkisiyle gitgide zıvanadan çıkan dindar bir adamın trajedisinin sergilendiği “Takvâ”, içinde bulunduğumuz dönemin ilk anda akla gelen önemli sinema filmlerinden yalnızca bir kaçı...

Her ne kadar sinema ve televizyonda gündeme gelen bu gibi yakın dönem örneklerde bile zaman zaman geçmişteki o sakat bakışın izlerine rastlamak mümkünse de ben kendi adıma Türk sinemacısının “din ve din adamı” kavramına yaklaşımının artık ister istemez köklü bir dönüşüm

sürecine girdiğine, bundan sonra ortaya konulacak olan örneklerde -genel bir küçümseme psikolojisi devam etse bile- geçmişin o karikatürize hacı-hoca figürleriyle kıyas edilemez bir hakkaniyet duygusunun egemen olacağına inanıyorum. Bu ise Türk sinemacısının kendi özgür iradesiyle vardığı bir duraktan ziyade, ezici bir bölümü yüksek dinsel duyarlılığa sahip olan toplumumuzun, yıllarca önüne sürülen ucuzluklara daha fazla dayanamayıp aydınlarına hayatın her alanında “kırmızı kart” göstermesinden kaynaklanan zoraki bir sonuç aslında...

Pozitivist görüşleriyle tanınan Fransız yazar Victor Hugo'nun, Katolik Hıristiyanlığın Avrupa'daki (bir dönem Engizisyon Mahkemeleri'ni

doğurmuş) o uzun ve despotik egemenliğinin toplumsal gelişmeyi sekteye uğrattığı sonuçlarına ilişkin olarak sarf ettiği, yazımızın giriş bölümüne de alıntılarladığımız ünlü tepki cümlesinin, bu topraklarda neden-sonuç ilişkileri bağlamında hiç bir mantıksal karşılığı bulunmuyor. Türk aydını, İslâm dininin Türk ulusunu Orta Asya steplerinde at otlatan önemsiz bir kavim olmaktan kurtarıp yüzlerce yıl önce dünyanın merkezine gelip yerleşmiş yönetici bir topluma dönüştürme

sürecinde en büyük itici güç olduğu ve bu itici gücün ortadan kalkmasıyla aynı ulusun gelişme yolundaki bütün motivasyonunu da yitireceği gerçeğini algıladığı gün, Türk sinemasından şimdiye kadar gelip geçmiş bütün o hastalıklı din adamı tiplerinin tıpkı batılı örneklerdeki gibi müşfik, bilge ve halka karşı sevgi dolu kahramanlara dönüşeceğine hiç kuşum yok. ■

Bütün bir 1970'ler boyunca dindar karakterler sinsiliğin, üçkâğıtçılığın, yobazlığın, örtülü bir şehvetperestliğin ya da en azından salakça bir yeteneksizliğin ete kemiğe bürünmüş simgeleri olarak önemli-önemsiz düzinelerce Türk filminde boy gösterip dururlar.

OSMANLILARDA VÂİZLİK*

Tuğba YALÇIN*

VÂİZLER, ANLATTIKLARI MEVZULAR SEBEBİYLE TOPLUMA HİZMETLE YÜKÜMLÜ OLDUKLARINDAN MANEVÎ OLARAK DA YAPTIKLARINDAN SORUMLUDURLAR. BU SEBEPLE DİSİPLİNLİ VE DÜZGÜN BİR HAYATA SAHİP OLMALI, YAPICI VE BİRLEŞTİRİCİ BİR İHYA HİZMETİ YÜRÜTMELİ, HİTAP ETTİKLERİ CEMAATİ TANIMALIDIRLAR.

Vaazın Mahiyeti

□ Dinî tebliğin en etkili araçlarından birisi olan vaaz, halkı, öğüt ve ibret ile eğitmek maksadıyla uyarmak, kalbi yumuşatacak söz söylemek demektir. Bu anlatımda sözlerde açıklık, özetleyici bir üslup kullanmak ve çok derinlikli izahlardan kaçınmak önemlidir¹. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin tebliğ vasıtası olarak va'z u nasihat ve hikmeti kullanması emredilmektedir; "Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt ile davet et"². Vaaz ve nasihat, dinin temel unsurlarından birisi olduğu gibi, Müslümanın Müslüman üzerindeki haklarının başlıcalarındandır³. Hazret-i Peygamber'e hitap eden: "Sen sadece Kur'an ile vaaz et. Çünkü öğüt gerçekten Müslümanlara fayda verir"⁴ âyet-i kerîmesi ise; nasihatın nasıl etkili bir tebliğ vasıtası olduğunu açıkça ortaya koyduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'in ahkâm ve ahlâkını insanlara anlatabilecek evsafa olanlara bunu yapmanın farz-ı ayın olduğunu göstermektedir.

Nasihat esnasında, hikmetle tavsiye etme ve güzel öğüt ile uyarma metotları kullanılır⁵. Hikmetin, Müslümanın yitiği olduğu ve onun nerede olursa alınması gerektiğini belirten Peygamber Efendimiz⁶, böylece onun

ihmal edilemez bir değer olduğunu belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim'de: "Allah hikmeti kime dilerse ona verir; kime de hikmet verilirse muhakkak ona çok hayır verilmiştir"⁷ buyrulurken, kesin kanıtlara dayanan, muhatabı ikna eden ve olumsuz tartışmaları nihayete erdirecek derecede sağlam ve doğru bilgi anlamına gelen hikmetin⁸, İslâm'ın anlatılmasındaki ehemmiyetli yerine işaret edilmiştir. Hikmetle öğütte muhataplar âlimler, filozoflar ve münevverlerdir. Bu sebeple vaaz ve nasihatte konunun silsilesine, muhatapların ilmî seviyesine uygun bir şekilde konuşmaya dikkat edilmelidir.

Vâizin Vasıfları

Camilerde ve toplu ibadet edilen yerlerde haftanın belli günlerinde insanlara dinî bilgi ve duygu aktaran, onları dinî konularda aydınlatan kişiye ise vâiz denir. Vâizler, anlattıkları mevzular sebebiyle topluma hizmetle

yükümlü olduklarından manevî olarak da yaptıklarından sorumludurlar. Bu sebeple disiplinli ve düzgün bir hayata sahip olmalı, yapıcı ve birleştirici bir ihya hizmeti yürütmeli, hitap ettikleri cemaati tanımalıdır⁹. Bununla beraber davetçi vasfını unutmayarak her türlü felâket haberciliğinden uzak durmalıdır. Akıcı ve etkileyici bir üslup bir vâizin en etkili aracıdır. Hitabet kurallarını göz önünde bulundurarak, belîğ bir üsluba sahip olmak ve dili etkili kullanmak çok önemlidir. Bilhassa bu hususta Hz. Peygamber'in tebliğdeki üslup ve usulünü esas ve örnek almak gereklidir.

Osmanlılarda Vâizlik

Osmanlı eğitim kurumları içinde sadece vâizlik için açılan okullar yoktu. Onaltıncı yüzyılda vasat derecede bir vâizlik için temel İslâm bilimlerine hâkim olmaktan ziyade söz ustalığı ve coşkun anlatım ön planda tutuluyordu¹⁰. İlmiye sınıfının temeli medreselerdi. Sahn-ı Semân ve Süleymaniye gibi yüksek dereceli medreselerden mezun olanlar, hariç medreselerindeki bir müderrislik kadrosuna veya küçük şehirlerdeki mahkeme kadılıklarına tayin edilebildikleri gibi din hizmetleri alanında da çalışabilirlerdi. Müderris-

Osmanlılar zamanında imam-hatiplik ve müezzinlik kadrolarına ilâveten dersiâmlık, hatiplik, kürsü şeyhliği, Cuma vâizliği, salâvat-ı şerife-hânlık, ihlâs-ı şerif-hânlık, sure-i Mülk-hânlık gibi vazifeler ihdas edildi. Bunlar içinde cuma vâizliği ayrı bir öneme sahipti.

اولاد نو مر و سخن

تاریخ

۵

تاریخ تبکیضی

۱۸۸۱ ماصحیح
تذکره فصیح سوره س صدق

۱۸۸۱ ماصحیح

رخصه نفقت نشانه و اعطای کسری ششده به فیدیه و عطف و نصیحت برین بر طاق
 معاصر و اهلا با کولبره جده شید سوبله و تقید یا بجه و تحصانه و ساره و فله
 طوفیه طوفیه یا خود رسد و ایام طریفه ترضات ساینه به بر نفقه کی صد فاضله
 اصداد تصدی ایتری قطیاً مجاز اوله بفرکی بوبله اطوار و افکار افکار اید کسری شیدیه
 و اعطای بعضی فاضله نه تنبیهات و انقائنه اتباع ایلکده اولدی رض مکتوب اید و کندنه
 به قضیه ریس و کیده و مستأ اقدیر صفاتی جاننده عطف رفته مقایسه اوله و سالیانه
 تبعیه اید جلدی نفقته بیرون قاق اقدیر علی التوالی جوامع شریفه طولا شیریدیه
 او مقوله و عطفه منع ایرلی و شبه تمثله اولانده رض ابتدای امرده افکار ماره اید
 کندیدنده ناجا حاله صد وینه میدانه ویرلس و بره او مقوله و اعطای کسری فقیدار
 اولعب مقصدی بر نفقته عبارت اولیم بدند و عطفه منع اولدیف مره و برینه بر مقدا
 اقیم اعطاس رض مناسب اوله جفته و بوبله برینه توزیع اولنده اولنده قضیه جیده فقر
 تربینه طرف سامن شینیه هیدیه او به یه و سه شعری فقر باب علایه و مایه نظارت
 عیده تنبیهات ایفا اید کندیکنده بیان فکری تر رعالی شینیه هیدنده فقط اید بر نوال
 سروه طافیدلی تقضای ایدیه جناب خلافتیه هیده بدغه اولغیه او به ایده

مقابله ایدیه
 مولای
 مولای
 محرم
 محرم
 عید مبارک
 مبارک

ler müftü olarak atanabilir, medrese mezunları imamlık, hatiplik, müezzinlik, vâizlik vazifesi alabilirdi¹¹.

Osmanlılar zamanında imam-hatiplik ve müezzinlik kadrolarına ilâveten dersiâmlık, hatiplik, kürsü şeyhliği, Cuma vâizliği, salâvat-ı şerife-hânlık, ihlâs-ı şerif-hânlık, sure-i Mülk-hânlık gibi vazifeler ihdas edildi¹².

Bunlar içinde cuma vâizliği ayrı bir öneme sahipti. Cuma namazından sonra vaaz edenler için kullanılan bir tabir olan cuma vâizliğinin diğer adı kürsü şeyhliği idi. Kürsü şeyhliği, Arapça okunan hutbeyi ve hatibin ne dediğini bilmeyen cemaate izah maksadıyla ihdas olunmuştu¹³. Bu vâizliğin son basamağı Ayasofya Cami Vâizliği idi¹⁴.

Vaaz ve irşadın yapıldığı en önemli mekânların başında cami geliyordu. Büyük camilerde birden fazla kürsüde sabah namazından iş saatine kadar tefsir, hadis, fıkıh ve Mesnevî, ahlâk ve Arapça dersleri verilirdi¹⁵. Bu derslerin bir kısmı medrese müderrisleri olan dersiâmlar tarafından okutulurdu¹⁶. Bazı hocalar dersten sonra vaaz da verirlerdi¹⁷.

Vâizlerin görev yapabilmeleri için beratlarının olması gerekiyordu. Beratı zâyi olanlara yenisi verilirdi¹⁸. Vâizler bulundukları yerin mukâtaasından veya bir hayır sahibinin vakfından "vâiziyye" adı altında hizmet parası alırlardı. Bu da günlük tespit edilen belli bir miktar akçe idi¹⁹.

Vaazlar genellikle pazartesi, perşembe, bayram günleri ve Kadir Gecesi²⁰ verilirdi. Ancak irşad için en özel zaman üç ayardı. Bu aylarda medrese öğrencileri "şuhûr-ı selâse cerri" olarak isimlendirilen bir yolculuğa çıkarlardı. Kırsal kesimde dinî hizmet yapmak olarak özetlenebilecek cerre²¹, Arapça'yı anlayabilecek duruma gelen talebelerin çoğu katılırdı. İstanbul'dan gelen talebeler vilâyet merkezleri, sancaklar ve kazalardaki camilere veya tedrisat için ayrılan yerlere yerleştirilirdi. Bir ya da iki kişiye bir cami verilirdi.

Öğrenciler namaz sonrası halka va'z u nasihatte bulunurlardı. İçlerinden hâfız olanlar teravih kıldırırdı. Cerre çıkarak, ülkenin pek çok yerindeki camilerde vaaz ve irşada bulunmak, öğrenilen bilgilerin pratiğe dökülmesi açısından çok önemliydi. Böylece staj yapan talebeler, halkla bir araya gelirken tecrübe kazanırlardı. Bu arada her türlü ihtiyaçları bölgedeki âyan, esnaf ve eşraf tara-

Cuma namazından sonra vaaz edenler için kullanılan bir tabir olan cuma vâizliğinin diğer adı kürsü şeyhliği idi. Kürsü şeyhliği, Arapça okunan hutbeyi ve hatibin ne dediğini bilmeyen cemaate izah maksadıyla ihdas olunmuştu.

findan karşılanırdı²².

Üç aylarda ve bilhassa Ramazan'da cemaatin dinî sohbetlere büyük teveccüh göstermesi, vaaz ve irşadın artırılmasına yol açardı. İstanbul ve bilhassa bilâd-ı selâsedeki (Üsküdar-Eyüp-Galata) büyük camilerde vaaz ve nasihat için dersiâmlar, selâtin camii cuma vâizlerinden seçilen kişiler

görevlendirilirdi. Ramazan için taşradan gelip de hâli vakti yerinde olmayan âlimlerin ellerine bir izin belgesi verilir ve ilmihal dersleriyle vazifelenirilirdi²³. Ayrıca camilerde birer şeyh, ikinci namazından sonra vaaz verirdi. Bu her sene nöbetleşe devam ederdi²⁴. Taşradaki askerlere vaaz etmeleri için hoca gönderildiği gibi bu görev, alay ve taburlar içindeki müftü ve imamlar tarafından da yerine getirilirdi²⁵. Vaaz vermesi için ehil olan herkese bu imkân sağlanmaya gayret edilirdi²⁶. Ancak resmî sıfatı olmadığı halde vaaz vermeye kalkanlar tahkikata uğrarken²⁷, halka birtakım hurafeler ve komik şeyler anlatan vâizlere bir miktar para verilerek yapacakları vazifeden men edilirdi²⁸.

Zaman içerisinde ilgisiz ve yeteneksiz pek çok kimse- nin medreseye kaydolması sonucunda hoca ve bilhassa talebe seviyesinde önemli bir düşüş meydana geldi. Bu yüzden Ramazanda kasaba ve köylere irşad göreviyle giden mollalar kendilerinden bekleneni veremedi ve bu durum halkın şikâyetine sebep oldu²⁹. İkinci Meşrutiyet'le birlikte vaazlar ve vâizler üzerine yapılan tartışmalar giderek derinleşti. Cer geleneğinin medrese ve talebelerin itibarını sarstığı, vâizlerin dilenci pozisyonuna düştükleri dile getirildi. Bunun yerine devletin maaş ödemesi uygulamasının getirilmesi istendi³⁰.

Vaazlarda hatiplerin bazen yüz sene önce yazılmış ve günün şartlarına hitap etmeyen mevzuları yüksek sesle anlatmalarının, halkı irşad ve eğitimde yetersiz hatta kusurlu olduğunu söylemek mümkündür³¹. Üstelik Bâb-ı Meşihat'e vâizlerin ellerindeki kitapların zararlı görüşler taşıdığı yönünde şikâyetler de geliyordu³². Bu sebeple vaaz esnasında dikkat edilmesi gereken hususların başında siyasetten bahsedilmemesi geliyordu. Hükümeti tenkit ciddi bir suçtu³³. Aynı şekilde Ehl-i Sünnet ve sahabe aleyhi-ne çirkin sözler sarf etmek, vaaz üslu-

İstanbul ve bilhassa bilâd-ı selâsedeki (Üsküdar-Eyüp-Galata) büyük camilerde vaaz ve nasihat için dersiâmlar, selâtin camii cuma vâizlerinden seçilen kişiler görevlendirilirdi. Ramazan için taşradan gelip de hâli vakti yerinde olmayan âlimlerin ellerine bir izin belgesi verilir ve ilmihal dersleriyle vazifelenirilirdi.

buna uygun olmayan şekilde konuşmak tahkikat ve ardından sürgünü gerektiriyordu. Denizlili Şakir Hoca'nın Ehl-i Sünnet aleyhine söylediği sözler kendisinin Manastır'dan Denizli'ye sürgün edilmesine sebep olmuştu³⁴. Beşiktaş Camii'nde vâizlik yapan Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin, vaaz esnasında münasip olmayan şekilde konuşması ise cami görevlilerinin şeyhülislâma gönderdiği şikâyet mektubu sonucu hakkında tahkikat yapılmasına yol açmıştı³⁵.

İkinci Meşrutiyet sonrası vâizlerin mesleki müktesebata sahip bir biçimde yetiştirilmeleri ve vaazların ıslâhı ile ilgili bir takım projeler gündeme getirildi. Muhammed Abduh'a ait olan ve Sultan İkinci Abdülhamid'e takdim edilen bir lâyhada vaazlarda devlet sevgisinin işlenmesi, padişahın müminlerin emiri sıfatıyla halka anlatılmasının lüzumu yer alıyordu. Yine aynı lâyhada fesad odaklarının tespit edilerek dinin hurafelerden arındırılması, vâizlerin bu çerçevede sözü dinlenecek yüksek ahlâkî seciyeyle sahip kişilerden seçilmeleri gerektiği ayrıca beyan edilmekteydi³⁶.

Bu tartışmaların neticesinde ilk olarak bir vâiz meslek okulu açıldı. 6 Şubat 1912 tarihli bir nizamnâmeyle "Ahkâm-i âliye-i Kur'âniyye ve sünnet-i seniyye-i nebeviyye dairesinde mevâizi, hasene-i ictimaiyye icrasıyla din-i mübîn-i İslâm'ın, müessis-i medeniyet ve fazilet olduğunu cihan-ı insaniyete neşr edebilecek erbâb-ı kemâl yetiştirmek maksadıyla" Medresetü'l-Vâizîn açıldı. Ancak müfredat iyi yapılmış olmasına rağmen medreseliler buna göre hazırlanmadığı için istifade edilemedi. Daha sonra Medresetü'l-E'imme ve'l-Hutabâ (1913), bu okulla birleştirildi ve Medresetü'l-İrşad (1914) açıldı. Ancak o da başarılı olmadı. Bununla birlikte medreseler, Tevhid-i Tedrisat kanununa kadar varlığını sürdürdü³⁷.

8 Nisan 1914'te Meşihat makamı tarafından yeni bir nizamnâme düzenlendi. Böylece vâizlerin seçilmesi, yeterliliklerinin tesbitine dair bir düzenleme yapılmaya çalışıldı. Beş maddelik bu nizamnâmeye göre; cami ve mescidlerde vaaz ve nasihat edecek olan ulemanın Meşihat'a bağlı olarak çalışan ders vekâleti biriminden³⁸, taşrada olanların ise bulundukları mahallerdeki kadı ve müftülerden birer yeterlilik belgesi almaları karara bağlandı. Bu vesikası bulunmayanlar vâizlik yapamayacaklardı. Alınan bu belgeler cami görevlilerine ibraz edilecek, buna malik olmayanlara vaaz verdirilmeyecekti³⁹. Vaaz esnasında şer'î ahkâma aykırı konuşan, İslâm dinini aşağılayıcı ifadeler kullananlar, cami ve mescid görevlileri tarafından İstanbul'da Ders Vekâleti'ne, taşrada ise müftülere şikâyet edilecekti⁴⁰. Usule uymayan

vâizleri şikâyet etmekte gevşeklik gösterenlerin maaşlarında kesinti yapılacak ve eğer icap ederse cezalandırılmaları söz konusu olacaktı⁴¹.

Medreseler için yapılan ıslâh çalışmaları esnasında Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi, borçlanmanın artması gibi sebeplerle bu çalışmalar yarıda bırakıldı. Savaş boyunca pek çok medrese kapalı kaldı, birçoğu harap hale geldi. Bu dönemde din görevlisi eksikliği ciddi boyutlara ulaştı. 1921 senesinde birtakım iyileştirmeler yapılmaya çalışıldıysa da bu teşebbüs sonuçsuz kaldı. 3 Mart 1924 tarihinde 430 sayılı kanun ile eğitim-öğretim birleştirilerek bütün eğitim kurumları Maarif Nezaretine bağlandı⁴². ■

D İ P N O T L A R

* Bu yazıya kıymetli görüşleri ve tashihi ile katkıda bulunan hocam Dr. Mustafa Küçük'e şükran borçluyum.

1. İsmail Lütfi Çakan, Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları, İstanbul 1992, s. 60-61.
2. Nahl Suresi, 16/125.
3. İbn Receb el-Hanbeli, Hadislerle İlim ve Hikmet, (trc. Ali Kaya), İstanbul 2006, c. 1, s. 253'ten: Müslim, İman 95 (nr. 55).
4. Zariyat Suresi 51/56.
5. Çakan, a. g. e., s. 60-61.
6. Tirmizi, İlim, 19.
7. Bakara Suresi, 2/269.
8. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Haz. Hayreddin Karaman ve diğerleri, Ankara 2006, c. I, s. 424.
9. İsmail Lütfi Çakan, Dini Hitâbet (Çeşitleri-İlkeleri-Örnekleri), İstanbul 1998, s. 122-126.
10. H. Mustafa Eravcı, "Mevlânâ Valihî'nin Hayatı ve Onun Işığında XVI. Asır Bir Osmanlı Vâizinin Kariyeri", Tarih İncelemeleri Dergisi, c. 18, sayı: 2 (2003), s. 30.
11. Yaşar Sarıkaya, Medreseler ve Modernleşme, İstanbul 1997, s. 45.
12. Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 2, s. 126.
13. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1988, s. 186.
14. BOA, Y. PRK, MŞ, 7/105.
15. Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", s. 126.
16. BOA, C. MF, 174/8676; Mehmet Bulut, "Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", Diyanet İlmi Dergi, c. 35, sayı: 2 (1999), s. 106.
17. Mudurnu kasabası Sultan Yıldırım Bayezid Camii'nde görevlendirilen Abdülkerim Efendi bunlardan biridir. Kendisi salı günleri vaaz için, haftanın diğer günleri aynı camide dersîam olarak vazifelendirilmisti (BOA, C. MF, 174/8676).
18. BOA, MF, 32/1552.
19. BOA, C. MF, 35/1704; BOA, C. MF, 6/255; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih De-yimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993, c. 3, s. 572.
20. BOA, C. MF, 177/8836.
21. BOA, Y. MTV, 75/157.
22. Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, (Hazırlayanlar: Kazım Arsan-Duygu Arsan Günay) İstanbul 2002, s. 78-79.
23. BOA, DH. MKT, 2614/66.
24. BOA, A. MKT. MHM, 213/8.
25. BOA, Y. MTV, 75/157.
26. BOA, Y. PRK, BŞK, 3/54; BOA, C. MF, 177/8836.
27. BOA, DH. EUM. THR, 25/54.
28. BOA, Y. PRK, BŞK, 25/85.
29. Mehmet İpsirli, "Cerr", DİA, c. 7, s. 388-389.
30. Sarıkaya, age., s. 177.
31. Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1977, c. 1-2, s. 162-163.
32. BOA, Y. EE, 143/53.
33. BOA, DH. EUM. THR, 25/54.
34. BOA, Y. PRK. BŞK, 30/19.
35. BOA, Y. PRK. MŞ, 6/2.
36. Sarıkaya, age., s. 178.
37. Ergin, age., c. 1-2, s. 160-161.
38. Medreselerdeki eğitim ve öğretim faaliyetini tanzim etmekle görevli olan ve şeyhülislâmlığa bağlı olarak çalışan daireye verilen isim. Bk. Mehmet İpsirli, "Ders Vekâleti", DİA, c. 9, s. 183.
39. BOA, MV, 234/97.
40. BOA, I. MMS, 183/68.
41. BOA, MV, 234/97.
42. Sarıkaya, age., s. 189-190.

نقطہ لہما بودہ

شیخ الاسلام .مصطفی صبری افندیڭ وقوع استعقاسی جہتیا مسند مشیخت اہلیت
وکفایتہ مبنی بالفعل قاضی عسکر لریزدن نوری افندیڭ عہدہ سہ توجیہ ایدیاریک باب عالمیزہ
اعزام اولمشدر حق سبحانہ وتعالی حضرتلری جملہ منہی عون وعنايت صمدانیہ سہ مظهر
وہر حال وکارده توفیقات آلہ سہی رہبر بیورسون آمین بحرمہ سید المرسلین

۲۶ ایلول ۱۳۳۶

۱۲ محرم ۱۳۳۹

محمد وحید الدین

ŞEYHÜLİSLÂMLIK BELGELERİ IŞIĞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SON ŞEYHÜLİSLÂMI MEHMET NURİ MEDENÎ EFENDİ

Ayhan IŞIK*

MEHMET NURİ MEDENÎ EFENDİ'NİN İKİ YIL BİR AY SEKİZ GÜNLÜK
ŞEYHÜLİSLÂMLIĞI SÜRESİNCE VERDİĞİ FETVALAR TARSUSÎZÂDE MEHMET NURİ
MEDENÎ İMZASIYLA CERÎDE-İ İLMİYE'NİN BU DÖNEME RASTLAYAN SAYILARINDA
YAYIMLANMIŞTIR.

1. Hayatı:

□ Osmanlı İmparatorluğu'nun son Şeyhülislâmı es-Seyyid Mehmet Nuri Medenî Efendi, Tarsus ulemâsından, Haremeyn-i Muhteremeyn, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği pâyelilerinden Tetkikât-ı Şer'iyye ve İntihâb-ı Hükâm-ı Şer'i Meclisleri Reisi ve Müneccimbaşı Tarsusîzâde es-Seyyid el-Hâc Osman Kâmil Efendi'nin büyük oğludur. Annesi, Fındıkzâdeler'den Şerife Hatice Hanım'dır. Dedesi, 1813-1847 yıllarında Sultan II. Mahmut'un Huzûr-ı Hümâyûn Ders-i Şerîfi muhataplarından ve Tarsus ulemâsından Müderris Hacı Mehmed Raşid Efendi'dir.

Annesi, kendisine yedi aylık hamileyken İstanbul'a gelen Mehmet Nuri Medenî Efendi, iki ay sonra Üsküdar'da Sultantepeci'ndeki Hâce Hasna Hatun Mahallesi'nde 28 Rebiülâhîr 1276/24 Kasım 1859 senesinde dünyaya gelmiştir. Vefâ semtinde büyümüş, ekseriyetle Şeyh Ebulvefâ'daki Vefâ Sultan Konağı'nda, kısmen de Üsküdar İhsaniye'deki Yalı Boyu Sokağı 29 numaralı eski Hatice Sultan Yalısı'nda yaşamıştır.

2. Eğitimi:

Mehmet Nuri Medenî Efendi'nin ilköğrenimi Rebiülâhîr 1285/Ağustos 1868'de Şeyh Ebulvefâ Mahallesi'nde, Âtîf Efendi Kütüphanesi yakınında, sebil bitişiğindeki mektepte başlamış ve burada 8-10 ay kadar eğitimi devam etmiştir. Kur'an-ı Kerim'i hatmi yaklaştıkça bu mektebin kız mektebine çevrilmesi üzerine oradan ayrılmış, ancak hocası her gün evine gelerek ona üç hatm-i şerîf, tecvîd ve ilmihâl okutmuştur. 1289/1873 yılında babasından emsile okumaya başlamış ve daha sonraki yıllarda çeşitli hocalardan kelam, tefsir, usul-i fıkıh, hadis, ferâiz, hesap, fıkıh, belâgat, sarf-nahiv, vaz', arûz, âdab, mantık, hikmet, sakk-ı şer'i, sakk-ı nizami, kitabet-i arabiye ve kitabet-i türkiye gibi ilimleri tahsil ederek ilm-i ferâizden de icâzetname almıştır.

Mehmet Nuri Medenî Efendi dönemin tanınmış hocaları arasındaki Şehzâde Camii Şerîfi dersîâmlarından, Şemsiyye ve İsaguci şârihi, aynı zamanda Bilâd-ı Hamse Mevâlisinden Mantık Ahmed Sıdkı Efendi'den ilm-i âdab, mantık ve vaz' derslerini tahsil etmiştir. Yine Fatih Camii Şerîfi dersîâmlarından Şehrî Hafız Ahmet Şâkir Efendi'den Cemâziyelâhîr 1308 tarihinde Celâlî'yi bitirip icâzetname almıştır. Huzur dersleri mukarrirlerinden Piriştineli İlyas Efendi ile Fatih dersîâmlarından Piriştineli İbrahim Efendi'den bazı cüzleri okumuştur. Dersgâhcılar Mektebi Müderrisi Niyazi Efendi'den hatt-ı ta'lik dersine başlamış fakat icâzetname

alamamıştır. Kaside-i Bürîe ve Delâil-i Hayrât icâzetnameleri de vardır. Tahsili esnasında dönemin kadı ve nâiblerinin yetiştirildiği Mekteb-i Nüvvâb'a girerek Recep 1298/Haziran 1881'de imtihanla üçüncü sınıf niyâbet şehâdetnamesi almıştır.

3. Hizmeti:

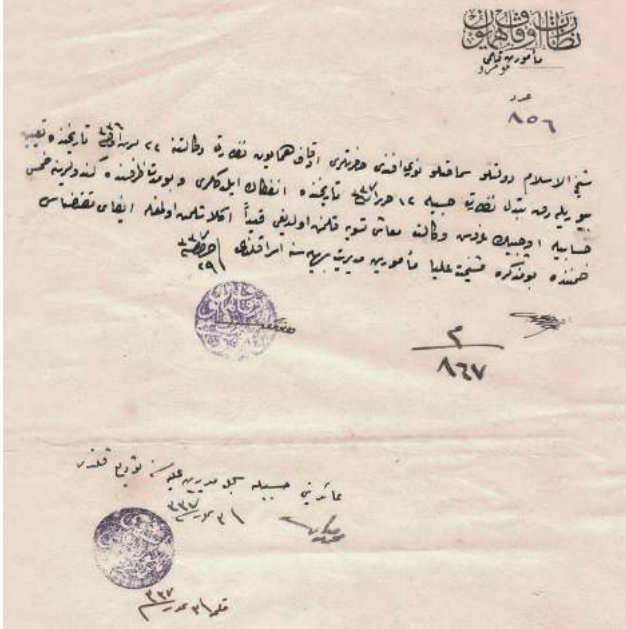
14 Temmuz 1881 senesinde, 22 yaşında, 100 kuruş maaşla İstanbul ruûsuna nâil olmuş ve sırasıyla, Ocak 1883 tarihinde Rumeli Kazaskerliği Vakâyi-i Şer'iyye Kâtib Muavinliği'ne, 17 Şubat 1886'da Mahfel-i Şer'iyyât Muavinliği'ne, 26 Temmuz 1887'de Kassâm-ı Askerî Muavinliği'ne tayin edilmiştir.

Mehmet Nuri Efendi tayin edildiği İstanbul Müderrisliği'nde, 13 Ağustos 1887 tarihinde ibtidâ-i dâhile, 26 Şubat 1889'da hareket-i dâhile ve 16 Nisan 1890'da İbtidâ-i altmışlıya terfi etmiştir. Yine kendisine 3 Mayıs 1891 tarihinde Mahreç pâyesi, 16 Temmuz 1895'de Haremeyn ve 16 Şubat 1901'de İstanbul pâye-i refî'i tevcih buyrulmuştur.

22 yaşında ruûs maaşı ile hizmete başlayan Mehmet Nuri Efendi, Osmanlı hukuk teşkilâtının çeşitli kurumlarında kademe kademe yükselmiş ve 9 Mayıs 1898'de Evkâf-ı Hümâyûn Müsteşarlığı Muavinliği'ne, 29 Nisan 1903'te Edirne Merkez Niyâbet-i Şer'iyyesi'ne, 19 Mayıs 1905'te Evkâf-ı Hümâyûn Müsteşarlığı'na, 18 Eylül 1906'da Emvâl-i Eytâm Müdürlüğü'ne, 14 Eylül 1909 tarihinde icra kılınan tensikatta Kassâm-ı Umûmiliğe, 20 Ocak 1910'da Mahkeme-i Evkâf Kadılığı'na ve 30 Aralık 1910 tarihinde Meclis-i Tetkikât-ı Şer'iyye Âzâlığı'na tayin edilmiştir. 9 Ocak 1911 senesinde Evkâf-ı Hümâyûn Kadılığı'ndan istifa ederek 4 Nisan 1912 senesinde Mısır Hükûmeti tarafından ödenen yıllık 1735 Mısır lirası maaşla Mısır Kadılığı'na tayin edilmiştir. Nisan 1912- Eylül 1915 yılları arasında yaklaşık 3,5 yıl Kahire'de yaşayarak Mısır Kadılığı yapmıştır. 7 Eylül 1915 senesinde Adana Vilâyeti Merkez Kadılığı'na tayin edilmiş, ancak bir ay sonra göreve başlamadan istifa ederek kadılıktan ayrılmıştır. Mehmet Nuri Medenî Efendi'nin uhdesine 9 Mayıs 1920'de, 6000 kuruş maaşla Anadolu Kazaskerliği pâye-i celîli tevcih buyrulmuş ve bu tarihte kazaskerliğe tayin edilmiştir.

Mehmet Nuri Medenî Efendi, Sevr Antlaşması'nın müzakereleri yürütüldüğü sırada durumu görüşmek üzere 28 Temmuz 1920'de toplanan II. Şûrâ-yı Saltanat'a katılan 46 kişinin içerisindeydi. Bu sebeple Ankara hükûmeti tarafından vatan haini ilan edildi.¹

27 Eylül 1920 senesinde Damat Ferid Paşa'nın beşinci kabinesinden istifa eden Mustafa Sabri Efendi'nin yerine

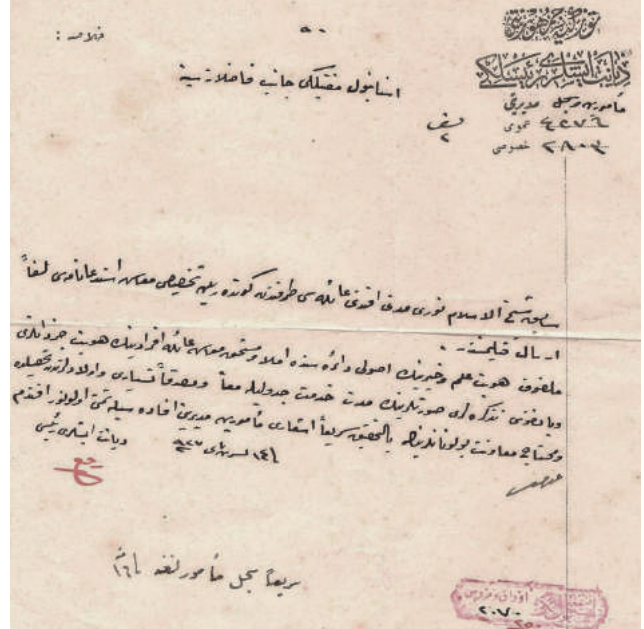

Belge 1: Şeyhülislâm Mehmet Nuri Medenî Efendi'nin Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'ne vekâleten tayinini ve kendisine ödenen vekâlet maaşını gösterir belge.

Şeyhülislâm olmuştur.² Kabinenin istifası üzerine 21 Ekim 1920'de Şeyhülislâmlık'tan ayrılmışsa da 27 Eylül 1920 tarihli Hatt-ı Hümayûn mücebince 4 Kasım 1920'de kurulan yeni hükümetle birlikte ikinci defa Şeyhülislâmlık makamına gelmiştir. 23 Ekim 1920-13 Haziran 1921 tarihleri arasında Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti vekâletinde de bulunmuştur.

Mehmet Nuri Medenî Efendi, ayakta kalmaya çalışan bir İmparatorluğun sıkıntıyla geçen son günlerinde Şeyhülislâmlık görevini sürdürmeye çalışmış, fakat 14 Rebîülevvel 1341/4 Kasım 1922 tarihinde TBMM'nin saltanatı kaldırması üzerine son Osmanlı Hükûmeti ile birlikte istifa etmiş ve Şeyhülislâmlık makamı da tarihe karışmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Mehmet Nuri Efendi'nin kendisine emeklilik maaşı bağlanması için yaptığı müracaat, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bakanlar kuruluna sorulması üzerine vekiller heyetinin 18 Ocak 1925 tarihli toplantısında görüşülmüş, ancak Damat Ferid Paşa kabinesinde bulunduğu gerekçesiyle kendisine emeklilik maaşı bağlanmamıştır. Mehmet Nuri Medenî Efendi'nin vefatının ardından kızının yaptığı müracaatlar üzerine Diyanet İşleri Reisi Rifat Efendi imzasıyla İstanbul Müftülüğü'ne gönderilen 14 Kasım 1927 tarihli yazıda Mehmet Nuri Efendi'nin muhtaç durumdaki çocuklarına maaş bağlanması isteği de yine benzer gerekçelerle reddedilmiştir.³

Belge 2: Şeyhülislâm Mehmet Nuri Medenî Efendi'nin vefatı üzerine, maaş tahsis talebinde bulunan ailesinin maaşa müstahak fertleri hakkındaki bilgilerin Diyanet İşleri Başkanı Rifat Efendi imzasıyla İstanbul Müftülüğü'nden istenmesi hakkında.

Mehmet Nuri Medenî Efendi ömrünün son yıllarını Üsküdar'daki yalısında, yalnızlık içerisinde geçirmiş ve 29 Temmuz 1927'de vefat etmiştir. Kabrinin Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda olduğu kaydedilmektedir.

3. Eserleri:

Mehmet Nuri Efendi'nin seferilikle ilgili hükümlere dair kaleme aldığı İlm-i Fıkıh'tan Salât-ı Misafir adlı bir risalesiyle İlm-i Ferâiz'den bahseden Türkçe yazdığı Tenzîb-i Kavâidi'l-Münasîhâ adlı eserden, aynı zamanda yarısı Türkçe, yarısı Arapça, şehitlik ve şehitleri konu edinen Ahkâm-ı Şuhedâ'dan ve tamamı Arapça, İlm-i Arûz'dan bahseden Ta'yir-i Endelûsî adlı eserlerinden söz edilmektedir⁴.

Mehmet Nuri Medenî Efendi'nin iki yıl bir ay sekiz günlük Şeyhülislâmlığı süresince verdiği fetvalar Tarsusîzâde Mehmet Nuri Medenî imzasıyla Cerîde-i İlmiye'nin bu döneme rastlayan sayılarında yayımlanmıştır⁵ ve bu süre içerisinde yapılan yazışmalara ve imzalarına Meşihat Arşivi Şeyhülislâmlık evrakları içerisinde rastlanmaktadır. ■

D İ P N O T L A R

1. Tahsin Özcan, "Mehmet Nuri Efendi" DIA, c. 28, s.503.
2. Bkz., 3 numaralı belge.
3. Bkz., 2 numaralı belge.
4. Sadık Albayrak, "Son Dönem Osmanlı Uleması" İstanbul 2006, c. 4, s.266.
5. Bu eserler yayımlanmamış olup, kütüphane kataloglarında kayıtlarına rastlanmamıştır.

KİTAPLARDA DİN GÖREVLİLERİ VE CAMİLER

Kâmil BÜYÜKER*

CAMİLER BU TOPRAKLARIN İSLÂM'LA OLAN EN SARİH, EN KUVVETLİ BAĞINI TEMSİL EDERKEN CAMİ GÖREVLİLERİ OLAN İMAMLAR VE MÜEZZİNLER DE HEP GÖZ ÖNÜNDE VE CAMİNİN ÖNEMİNE BİNAEN HATIRI SAYILIR SÖZÜ DİNLENİR BİR MEVKİDE OLAGELMİŞLERDİR.

□ Üzerinde yaşadığımız toprakların İslâm'la en belirgin ve dışa dönük bağı hiç şüphesiz camilerdir. Şairlerimizin "Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli" diye başlayan haykırışları hep bu gerçeği haykırır. Camiler bu toprakların İslâm'la olan en sarîh, en kuvvetli bağına temsil ederken cami görevlileri olan imamlar ve müezzinler de hep göz önünde ve caminin önemine binaen hatırı sayılır sözü dinlenir bir mevkide olagelmışlerdir. Hâl böyle olunca din üzerinde yürüyen her çalışmada, tartışmada gün gelip camiler, imamlar da konuşulmuş, tartışılmıştır. Kitaplar da bu noktada en önemli şahitlerdir. Diyanet, din adamları, camiler belki mahrem bir saha olarak görüldüğünden olsa gerek haklarında çokça çalışma yapılmasa da yine de bize yol gösterecek önemli eserlere konu olmuşlardır.

İmamlığın Dünü-Bugünü ve Bir İmamın Günlüğü

İmamlık makamının ya da bugünkü konumu itibarıyla mesleğinin, dünü-bugünü hakkında yakın zamanlarda kadar maalesef hatırı sayılır bir eser neşredilmemiştir. Bu sahada büyük bir boşluğu dolduracak *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü* (Tarih ve Tabiat Vakfı yay, 310 s. İst. 2001) adlı eser Prof. Dr. Kemal Beydilli'nin kaleminde yayınlandı. Bir dönem Osmanlı'da en hatırı sayılır, itibarlı mesleklerden birisi olan ve kadı ile eşdeğer bir konuma

sahip olan imamlığın geldiği nokta, arşiv belgeleri ve tarihi kaynakların ışığında değerlendiriliyor.

Osmanlı döneminde kendi sahasında mahalle imamları, askeri imamlar, saray imamları gibi farklı hizmet alanları içinde görev alan imamlar, "genel tablo içerisinde sosyal hayattaki etkinlikleri ve devlet organları içinde çeşitli vazifeler üstlenen konumlarıyla, idarî mekanizmaya işlerlik kazandıran başlıca unsurlardan birisi"ni teşkil etmekteydiler. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde -Tanzimat'tan sonra- bütün yetkilerin ellerinden çıktığını belgeleriyle görüyoruz. Yine yazar, bu hazin durumu şu şekilde özetliyor: "İmamların yapmakta olduğu yönetim ile ilgili işlerin muhtarlar devredilmeye başlandığı, en nihayet nikâh işlerinin de ellerinden alındığı ve imparatorluğun son senelerindeki şikâyetler doğrultusunda yalnızca gassallık hizmeti ile yetinmek mecburiyetinde kaldıkları ve üstelik geçim sıkıntısı içine de girdikleri tespit edilmektedir."

Kitabın ikinci bölümünde ise, Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilen, Soğanağa Camii İmamı Hafız Mehmed Efendi'nin tuttuğu ceride ilk defa yayımlanmıştır. 1785 yılında imamlık ve 1790 yılında hatiplik beratı alan Hafız Mehmed Efendi, başta Soğanağa Mahallesi olmak üzere, sonrasında dönemin önemli siyasî gelişmelerini,

azil ve tayinlerini, mahalle ve ev hayatını kayıt altına almış. Bunlar I. Abdülhamid, III. Selim ve 1815'e gelinceye kadar II. Mahmud dönemi kayıtlarıdır. Hafız Mehmed Efendi kayıtları tutarken bir kronoloji takip etmiş ise de yer yer bu kuralı bozmuş. Bunun yanında ceridenin ilk sayfalarında, imamın, oğullarına Kur'an hıfzıyla ilgili yapmaları gerekenleri ve Kur'an ezberleme tekniklerini yazdığı kısım da önemli bir bölüm olarak yer almaktadır. Kitap imamlık mesleğini ifa edenler ve tarihçiler için önemli bir kaynak durumunda.

Bir diğer klasik diyebileceğimiz eser ise 19. yüzyılın son çeyreğinde bir mahallede yapılmış olan nikah akitlerinin yer aldığı *Bir İmamın Nikah Defteri* (Tablet yay. 215 s., Konya, 2006) ismini taşıyor. Beşiktaş, Sinan-ı Cedid mahallesinde görev yapan mahallenin birinci imamı ise el-Hâc Abdullah Efendi'dir. Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi yazmalar bölümüne kayıtlı olan defter Alaaddin Aköz tarafından yayına hazırlanmış. Nikâh defterinde tutulmuş olan ilk kayıt 12 Recep 1292 (19 Ağustos 1875) tarihli. Defterde toplam 267 nikâh kaydı yer almış. Kitap hem nikâhla ilgili önemli bahisleri içerirken bir mahalle ölçeğinde imamın aslî yetkilerinden olan nikâhın ve evlilik kurumunun durumunu da kayıtlar eşliğinde gözler önüne seriyor. Aralarında önemli hatıratların da yer aldığı, ufuk açıcı kitaplardan bazıları ise şunlar:

- Haz. İsmail Kara, *Kutuz Hoca'nın Hatıraları Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası*, 190 s., İst. 2000.
 - Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz yay. 2004.
 - Nejdet Bilgi, *İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü: Ahmet Âlim Efendi*, 288 s., Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2008.
 - Prof. Dr. Ali Sarkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, 302 s. TDV yay. 2003.
- _____ *Milli Mücadele'de Din Adamları I-II*, Diyanet İşleri

Başk. yayınları, Ankara 1999.

Din görevlisinin bilgi, görgü ve mesleki yönünden yetiştirilmesi ve tam anlamıyla bir hizmet insanı olabilmesi kendini yetiştirmesine ve sonrasında bu istikamette yazılmış eserleri tetkik etmesine bağlıdır. Bu minvalde yol gösterici olacak eserlerden birkaçını zikredebiliriz:

- Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV yay., 1995.
- Derleyen: Hayrullah Köken, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, 320 s., DİB yay., Ankara 2006.
- Osman Nuri Topbaş, *Hizmet ve Âdabı*, 196 s., Erkam yay. 2006.

Gelenekten Geleceğe 'Köprü': Camilerimiz

Medeniyetimizin bütün unsurlarını en bârîr şekilde camilerde görür ve hissederiz. Bu noktada İstanbul en önemli İslâm şehirlerinden birisidir. Öyle ki İstanbul ve Cami ikilisi âdetâ birbirinin lâzım-ı gayr-ı mufârikıdır denilse yeridir. İstanbul camileri konusunda temel eserler arasında zikredeceğimiz ilk kitap *Hadikatü'l-Cevâmi* (Hafız Hüseyin b. İsmail Ayvansarâyî, 1201/1787, Ali Sâtî Efendi, Süleymân Besim Efendi, hazırlayan: Ahmed Neziha Galitekin, 744 s., İşaret Yayınları, İstanbul 2001) Ayvansarâyî Hüseyin Efendi'nin 1768 yılına dek İstanbul'da yapılmış bulunan 821 cami ve mescidi teker teker dolaşıp, her birinde bir veya daha ziyade vakit namaz kılarak yaptığı inceleme ve araştırma sonucunda bunların bânîlerini, bânî-i sânilerini, minber vaz' edenlerini, buralarda başkaca vakıflar tesis edenleri, bu cami ve mescidlerin civarında bulunan mekteb, medrese, tekke, çeşme, sebil, konak, sahilсарay vs. dinî ve sivil mimari eserler ile bunların yakınlarındaki mezarlıklarda yatan meşhurların hayatlarını, tekkelerin meşâyihini, konuyla ilgili önemli insanların tercüme-i hallerini muhteva olarak hazırlamış olduğu önemli bir eserdir.

Kitabın yazılmasından 53 yıl sonra Ali Satı' Efendi esere bir zeyl yazmış, aradan geçen 40 yıldan sonra Süleyman Besim Efendi de aynı usulle Hadika'ya yeni bir zeyl yazıp, eseri hacim olarak yaklaşık iki misline çıkarmıştır. Bu üç eserden sadece Ali Satı' nüshası 1865 yılında İstanbul'da 2 cilt halinde basılmış olup, üç nüshanın tamamı bu neşirle ilk kez yayınlanmış olmaktadır.

Diğer eser ise daha yakın döneme ait. *İstanbul Camileri I-II* (Türk Tarih Kurumu, 1962-65) Tahsin Öz'ün hazırladığı bu önemli ve kapsamlı çalışma bugün pek çoğu yerinde olmayan camilerimiz için ilk elden hazırlanmış önemli bir kaynak hüviyetinde. Topkapı Sarayı müdürlüğü yapan, sonrasında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde müşavir olarak çalışmaya başladığı sıralarda kitabın yazımına başlayan yazar eseri 1962-65 yılları arasında iki cilt olarak neşretmiştir.

Halil Ethem tarafından hazırlanan *Camilerimiz* (Kanaat Kütüphanesi, 110 s. İst. 1933) bir eski zaman klasiği olarak karşımızda duruyor. İstanbul'un 42 adet camisi *Hadikatü'l Cevâmî* kitabının rehberliği esas alınarak işlenmiş. Bazı camilerin sebil ve türbelerine de değinilen eserde, kiliseden camiye çevrilen İmrahor, Küçük Ayasofya, Ayasofya, Kariye, Fethiye gibi camilere de değinilmiş. Eserde özellikle fotoğraflar önemli bir arşiv vazifesi görüyor.

Hikmet Ülgen tarafından kaleme alınan İstanbul Camileri (Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. 112 s., İst. 1966) kitabında ise 75 cami fotoğraflarla birlikte, kısa ve özet anlatımlarla işlenmiş.

Camiler konusunda yakın zamanda genel ve kapsamlı bir eser *Gelenekten, Geleceğe Camiler* (Kiptaş yay. 312 sayfa, İst. 2006) adıyla yayınlandı. Kitabın yazarları tarih araştırmalarından ve eserlerinden yakinen tanıdığımız Süleyman Faruk Göncüoğlu ve Zeliha Kumbasar. Eserin girişinde Süleyman Faruk Göncüoğlu şunları söylüyor: "Caminin insanın bu dünyadaki varlığı ile ebedî varlığı arasında bir 'köprü' olduğunu, dolayısıyla cami yapısının mimarî öğelerinin, anlam

ileten birer 'meczaz' olarak okunması gerektiğini bilmemize rağmen, bugünün modernlik anlayışı içerisinde, Türkiye'de İslâm tarihinde bu kadar çirkinliği hiç görülmemiş en kötü cami mimarisini inşa etmekteyiz. İslâm'ın bir medeniyet olduğu olgusunun göz ardı edilip geriye itilerek tek tip cami inşalarıyla karşılaşmaktayız."

Kitapta, ilk mabedi ve camilerin anası olan "Kâbe-i Muazzama/Mescid-i Haram" yanında mihrab, mahsure, minber, müezzin, minare gibi camiye cami yapan unsurlar yer yer kıtalarla, beyitlerle işlenmiş. Emevî, Abbâsî camileri, Mısır, İspanya, Afrika, Hindistan, Çin gibi ülkelerdeki camiler, Anadolu Selçuklular döneminde Erzurum'da, Sivas'ta, Konya'da, Niğde'de, Antalya'da, Kayseri'de yapılan camiler kitabın önemli başlıklarından. Nihayet İstanbul'da yapılan camiler ve bu camilerden bir kısmının eşsiz mimarı Mimar Sinan da kitabın ilerleyen sayfalarında öne çıkan başlıklar arasında. Son bölümde ise Kiptaş tarafından yapılan camiler tanıtılmış. Bu eserlerden başka İstanbul'da camiler hakkında yapılmış müstakil çalışmalardan öne çıkanlar şöyle sıralanabilir:

-*Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, 432 s., TDV Fatih Şubesi, İstanbul 1991.

-Haz. Mehmet Doğru, *Eminönü Camileri*, 237 s., TDV Eminönü Şubesi, İstanbul 1987.

-S. Bilge, *İstanbul Selatin Camileri*, fot. Mustafa E. Çalıkoğlu., 103 s., İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul 1978.

-Ed. Necdet Yılmaz, *Gülnuş Valide Sultan Camii*, 110 s., İst. 2007.

-Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Camii*, 72 s., İst. 1984.

-H. Sabri Işık, *Arap Camii ve Galata*, 103 s., İst. 2000.

-Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, Dem yay., İst. 2006.

-Şemsettin Ergin, *Emirgan Camii Tarihçesi Emirgan Tarihi ve Üç Büyük Harem*, İstanbul 2008. ■

Ihlamur Kur'an Kursu Öğreticisi Fatma Baş Tanrıverdi'nin ebru çalışmasından bir örnek